

અનાદિથી સંસારી હવે નથી કરેલ તે

મોક્ષની ક્રિયા

પુસ્તક પહેલું

લેખક :

રામ હાથ માણે કચંદ દોશી

પ્રાપ્તિ સ્થાન

શિવ સાહિત્ય ભંડાર

દાસ કુંજ-મોટા આંકડિયા-કાઠિયાવાડ

— સ્તુતિ —

મગલ મગયાન્ વીરા, મગલ માનમો ગ્ણી ।
 મગલ કન્દકુન્દાર્યા વૈરામોડ્મુ મગલમ્ ॥
 આમા છાત્રસ્વચ્છાત્ર જ્ઞાનાદન્યનરરાતિ કિ ।
 પરભાવસ્ય કર્તાત્મા માહાડ્ય ચચદારિણામ્ ॥
 અજ્ઞાનમિરાગના જ્ઞાનાન્વનશલાયયા ।
 ચતુર્મીલિત યત નમ્મૈ ભીગુરવે ગમ ॥

ક'લાક મુમુચુ બાહ્યોએ
 જ્ઞાન પ્રભાવનાના હેતુથી
 'મોક્ષની ક્રિયા' મસ્તી
 કિમને મળે તે નામે ઘટની
 રમ આપવાની ગોવલ્લ
 કરેની હોવાથી તેમની
 ધૃતિનુસાર આ પ્રથમ
 કિમત સ્થાનિક ૦-૧૦-૦
 અને બહારગામ ૦-૧૨-૦
 રાખેલ છે — પ્રકાશક

અ

મુ'ય
 ૧૦૦

મુદ્રક પ્રવાશ

જમનાદામ માણેકચ દ રવાણી
 શિષ્ટ સાહિત્ય મુદ્રણા-ય જાને કાર્યાલય
 દાસ કુજ, મોટા આક્રિયા—મહિયાવ ડ

અર્પણ

પરમ પૂજ્ય પરમ ઉપકારી શાસ્ત્રનોદ્ધારક

અધ્યાત્મ યોગી

શ્રી કા ત જ સ્વા મી ની

પરમ પવિત્ર સેવામાં

આપશ્રીએ આ પામર પર પરમ ઉપકાર કર્યો છે. આપશ્રી વીતરાગ ધર્મની મહા પ્રભાવના કરી રહ્યા છો. અતંત વીતરાગોએ કહેલ મોક્ષમાર્ગ શું છે અને તે પામવાની ખરી ક્રિયા શું છે તે આપ આ ભરત ભૂમિમાં આપની શ્રુત ગંગાના ધોધમાર પ્રવાહ દ્વારા સુમુલુ જીવોને પ્રત્યક્ષ સમન્તવી રહ્યા છો. ભગવાને કહેલી ક્રિયા તું આપ સ્થાપન કરી રહ્યા છો. આપનો પવિત્ર ઉપદેશ સાંભળી અનેક જીવો પાવન થયા છે અને ઘટા ભય છે તેથી 'મોક્ષની ક્રિયા' તું આ લઘુ પુસ્તક અત્યંત લક્ષિતભાવે આપશ્રીને અર્પણ કરી આપના પવિત્ર ગરણ કમળમાં રત્નુ કરું છું.

આપનો

હા સા તુ હા સા

રા મ જ

મહેલ મહેલ કો લઈને પકાવે રાજા,
 આ પાથરે જા પ્રભ કો, મહેલ મહેલ ઉપકાર.
 હુ પ્રમુદ્ધાનુ કને મકર આભાસી કો દોન,
 તે ને પ્રમુદ્ધ આભાસી, પરીતુ આનુ પીન
 આ રહાં નિ આભાસી પને પ્રમુ આભાસી,
 રહ રહ રહ રહ રહ, ને પ્રમુદ્ધાનુ

પ્રસ્તાવના

૧ આ ગ્રંથ તૈયાન કરવાને છે; ગદ્યાવળી પદ્યોના
દોન મહાગની પરિચયનિ લખનાર ગ્રંથ છે તેથી તે
અહીં પ્રથમ કહેવામાં આવે છે.

સાં. ૧૮૫૨-૫૧ ની પરિચયનિ

૨. શ્રીમાન સમીપ સમયથી સમયથી શ્રીમદ્ ગુરુ-
ચંદ્ર કહે છે કે:- હવે નૈનના પદ્યો વખત થયા અવાવર
કૃપાની માટેક ગાવનું આવી ગયું છે, કેમકે જાની ગુરુ
છે નહીં. કેટલાક વખત થયા જ ની થયા નથી કેમકે
નહી તે તેમા આટલા બધા ન જાણે જાણ નહી

(ગુરુના શ્રીમદ્ ગુરુનામ સ્તોત્ર ૫૨૬)

(૧) આશ્ચર્યકારક કોઈ પણ નથી (૨) પદ્યન છે
(૩) ન પૂર્ણ કરવાનું કાર્ય હવે થયે છે (૪) તે
પ્રજાવને વિષે મદત ન લગાય છે (૫) કેમકે જાણે થયા
પ્રતિક્રમ છે. (૬) વીતરાગોને, અત્ત દેવક પ્રતિક્રમ
થઈ પડ્યો છે. (૭) કુટીથી જે કોઈ તેને માને
છે તેના લક્ષમાં પણ ને પ્રતીત જણાતો નથી.
અથવા અન્ય મતને વીતરાગોને મન સમજ
પ્રવર્ત્યે કાય છે. (૮) કયાઈ વેતરાગોને મન જન-
જવાની તેમનાનાં યોગ્યતાની નહી ખાની છે. (૯) દિવિ-

રાગતુ નબળી રાજ્ય રતે છે (૧૦) વેપારિ વ્યવહારમાં
મોટી વિટ મના ઠરી મોક્ષમાર્ગનો અતગમ ઠરી મે।
છે (૧૧) તુલ્ય પામર પુરુષો વિગ્રાધકે વૃત્તિના
ધણી અગ્રભાગે વર્તે છે (૧૨) કિચિત્ મત્ય
ખડાર આનતા તેમને પ્રાણુધાત તુલ્ય દુ.ખ
લાગતુ હોય તેમ જણાય છે (પુણ્યા શ્રીમદ્ રાજ
ચંદ્ર યા ૭૦૭)

૩. શ્રી આત્મમિદ્ધિ રાજ્યમાં તેઓ નીચે પ્રમાણે
કહે છે કે -

વર્તમાન આ કાળમાં મોક્ષમાર્ગ બહુલોપ

વિચારવા આત્માર્થીને લાખ્યો અત્ર અગોપ્ય. ૨.

૪. આ ઉપગ્રથી સિદ્ધ થાય છે ૪ (૧) તે વખતે
મોક્ષમાર્ગના બાણના બહુ વાપડા હતા (૨) રૂઢીથી
જેઓ તેને માનતા તેને વીતરા। ધર્મની પ્રતીતિ (સાચી
માન્યતા) નહોતી (૩) અન્યમતને વીતરાગનો મત સમજી
તેઓ પ્રવર્તતા

ત્યાર પછીથી હાલ મુવીની પગિગ્થિતિ

૫ આ દેશમાં ત્યાપછી અગ્રેજી રેગવણીનો ધણો
પ્રચાર થયો અને જીનન નિર્વાહ અવાવવાના સાધનો તગ
થતા તે મેગવવામાં લોકો પોતાનો મોટો ભાગ ગાળવા
જાગ્યા એટલે વીતરાગી તત્ત્વજ્ઞાનથી સમાજનું લક્ષ વિશેષ
દૂરદૂર થવા લાગ્યું અને આવતી ધર્મગીઓ પ્રત્યે
રેગવણી પામેલા લોકોના મોગ ભાગને અગ્નિ મની ચાલી

૬ જૈનધર્મ જે ગાઈ વાડો નથી છતા તેના અનુ

યાપીઓએ વર્ગને નામે પાગલો. આ કથા અને તેને
 મમર્શન આપતા માટે સપ્રત્યેની પગિદો (Cottage) ના
 ભગવા વર્ગ તે પગિદોએ પોતાનું લગ્ન મુખ્યપણે
 (ધાર્મિક જનાવવાને જાણે) નામાજી. મુવાન તન્ક ગમ્યુ
 લોઉદ દેવણી માટે પ, પ્રત્યા અને ફટા થયા પછી
 તે દેવણીમા વીતનાની વિજ્ઞાન વિદ્વદ્ દેવુ નીખવવામા
 આવે છે, તે જાણવાની દુનકાર કરી નહીં પગિદોમે ધર્મ
 ઉપરની જાણધરતા પણ લગભગ નહીં થઈ પગિદોના
 મનાસકોનુ શ્રીમદ્ નાજવદના નીચેના અમૃત્ય થયન
 ઉપર પણ લગ્ન ન રહી

ગરજ મતની જે કમ્પના તે નહીં મદ્ વ્યવહાર
 જ્ઞાન નહિ નિજ રૂપનુ તે નિદાય નહીં માર ૧૩૩.

૭ દેવણીના પ્રસારના જરાવાનો અમલ જરાગર
 નહીં થયો દોવાની ડિવાઇડ નાનુ ગ્લો અને મમાજ
 મુધારાના ખીજા જનાવા માત્ર જાગ ઉપર રહ્યા

૮ મા ૧૮૭૪મા આ દેશમા કુદ્દયુએન્ઝા તાવની
 મહા બીમારી આવી ત્યાર સમાજ નવા મ કોળા (૧૫૦૦)
 ૧૮૭૫૧૬ ૧૮૭૫ ૧૮૭૬ થયા અને નવા તન્ક જનમમા
 જનુ વરખુ થયુ સા ૧૮૭૭ થી નાજીય દિવસાને
 મનાજના દુન્યમા પ્રવેન કયો ત્યારવી યુવ. વર્ગ ગામ્
 નેવા, દેવનેવા, સમાજ નેવા તન્ક વળ્યા અને તે વૌકિડ
 કાયોને કુર્મના નામરી નેજો મ સાવતા રન્કા તેને
 નેજો રાષ્ટ્રધર્મ, દેવધર્મ નમાજવર્ગ રાયા નવા નામે
 સાવતા ૧૧૨

૬. આ હિલચાલની અસર જેઓ-કુળધર્મથી જૈનો છે તેને મ્હા વિના ન રહે એ દેખીતું છે. તે હિલચાલમાં 'અહિંસા'ને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે એમ જૈનોને લાગતાં તે તરફ જૈન સમાજ પ્રેરાયો. તેનું પરિણામ એ આવ્યું છે:- જૈન સમાજનો કેટલોક ભાગ 'રાષ્ટ્રધર્મ' એજ વીનરાગ ધર્મ છે અથવા તેનો એક ભાગ છે એમ ગમગવા લાગ્યો. પરિણામે વીનરાગ-વિજ્ઞાનથી સમાજ વિશેષ દૂર થયો.

૧૦. આ હિલચાલને અંગે જૈન યુવક સંઘો સ્થપાયા. અને તેનો મુખ્ય કાર્યક્રમ સમાજ સુધારણા તેમજ સમાજ સેવાનો રહ્યો. એ પ્રવૃત્તિને ધર્મનું નામ આપી દેઠો આપવા માટે પુસ્તકો અને વર્તમાન પત્રો પ્રગટ થયાં; તેમાં વીધાં કર ભમવાનેના ચરિત્રોમાંથી તેમના કાર્યક્રમને દેઠો મળે છે અને તેજ ખરો જૈનધર્મ છે એવી મતલબના લેખો આવવા લાગ્યા.

૧૧. સમાજ સુધયયજી તત્ત્વજ્ઞાનથી રહિત હતો અને તેને પ્રિય લાગતાં કાચો જૈનધર્મને અનુકૂળ છે એવા ક્ષેત્રો વાંચવા મળતાં, પોતે જૈનધર્મના ખરા અનુયાયી છે એવી જમણારૂપ માન્યતા તેમનામાં પેઠા ધઈ અને તે દક ધઈ. તેઓની પરીક્ષા લેવામાં આવે અને તેમાં છ દ્રવ્યોનાં નામ શું, પંચાસ્તિકાયના નામો શું, નવ તત્ત્વના નામો શું, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખાન તપ, ક્રિયા, વિગેરેના ખરા અર્થ શું છે તે સવાલો પૂછ્યા પોય તો તેનું પરિણામ લગભગ શુન્યવત્ આવે.

જો પ્રતિષ્ઠા તત્ત્વજ્ઞાનના અભ્યાસપણીની દશા હોય
ત્યાં સિદ્ધિમંત્ર અને વ્યવહારનયના ખર્ચ અર્થની
ખર્ચ તો ક્યાંથી જ હોય તે મહેજે કંપી શકાય છે
એક વિચિત્રતા.

૧૨-જ્ઞાનસારને લગતા બધા ધધામાં જેણે જે ધધાનો
પાકો અભ્યાસ કર્યો હોય તેજ તેને લગતા લેખો વર્ત-
માનપરોમા લખે અનેક વૈદિકશાસ્ત્ર ઉપર કોઈ નહીલ
લેખ ન હોય, પણ ધર્મનું ક્ષેત્ર લોકોએ જોયું માન્યું છે
દે-ગમે તે વ્યક્તિ, મહી તે તત્ત્વજ્ઞાનથી વ્યક્તિ હોય તો
પણ ધર્મ વિષય ઉપર લેખો લખી શકે અને તે લેખક
સમાજમાં કાંઈક પ્રતિષ્ઠિત હોય તો તેનું કથન આધાર
ભૂત મનાય, વળી જોમ પણ માનવામાં આવે છે દે-આવી
ચર્ચાથી સત્ય શું છે તેનું ચોધન થઈ શકે. આ માન્યતા
સાચી હોય તો તેનો અર્થ જો યામ છે કે ધર્મને લગતા
લેખો ગાઢે તે વિગતના ખાસ અભ્યાસની જરૂર નથી,
અને ધર્મ તો જાણે સાવ ફેરવટિયો જ છે!

૧૩ ગૃહસ્થ સમાજની આ દશા છે ત્યારે ત્યાગી
નમાજની સ્થિતિ શું છે તે આપણે જોઈએ. કેદલાક
સપ્રદાયોમાં ત્યાગીઓની સખ્યા વધારવા તરફ ખામ
ધ્યાન અપાતું હોવાની ફરિયાદો મવા લાગી ચુક સમાજ
અને ત્યાગી સમાજ તથા તેને ટેકો આપનારા ગૃહસ્થ
સમાજ વચ્ચે ધર્મનું ઉત્પન્ન થવા લાગ્યું. ત્યાગીઓ
વચ્ચે જાણ જાણતોમા તીવ્ર કલેગરૂપ મતભેદ ઉત્પન્ન
થવા લાગ્યા તેને અંગે વર્તમાન પત્રોમાં ખૂબ જોરથી

સામિસામા આજ્ઞેપો કરવામાં આવે છે. પરિણામે સાધુ સમાજની સંખ્યામાં વધારો થયો હોય તોપણ, અનેક કારણોએ તે સમાજ તત્વજ્ઞાનથી મુખ્યપણે વંચિત રહેલું છે. કેટલાક ત્યાગીઓ સમાજને અનુકુળ વિષયોને ધર્મનું સ્વરૂપ મનાવે છે અને કેટલાક ઉપદેશકો કહે છે કે-આં કાળ ધર્મ પામવા માટે લાયક નથી; છતાં તેઓ સાધુઓની સંખ્યા વધારતા જ નય છે.

૧૪. આ પ્રમાણે શ્રીમદે જણાવેલા ૧૨ મુદ્દાઓમાંથી નં-૬-૭-૧૧-૧૨ મુદ્દાઓ વિશેષપણે પુષ્ટ થયા છે એમ તટસ્થ વિચારકને લાગ્યા વિના રહેશે નહીં.

તત્વજ્ઞાનના રસિક જનો.

૧૫. ઉપરના કથનનો અર્થ એવો નથી કે તત્વજ્ઞાનના રસિકજનો ઠોણ છે જ નહીં. વીતરાગનું શાસન પાંચમા આરાના છેડા સુધી રહેવાનું છે. પાંચમો આરો ૨૧૦૦૦ વર્ષનો છે. તેમાં હજુ ૨૫૦૦ વર્ષ માત્ર થયાં છે તેથી વીતરાગી ધર્મને સમજવાની કશિવાળા છયો હોવાજ નોંધએ. એટલે આ જાળતમાં શુ' શુ' થયું છે તે હવે આપણે નોંધએ.

૧૬. શ્રીમદ્દ્વારાજયંત્રે ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં જન્મ-સમાજને અધ્યાત્મ સમજાવ્યું અને અધ્યાત્મના પ્રચાર અર્થે 'શ્રી પરમશુભ પ્રભાવક મંડળ સ્થાપ્યું.' એ રીતે જન સમાજ ઉપર (મુખ્યત્વે ગુજરાત કાઠિયાવાડ પર) તેમનો મહાન ઉપકાર વર્તી રહ્યો છે.

૧૭. શ્રી પરમ શુભ પ્રભાવક મંડળ તરફથી શ્રી કુંદ-

કુંઠાચાર્યે' બનાવેલા પરમાગમો શ્રી સમયસાર, પ્રવચનસાર,
પંચાસ્તિકાય, શ્રી યોગીન્દ્ર દેવકૃત શ્રી પરમાત્મા પ્રકાશ,
શ્રી ઉમાસ્વામીકૃત તત્ત્વાર્થ સુત્ર, શ્રી અમૃતચંદ્ર આચાર્ય
કૃત પુરુષાર્થ સિદ્ધિઉપાય, શ્રી નેમીચંદ સિદ્ધાંત ચક્રવર્તી
કૃત દ્રવ્યસંગ્રહ, ગોમટસાર વિગેરે અંથો હીંદી ભાષામાં
પ્રગટ થયાં, અને 'શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર' ગુજરાતીમાં પ્રગટ કર્યું.

૧૮. કલકત્તા અને બીજા સ્થળોએથી અર્થ પ્રકાશિકા,
સમાધિશતક, સર્વોર્થસિદ્ધિ, રાજવાર્તિક, રત્નકરંડ
શ્રાવકાચાર, નિયમસાર અને અષ્ટપાહુક, સમયસાર
નાટક, મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક, જૈનસિદ્ધાંત પ્રવેશિકા, જૈન-
સિદ્ધાંત ઇપંક્ષાદિ અનેક તત્ત્વના પ્રયો હીંદી ભાષામાં
પ્રગટ થયાં.

૧૯. ગુજરાત કાઠિયાવાડના જૈનધર્મના જુદા જુદા
ક્ષીરકાના સંપોએ આ પુસ્તકો (અગર તેમાંના કેટલાક)
તેમની લાઇબ્રેરી માટે ખરીદ કર્યા તેમજ ગુજરાત કાઠિ-
યાવાડના કેટલાક જૈનોએ પણ તે ખરીદ કર્યાં. લોકોના
હાથમાં આ સાહિત્ય આવતાં કેટલાકે તેનું વાંચન કર્યું.
અને તે ઉપરથી તત્ત્વને લગતા પ્રશ્નો ઉઠવા લાગ્યા.
તેમજ તટસ્થવૃત્તિના છુવો તેમાં રસ લેવા લાગ્યા. એ
રીતે ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં અધ્યાત્મ રસનાં જે બીજા
શ્રીમદે વાવ્યાં હતાં તે ઉગતા દેખાવા લાગ્યાં.

એક પવિત્ર પ્રસંગ

૨૦. સંવત ૧૯૭૮માં શ્રી વીરશાસનના ઉદ્ધારનો,
અનેક મુમુક્ષુઓના મહાન પુણ્યોદયને સૂચવતો એક

પવિત્ર પ્રસંગ બન્યો કોઈ ધન્ય પળે શ્રીમદ્ ભગવ-
 ત્કુંદકુંદાચાર્ય કૃત શ્રી સમયસાર નામનો મહાન
 અર્થ પરમપૂજ્ય સદ્ગુરુદેવ શ્રી કાનજી દેવામીના
 હસ્ત કમળમાં આપ્યો, સમયસાર વાચતાં તેમના
 હર્ષનો પાર ન રહ્યો જેની શોધમાં તેઓ હતા તે
 તેઓને મળી ગયું. (પ્રવેશાળય આગમો તે ઠી ઠીકાઓ
 અને અધ્યાત્મ અભ્યાસ તે પહેલા તેઓને કર્યો હતો.)
 શ્રી સમયસારજીમાં અમૃતના સરોવર છલકાતાં મહારાજ-
 શ્રીના અતર નયને જોયા. એક પછી એક ગાથા—ટીકા
 વાચતા ઘુટકા ભરી ભરીને તે અમૃત પીધું. પ્રંથાધિ-
 રાજ સમયસારજીએ મહારાજશ્રી પર ગાલોંકિક
 અનુપમ ઉપકાર કર્યો. અને તેમના આત્માનંદનો
 પાર ન રહ્યો. મહારાજશ્રીના અંતર્જીવનમાં પરમ
 પવિત્ર પરિવર્તન થયું. લુહી પડેલી પરિણતિએ
 નિજધર દેખ્યું, ઉપયોગ ઝરણાનાં વહેણ અમૃત
 મય થયાં, જિનંદગર દેવના સુનંદન ગુરુદેવની
 જ્ઞાનકળા હવે અપૂર્વ રીતે ખીલવા લાગી.

અધ્યાત્મ-જ્ઞાનની પ્રભાવના

૨૧. પરમપૂજ્ય સદ્ગુરુદેવ શ્રી કાનજી દેવામીનું
 વ્યાપ્તમોસ સાં ૧૬૬૦ માં રાજકોટ સદરમાં હતું તે-
 વળતે તેઓએ શ્રી સમયસારની શરૂઆતથી ૯૯ ગાથા
 સુધીનો અર્થ—તેમની મધુર અને બાળ ગોપાલને સમ-
 જાય તેવી ધરગચ્છુ બાધામાં સમજાવી તેના અતિ ગહન
 આશયો પ્રગટ કર્યો, ત્યારથી સમાજની અધ્યાત્મ વૃત્તિ
 ભગૃત થવા લાગી.

૨૨ સા ૧૯૬૦નું ચાતુર્માસ પૂરુ થતા તેઓશ્રી
 જામનગર પધાર્યા ત્યાં શ્રી અમયસારનું વ્યાખ્યાન ચાલુ
 રહ્યું એ રીતે કાઠિયાવાડમાં અધ્યાત્મનો પ્રચાર ચાલના
 લાગ્યો. જૈનધર્મના તત્ત્વને લગતી તેઓશ્રીની માન્યતા બદ-
 લેલી હોવાથી તેઓએ સં. ૧૯૬૧ ના ચેત્ર સુ ૧૩ના
 પવિત્ર દિવસે સ્થાનક સપ્રદાયનો ત્યાગ સોનગઢ મુકામે
 કર્યો તેઓશ્રીનો મુખ્ય નિવાસ સોનગઢમાં જ છે સા ૧૯૬૫
 માં હમમાસ સુધી અને સા ૧૯૬૮માં લગલગ નવ માસ
 તેઓશ્રી રાજકોટ સદરમાં ખીરાજ્યા હતા તે વખત
 તથા પિહારનો કાળ બાદ કરતા બાકીનો વખત તેઓશ્રી
 સોનગઢમાં જ રહી છેલ્લા દશ વર્ષથી કાઠિયાવાડમાં વીતરાગ
 દેવતા તત્ત્વજ્ઞાનનો અમૃત વરસાદ ધોધમાર વરસાવી
 રહ્યા છે અને તેનો લાભ અનેક મુમુક્ષુઓ લઈ રહ્યા છે.

આ ગ્રંથની તૈયારી

૨૩ ઘણા મુમુક્ષુઓ અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં રસ લેતા
 થયા તેથી ધર્મની ખરી ક્રિયા શું છે તે જાણવા તેમની
 ઈન્તેજાસી વધી કેટલાક ઉપદેશકા શરીર-ગુણની ક્રિયાથી
 ધર્મ થાય એમ સમજાવી રહ્યા હતા લોકો જે સામાયિક,
 પ્રતિકંભણ, પંચખાણ, તપ, ઉપવાસ, દાન, ભઠિત,
 દેવદર્શન, પૂજા વિગેરે કરે છે તે જ ભગવાને ઝહેલી ક્રિયા છે
 અને તે કરતા કરતા હજારે હજારે ધર્મ થશે એમ સમજાવવા
 લાગ્યા કુળ ધર્મના ગુરુ જે કાઈ કહે તે માની લેવાની
 ટેવ સાપ્રદાયિક મનોવૃત્તિવાળા હોવામાં હોય છે તેથી એ
 ક્રિયાથી પોતાનો ઉદ્ધાર થઈ જશે એવી ભ્રમિત માન્યતા
 તેઓ સેવ્યા કરે છે

૨૪ કેટલાક ઉપદેશકો તો એમ કહે છે કે-અમે હાલ ચાનતી કિયાના મહા ઉપાસક છીએ તોના અમે ઉપદેશક ઝીએ હોકો આ કાળે ધર્મ સમજી શકે નહિ માટે તેઓ જેવી રીતે કિયાઓ જ્યાં પ્રે છે તેમ તેઓએ કરવી આવી રીતે તેઓ મૂઢતાને પોષે છે જો આ કાળમા જીવ ધર્મ પામી શકે નહીં તો તેઓ સાચા ઉપદેશકો હ ત્યાગી શ્રી ગીતે ગણાય ? ધર્મને લાયક કાળ ન હોય તો હીવસે હીવસે સાધુઓની સજ્જા વધારવાથી શુ લાભ છે ? આ કાળે જીવ ધર્મ ન પામી શકે તો તેઓ ખરી સાધુ દિક્ષા શી રીતે લઈ શકે અને ખરા માધુ કેમ થઈ શકે ?

૨૫ આવી પરિસ્થિતિમા કેટલાક મુમુક્ષુભાઈઓ ' વીતરાગદેવે પડ્ધેલી કિયા જઈ છે તેને લગતુ એક પુસ્તક લખાન તો સાફ ' એમ કહેવા લાગ્યા, તેમની ભાવના વ્યાજળી લાગતા પરમ પૂજ્ય સદ્ગુરુદેવ શ્રી કાનજી આમીના મુખકમળથી નીકળતી શ્રુતગગામાથી જે માર્ગ આ સમયમા હું નહણ કરી શક્યો છુ તે મે આ અથમા જણાવેન છે તેમા વીતરાગ વિજ્ઞાન અનુસાર કથન કરવા મે કાળજી રાખી છે

૨૬ આ અથમા નીચેના વિષયો લેવામા આવ્યા છે -

(૧) જ્ઞાન કિયાબ્યામ મોક્ષ (૨) શક્તિ કિયા (૩) કરોતિ કિયા (૪) મોક્ષને કાતરનારી કિયા (૫) કુ સામાયિક કિયા, સુ સામાયિક કિયા (૬) કુ પ્રતિકમણુ-સુ પ્રતિકમણુ (૭) સાચુ પ્રત્યાખ્યાન (પચ્ચખાણુ) (૮) સાચુ તપ (૯) સાચી શુષ્ણિ સમિતિ (૧૦) ધર્મ-અનુપ્રેક્ષા, પરિવહનમનુ સ્વરૂપ (૧૧) ભકિત (૧૨) પ્રશસ્ત દાન,

શીલ, તપ, ભાવ (૧૩) દેહદમન, ઇન્દ્રિય નિગ્રહનો ખરો અર્થ (૧૪) મોક્ષમાર્ગમાં જ્ઞાન અને ક્રિયાના ઠેકલા ઠેકલા ટકા. (૧૫) જીવે પ્રથમ શું કરવું (૧૬) નિમિત્ત પર-
દ્રવ્યને કાંઈ કરી શકે નહીં (૧૭) નિશ્ચય-યવહારનું સ્વરૂપ (૧૮) જીવની અનાદિથી ગાલી આવતી બૂલો. (૧૯) જીવના અનાદિના માત વ્યસનો એ વિગેરે વિષયો લેવામાં આવ્યા છે.

વાંચકોને વિનંતિ.

૨૭. મુમુક્ષુઓને નીચેની જાળનો ખાસ લક્ષમાં રાખવા વિનંતિ છે:-

- (૧) સમ્યગ્દર્શનથી જ ધર્મની શરૂઆત થાય છે.
- (૨) સમ્યગ્દર્શન પામ્યા સિવાય કોઈપણ જીવને સાચાં મત, સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, તપ, પ્રત્યાખાન વિગેરે હોય નહીં. કેમકે તે ક્રિયા, પ્રથમ પાંચમે ગુણસ્થાને ગુણભાવ રૂપે હોય છે.
- (૩) ગુણભાવ જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીને જન્મેને થાય છે પણ અજ્ઞાની તેનાથી ધર્મ થશે જોમ માને છે અને જ્ઞાની (તે હેય બુદ્ધિએ હોવાથી) તેનાથી કદી ધર્મ થાય નહીં. જોમ માને છે.
- (૪) આ ઉપરથી ગુણભાવ કરવાની ના પાડવાના આવે છે જોમ સમજવું નહીં પણ તેને ધર્મ માનવો નહીં કે તેથી ક્રમે ક્રમે ધર્મ થશે જોમ માનવું નહીં, કેમકે અનત વીતરાણોએ તેને બધનું કારણ દ્યુ છે.
- (૫) એક દ્રવ્યખીન્ન દ્રવ્યનું કાંઈ કરી શકે નહીં, પરિણુ

માવી શકે નહીં, પ્રેરણા કરી શકે નહીં, અસર, મદદ કે ઉપકાર કરી શકે નહીં, લાભ નુકશાન કરી શકે નહીં, મારી જીવાડી શકે નહીં, સુખ દુઃખ આપી શકે નહીં એવી દરેક દ્રવ્ય-શુદ્ધ પદાર્થની સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માનવ જ્ઞાનીઓએ યોગ્યરી યોગ્યરીને કહી છે.

(૬) જિનમતમાં તો એવી પરિપાટી છે કે પહેલાં સમ્યક્ત્વ હોય પછી વ્રત હોય; હવે સમ્યક્ત્વ તો સ્વ-પરતુ અધ્યાન થતાં થાય છે, તથા તે અધ્યાન દ્રવ્યાનુયોગનો અભ્યાસ કરતાં થાય છે, માટે પહેલાં દ્રવ્યાનુયોગ અનુસાર અધ્યાન કરી મમ્યગદ્દિષ્ટ થવું.

(૭) પહેલે શુદ્ધસ્થાને જિજ્ઞાસુ જીવોને શાશ્વતો અભ્યાસ, વાચન મનન, જ્ઞાની પુરુષનો ધર્મોપદેશ સાંભળવો, નિરતર તેમના સમાગમમાં રહેવું, દેવ દર્શન, પૂજા, ભક્તિ, દાન વગેરે શુભ ભાવો હોય છે પરંતુ પહેલે શુદ્ધસ્થાને સાચા વ્રત, તપ વગેરે હોતા નથી.

૨૮ ઉપસર્ગ દષ્ટિએ જોનારને નીચેની બે શ્રેણી ધરાવે છે -

(૧) આવા કથન સાંભળવાથી કે વાચવાથી લોકોને ઘણું નુકશાન થવા સંભવ છે (૨) હાલ લોકો જે કાંઈ વ્રત, પરચખાણ, પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયા કરે છે તે છોડી દેશે

તેનો ખુલાસો નીચે પ્રમાણે છે -

સત્યથી કેાઈપણ જીવને નુકશાન થાય એમ કહેવું તે ભૂતભરેલું છે અર્થાત્ અસત કથનથી લોકોને લાભ થાય એમ

માનવા ઝરાઝર થાય છે સત્ સાલગવાથી કે વાચવાથી
 હવેને ઠી નુકશાન થાય જ નહિ અને વ્રત-પચ્ચખાણુ
 કનનારાઓ જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની છે તે બાણવાની જરૂર
 છે. જો તેઓ અજ્ઞાની હોય તો તેને સાચા વ્રતાદિ હોતાં
 જ નથી તેથી તે છોડવાનો પ્રશ્ન જ નથી જો વ્રત કર
 ના જાની હશે તો છદ્મસ્થ દશામા તે વ્રત છોડી અશુ-
 ભમા જશે તેમ માનવું ન્યાય વિરુદ્ધ છે. એમ બને કે
 તે ક્રમેક્રમે શુભભાવને ટાળી શુદ્ધને વધારે પણ તે તો
 લાભનું કારણ છે નુકશાનનું કારણ નથી માટે સત્ય
 કથનથી ઠેકાંને નુકશાન થાય નહિ

૨૬. આ રીતે હવેને સત્યનું સ્વરૂપ અને મોક્ષ
 પામવાની ખરી ક્રિયાનું સ્વરૂપ બતાવતું આ પુસ્તક
 સર્વને હિતનું જ કારણ છે.

૩૦. ઘણા હવે ધર્મ કરવા માગે છે અને તે માટે
 ક્રિયા કરવા માગે છે પણ “ કઈ ક્રિયા કરવાથી ધર્મ
 થાય ” જોના સાચા જ્ઞાન વગર ધર્મને નામે અધર્મનું
 મેવન કરી રહ્યા હોય છે તેથી ધર્મની ક્રિયા શું છે
 તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ આ પુસ્તકમાં આપવામાં
 આવેલ છે...માટે તેનો કાગળ પૂર્વક અભ્યાસ કરવા
 જિજ્ઞાસુ હવેને ખાસ વિનંતિ છે

પોપ સુદ ૫

ગમજી માણેકચંદ દોશી

આ - ૨૦૦૧

પ્રમુખ

સોનગઢ

શ્રી જેન ગ્વાનિયા (૬૨)

વિષય-સૂચિ

પ્રકરણ	વિષય	પાનું
૧	જ્ઞાન ક્રિયાવ્યાપ્તિ મોક્ષ ભાગ-૧	૧૭
	૧ ૨ ક્રિયા શબ્દના અર્થો	
	૨ ■ દ્રવ્યોની ક્રિયા	
	૪ ૫ ક્રિયાની અર્થો લાગુ ૫ તેના અર્થ તથા આ ભાગ	
૨	જ્ઞાન ક્રિયાવ્યાપ્તિ મોક્ષ ભાગ-૨	૨૧
	૧ ૨ જ્ઞાનક્રિયા તથા કોસાદિ ક્રિયા	
	૦ ૪ યગ્નિ અને કરોતિ ક્રિયા,	
	૧ શરીર ની ક્રિયા નહી	
૩	જ્ઞાન ક્રિયાવ્યાપ્તિ મોક્ષ ભાગ-૩	૨૫
	૧ ૨ જ્ઞાન ક્રિયાવ્યાપ્તિ સૂત્રનું મૂળ	
	૦ આ સૂત્રનો વ્યાકરણની દૃષ્ટિએ ખરો અર્થ	
	૪ સિદ્ધાંતિક દૃષ્ટિ એ થયો અર્થ	
	૫ આ સૂત્રનો ખરો અર્થ શો છે ?	
૪	જ્ઞાપિ ક્રિયા ભાગ ૧	૩૦
	૧ આત્મા જ્ઞાન સિનાવ રીતુ કરી શકે નહી	
	૨-૩-૪ જ્ઞાપિ ક્રિયા અને જ્ઞેયાર્થ પશ્ચિમન ક્રિયાના અર્થ	
	૫ ક્રિયાનો અર્થ યાત્રિ	
૫	જ્ઞાપિ ક્રિયા ભાગ-૨	૩૩
	૧ યાત્રિ કાંઈ જગ શરીર ની અવસ્થા નથી	
	૨ જ્ઞાન અને યાત્રિ ની એકતા તે મોક્ષમાર્ગ છે	
	૦ મુદ્ધ યાત્રિ સમ્યક્તા ની જ હોય છે	

૪ સમ્યગ્દષ્ટિ જ મોક્ષમાર્ગનો સાધક છે
 ૫ જીવ પોતાને પોતાથી જ જાણે છે
 (આધારો સહિત અર્થ)

૬ પ્રાપ્તિ ક્રિયા ભા-૩ ૩૬

૧-૨ ક્રિયા એટલે પીતગમ ચારિત્ર
 ૩ શરીરની ક્રિયા ચાત્રિને સહાયક નથી
 ૪ શરીરની ક્રિયા કે કરેલિ ક્રિયાથી મોક્ષ નથી
 ૫ ક્રિયાના અર્હો અર્થો

૭ કરેલિ ક્રિયા ભા ૧ ૩૮

૧-૨ કરેલિ ક્રિયાનો અર્થ
 ૩ સમ્યગ્ચરણ પોતાનો થયુ છે એમ જાણી શકાય છે
 ૪-૫ તના આધારો

૮ કરેલિ ક્રિયા ભા ૨ ૪૧

૧-૨ નયની વ્યાખ્યા-અજુબાવથી જીવ પ્રત્યક્ષ અને
 શ્રુતમાનથી પરોક્ષ
 ૩-૪-૫ તના આધારો

૯ કરેલિ ક્રિયા ભા-૩ ૪૪

૧-૨-૩ પોતાને સમ્યગ્ચરણ કે તે જાણી શકાય છે
 ૪ પરમાર્થ, સરતતન-શ્રુતિ વગેરેના અર્થ
 ૫ આત્મા આ કાળે કુલ જ છે, માટે જોમ કનીએ
 છીએ તેમ કરવુ એ ખોટી માન્યતા છે

૧૦ કરેલિ ક્રિયા ભા-૪ ૫૨

૧ અધ્યાતમ ઉપદેશ આ કાળે આપવો જ જોઈએ,
 નહિ તો કરેલિ ક્રિયા મટે નહીં
 ૨ દ્રવાનુરોગનો ઉપદેશ આ કાળે સભામા
 આપવો જ જોઈએ

3 સિદ્ધ થના નિયમો

૪ સમ્યક્દર્શન વાગરની શુભાશુભ ક્રિયા કરેલિ ક્રિયા છે

ଏ ଦିଗମଧ୍ୟାତ୍ମ ସ୍ତବ ଆଧାର ୩୦ ଅଧ୍ୟାୟ ୨୮

૧૬ મોક્ષને કાતરનારી ક્રિયા કય?

१-२ उ अभासुन कि-५७५-मृदुकि-विचिह्न वि

૪ સરીગની ચિપાથી નધ કે મોક્ષ નથી,

કેમકે તે પશુ-પ છે

ਮੁ ਮੁ ਜਾਨੁ ਕੀ ਸੁਖਾ?

૧૨ સમજ્યા વિનાની સામાયિક્તુ કુળ ? ૬૨

१ मात्र पाद मोक्षी करेन सामान्यतनु इति

૨ પ્રતિષ્ઠા વગર હિપયોગ રાખે તેનું ફળ

૩ ત્યારે અમારે કંઈ સુ ?

੪ ਸਾਮਾਜਿਕ ਨਵ ਸੰਸਕਾਰ ਚਿੰਤਨੇ ਹੇਠ।

૫ અધર્મને ધર્મ ક્રાણ માને છે :

१३ साथी सामायिक क्रिया ६५

૧૨ સામાયિકતા પ્રકાર

૩ સામાયિકનો અર્થ

४ निम्नलिखित व्यक्तियों के नामों पर प्रमाण पत्र

૫ મહાનત-અનુતો ઉપાદેશ માને છે, તે અસાધ્ય

જથી સમ્યક્ષિદી કેમ તે વડે સવગ્નિનિર્ગમ

યાન છે આગ્રિના તેર ભેદમા મહાનત અપુનત

કેમ આવે છે તેનો ખુલાસો—બને અણતીના

4a 2

૧૪ કુપ્રતિક્રમણ અને સુપ્રતિક્રમણનું સ્તર ૨-૧૩૫ ૧૯

૧-૨-૭ પ્રતિક્રમણની ચાનની રીતનું સધાર્યું નથી.

४ निश्चय प्रतिक्रमण

૫ આના ઉપદેશથી લોભ દાસની માલની સામાયિક પ્રતિક
મણુ ક્રિયા મૂકી દેશે તે જરાજર નથી, પણ લોભ સુધરશે

૧૫ સાચું પ્રત્યાખ્યાન શુ છે ? ૭૨

૧ વ્યાખ્યા-અર્થ-સ્વરૂપ.

૨ તેનું વિશેષ કથન

૩-૪ પરવસ્તુનો સયોગ ગાળીને ઠેવી રીતે છુટે ?

૫ વ્યવહાર પ્રત્યાખ્યાન, શુદ્ધોપયોગની કલ્પિકા જામવી

૧૬ સમ્યક્ તપ શુ છે ? ૭૭

૧ વ્યાખ્યા તથા આધાર

૨ બાર પ્રકારના તપ, વ્યવહાર કે ઉપચારથી તપ છે

૩ તમે એમ કહેશો તો ઉપનાસાદિ ટાણ નહી કરે,
એ માન્યતા ખરી નથી

૪ અતરંગ તપ

૫ સાચુ તપ અને બાળ તપ

૧૭ સમ્યક્ શુભિ સમિતિ શુ છે ? ૮૦

૧ શુભ પ્રવૃત્તિ શુભિ નથી

૨ સાચી શુભિ.

૩ સમિતિ રક્ષા અથે જ નથી

૪ સાચી સમિતિનું સ્વરૂપ

૫ સત્સમિતિ શુભિ પારા-૨ મા જણાવ્યા પ્રમાણે

૧૮ ધર્મ, અનુપ્રેક્ષા અને પરિપક્વજયનું સ્વરૂપ શુ ? ૮૧

૧-૨ ધર્મ

૩ અનુપ્રેક્ષા

૪-૫ પરિપક્વ જય

૧૯ ભક્તિનું સ્વરૂપ ૮૩

૧ ભક્તિ સરાગ છે યાની ચા માટે કરે છે ?

૨ પચ્ચગિતકાષોઠ આધાર

૩ ભક્તિ રિશેર કો ઠી ર ઝા ઠી ઠી કે અગ્નાની ઠી ?

સાચી ભક્તિ જાની છે

૪ ભક્તિના ગાયેં ઝાનીને ભક્તિ આ હિપાદેય :

૫ નિમય ભક્તિ

૭૦ પ્રશ્નત રાગ-જાન, રીત, તપ, જ્ઞાન ૮૫

૧ પ્રશ્નત નામે પ્રવત પસુ માતે કે ધર્મ નથી

૨ અતિપ્રાયમા જૂન

૩ સમ્યગ્ પિત્ર પ્રસ ત રાગ હિપાય કરે છે તેનું કેમ ?

૪ જ્ઞાનક (ગદરથ) ના કર્તેય

૫ જ્ઞાનદાનની વાખ્યા અગુણ જાન કરતા ગુણમાવમા

૧ ધન ઓછુ-ગુણદાન

૨૧ દેહભન ઇન્દ્રિય નિમજ્જ-શારીરિક ક્રિયાનું ૨ ૩૫, ૮૦

૧-૨ દેહ ઇન્દ્રિયો પુદ્ગલ તેનું પાણ્યમન તેનાથી મા. જીવ

કરી શકે નહીં અસહ્ય તત્ત્વ વ્યવહાર નાનો અર્થ

૩ દેહભન આ ઇન્દ્રિયનિમજ્જ કેમ જાની શકે ?

૪ જીવો દેહ ઉપર અધિકાર છે એ માનના પરી નથી

એ માન્યતાથી નિષેધ થાય છે, તેજાતર્પણ છે

૫ રિકાર મિતન્ય દેહ મિથ્યાત્વનું પ્રતિક્રમણ

૨૨ મોક્ષ પ્રાપ્તિમા જ્ઞાનના સો ટકા તથા ક્રિયાના

સો ટકા

૮૫

૧-૨ સમજાવના સો ટકા, સમ્યકચારિત્રના સો ટકા

મોક્ષ એટલે પરિવ્રતા

૩ પામ્ય ક્રિયાનો નકાર થયો

૪ ત્રણ ગુણની પૂર્ણતા

૫ મોક્ષ એ ત્રિકામાંથી મુક્ત થતું સુખની પૂર્ણતા

- ૧ મેક્ષમાર્ગ પ્રકાશકર્માથી આધારો
- ૨ મણુયપ્રસાદના પત્રોમાથી
- ૩ ગામના કેમ છુટે
- ૪ શ્રી અત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રમાથી આવાગ
- ૫ શ્રી સમયઆગમાથી આધાર શાસ્ત્રના દાખના મિથ્યા
તરનો પાડો અનતા ચાગિન ખાઈ ગયો શુભ દાણા
અશુભ કરવાનું મ્યુ નથી

૨૪ નિમિત્ત પરદ્રવ્યને શુ કરી શકે ? ભાગ-૧ ૧૦૩

- ૧ પરિણમન પરદ્ર વી અભ્યાસ ભ્રમ નથી
- ૨ બીજા નિગરી દ્ર વની પર્યાય (અવગ્યા) ત્યારે પોતાથી
દાગડ હોય છે
- ૩ એક મહત્તર નિમિત્ત-તેમેતિકલાન કે નિમિત્ત દાગડ
છતા તેના નિના ઉત્તાન પગિણુમે કે
- ૪ કર્મ-કિંદા બધતુ કારણ નથી
- ૫ ઉપાદાનના પોતામા સો દમ નિમિત્ત ॥ પોતામા
સો દમ દ્રવ્ય-ગુણ-અન્મ દ્ર વ ગુણપણે પગિણુમતુ
નહો પળી તે બીજામા શુ કરે ? કાલ નહી

૨૫ નિમિત્ત પરદ્રવ્યને શુ કરી શકે ? ભાગ ૨ ૧૮૯

- ૧ પુદ્ગલ મર્મની જીવ ઉપર જોડારી તત્, નથી
- ૨ નિમિત્ત-ઉપાદાનને ગ્રાહ કરે નહો
- ૩ દ્રવ્યમા કે રીણુ મઈ જીવો પગતતુ નથી જીવ
અમાથી પગ ॥ દાન નેના ॥ અયામ ૪ પર કાષ
પગો કરી રાક નહી પગી તે ॥ ઉપર કાષ દ્રમ યાવ
- ૪ પરદ્ર ન મો રાગ ઉપજવે કે એમ માલો તે નરવિનાગ
સમન ॥ નથી

જૈન સામ્રાજ્યના અર્થ કરવાની પદ્ધતિ.

જન શ સોમા વસ્તુ સ્વરૂપ સમ નવવ ના બે પ્ર ૧૨ છે નિશ્ચયનય અને વ્યવહારનય

૧) નિશ્ચયનય બેઠકે - વસ્તુ સત્યાર્થપણે જોમ હોય તેમજ ક્ષેત્ર તે બેઠક નિશ્ચયનયની મુખવતાથી જ્યાં કથન હોય ત્યાં તેને નેા સત્યાર્થ કોમજ છે એમ જાણવું અને

(૨) વ્યવહારનય બેઠકે - વસ્તુ સત્યાર્થપો તેમ ન હોય પણ ૧૨ વસ્તુ સાચેનો સ્વભાવ બતાવવા માટે કથન હોય—જાકે ' ધીનો ધોડો તે ધીનો નથી પણ મ દીનો છે હતા બન્ને એ જોએ રહે છે તેટલું બતાવવા તેને ધીનો ધોડો કહેવામાં આવે છે એવી રીતે જા ૧ વ્યવહાર નયથી સ્થન હોય ત્યાં અરેખર તેમ નથી પણ નિમિત્ત જા ૬ બતાવવા માટે તે ઉપચારથી કથન છે તેમ સમજવું

બન્ને નયોના સ્થાને સત્યાર્થ બતાવું બેઠક કે આ પ્રમાણે પણ છે તામ આ પ્રમાણે પણ છે ' નમ માનવુ તે જમ છે માટે નિશ્ચય કથનને સવારે બતાવું અને વ્યવહાર કથનને સાંધા ન બતાવું પર નિમિત્ત દે બતાવનારુ તે કથન છે અમ સમજવું

આ પ્રમાણે બ ને નવાના કથનનો અર્થ કરવા ન બન્ને રીતુ ક્રમજુ છે બ ને આ ત્યાં વાચક ગણવા તે જમ છે સત્યાર્થને જ આરવા લાવક નવવ બેઠકે.

[મિશ્રમાર્ગ પ્રકાશક પા ત્યાં ના આધારે]
નય જાણવું પ જુ નિમિત્ત-દાનસરૂપ અનુદાન પાવસ્તુ

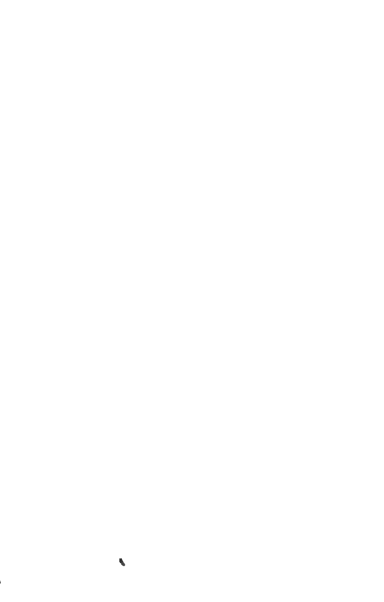
સ્રષ્ટિક્રિયાની વ્યાખ્યા

સ્રષ્ટિ ક્રિયા:-જ્ઞાનની વિકાર રહિત નિર્મળ ક્રિયા એટલે જ્ઞાનની એકાગ્રતા [-અર્થાત્ જ્ઞાન સ્વભાવી આત્મામાં પુણ્ય-પાપ રહિત જ્ઞાનની એકાગ્રતા] તે સ્રષ્ટિ ક્રિયા છે.

કરોતિક્રિયાની વ્યાખ્યા

કરોતિક્રિયા - જડનું કર્તવ્ય મારું, પુણ્ય-પાપના લાવનું કર્તવ્ય મારું, જડની અવસ્થા મારા હાથમા છે એવી જે માન્યતા એટલે કે હું જડની ક્રિયા કરી શકું અને વિકારી પરિણામ મારાં એવો અભિપ્રાય તે કરોતિક્રિયા છે.

નોંધ —(૧) જડની અવસ્થા મારાથી થાય છે એવો ભાવ અને પુણ્ય-પાપના પરિણામ મારાં એવો ભાવ અર્થાત્ કરોતિક્રિયા જ્ઞાનીને હોતી નથી, પણ સ્રષ્ટિક્રિયા (જ્ઞાન-ક્રિયા) હોય છે. (૨) જીવ પરનું કાર્ય કરી શકતો નથી. તેથી પરની કાર્ય ક્રિયા તે જીવની ક્રિયા નથી.

શ્રી સદ્ગુરુદેવાય નમઃ।

પ્રકરણ : ૧

જ્ઞાન ક્રિયાલ્યામ્ મોક્ષઃ ભાગ-૧

૧.-પ્રકરણને મધ્યાણું આપેલું સૂત્ર બહુ નાનું છે, પણ તેનો અર્થ સામાન્ય માણસો કે જેઓ પોતે ધર્મી હોવાનું માને છે, તેઓ મોટે શાગે સમજતા નથી, તેથી અહીં લખવામાં આવે છે.

૨.-ક્રિયા શબ્દના અર્થ નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) આત્મા કે પુદ્ગલનું એક આકાશ પ્રદેશથી બીજા આકાશ પ્રદેશમાં ગમન તે ક્રિયા; આ વ્યાખ્યા શ્રી રાજ-વાર્તિકમાં નીચે પ્રમાણે આપી છે:-

ઉભય નિમિત્તાપેક્ષઃ પર્યાય વિશેષો દ્રવ્યસ્ય દેશાંતર પ્રાપ્તિ
हेतुः क्रियाः ॥ ૧ ॥

અર્થ:- ઉભયનિમિત્ત એટલે અભ્યંતર અને બાહ્ય કારણો દ્વારા જે દ્રવ્યને એક દેશથી બીજા દેશની પ્રાપ્તિ થાય છે એવી વિશેષ પર્યાય [અવસ્થા] નું નામ ક્રિયા છે. (જુઓ રાજવાર્તિક અધ્યાય ૫ સૂત્ર ૭ નીચે પહેલી કારિકા પાનું ૮૪) [આ ક્રિયાને મોક્ષ આવે સંબંધ નથી.]

(૨) ક્રિયાનો બીજો અર્થ પરિણતિ છે, શ્રી સમયસારમાં કલશ પૃ ૧ માં ક્રિયાનો અર્થ નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે
 ય પરિણમતિ સ કર્તા ય પરિણામો ભવેતુ તત્કર્મ ।

યા પરિણતિ ત્રિયા સા ત્રયમપિ મિન ન વસ્તુતયા ॥૧૧॥

અર્થ—જે પરિણમે તે તે કર્તા છે [પરિણમના મ્નુ] જે પરિણામ છે તે કર્મ છે, અને જે પરિણતિ છે તે ક્રિયા છે, એ ત્રણેય વસ્તુપણે ભિન્ન નથી પૃ ૧ (જુઓ ગુજરાતી સમયસાર પાનુ ૧૨૬)

(૩) આત્માના તથાવિધ પરિણામ તે જીવની ક્રિયા, કેમકે સર્વ દ્રવ્યોના પરિણામ લક્ષણ તે ક્રિયા છે, આત્માના પરિણામ તે આત્માની ક્રિયા હોવાથી જીવમયી ક્રિયા તે કહેવાય છે, જે દ્રવ્યની જે પરિણામરૂપ ક્રિયા છે તેનાથી તે દ્રવ્ય તન્મય છે, એ કારણે જીવ પણ તન્મય હોવાથી તે જીવમયી ક્રિયા તે જીવની (આત્માની) ક્રિયા છે [જુઓ શ્રી પ્રવચનસાર પાનુ—૧૭૧-૧૭૨ સ સ્કૃત તથા હિંદી ટીકા] આત્મા અને જીવ એ એક જ અર્થમાં વખરાય છે, તેથી તે પર્યાયવાચક શબ્દો છે

શ્રીમદ્ રાજયદ્રજી પણ તેમ જ નીચેના શબ્દોમાં કહે છે—‘સર્વ પદાર્થ અર્થ ક્રિયાસ પન્ન છે, કદને કઈ પરિણામ ક્રિયા સહિત જ સર્વ પદાર્થ જોવામાં આવે છે, આત્મા પણ ક્રિયાસ પન્ન છે ’ (જુઓ શ્રી સર્વમામાન્ય પ્રતિક્રમણ આવશ્યક પાનુ—૮)

૩—ક્રિયા શબ્દના અર્થ ઉપર કદા તે ઉપરથી નીચે મુજબ સિદ્ધાંતો મુકરર થાય છે

(૧) દરેક દ્રવ્યનું પરિણામ તે ક્રિયા હોવાથી અને દ્રવ્યો છ પ્રકારનાં હોવાથી નીચેની છ ક્રિયા થઈ

અ. જીવની ક્રિયા, તે ચૈતન્ય ક્રિયા [શુદ્ધ, શુભ, અશુભ]

ચ. પુદ્ગલની ક્રિયા એટલે એક પુદ્ગલથી માડીને અન-
તાનત પુદ્ગલોની થતી ક્રિયા, તે પૌદ્ગલિક ક્રિયા
શરીર પુદ્ગલ હોવાથી તેની ક્રિયા તે જડ ક્રિયા છે
ફ. ધર્મોસ્તિકાયનું પરિણમન તે ધર્મોસ્તિકાયની ક્રિયા
હ. અધર્મોસ્તિકાયનું પરિણમન તે અધર્મોસ્તિકાયની
ક્રિયા

ઙ. આકાશનું પરિણમન તે આકાશની ક્રિયા

ક. કાળદ્રવ્યનું પરિણમન તે કાળની ક્રિયા

(૨) જીવ અને પુદ્ગલનું આકાશના એક ક્ષેત્રમાંથી
બીજા ક્ષેત્રમાં ગમન તે ગમન ક્રિયા.

[હિપગની ચ, ક, ઢ, દ, ફ અને પેગ, (૨) માં જણાવેલી
ક્રિયાઓ મોક્ષ તી ક્રિયા નથી]

૪-મોક્ષ જીવનો થાય છે, તેથી જીવની ક્રિયા વડે
મોક્ષ થાય, જીવની ક્રિયા શુદ્ધ અગર અશુદ્ધ એમ બે
પ્રકાર છે, તેમાંથી જીવની શુદ્ધ ક્રિયા વડે મોક્ષ થાય,
અને અશુદ્ધ ક્રિયા વડે સંસાર થાય, માટે અહીં જીવની
શુદ્ધ ક્રિયા એવો અર્થ લેવો.

૫-જ્ઞાનનો અર્થ 'સમ્યગ્જ્ઞાન' થાય છે, અને ક્રિયાનો
અર્થ 'શુદ્ધાત્મ અનુભવ ક્રિયા' થાય છે, એ બાબતમાં
નીચે સુગુણ સમયસાર નાટકમાં કહ્યું છે.

[દોહા]

શુદ્ધાત્મ અનુભૌ ક્રિયા, શુદ્ધ ગ્યાન પ્રિય હૌર
મુક્તિ પથ સાધન યહૈ વાગ્મવ સમ ઔર ॥૧૨॥
(મર્મ વિશુદ્ધ દ્વાર)

સમ્યક્દર્શન-શુદ્ધ જ્ઞાન અને શુદ્ધાત્મ અનુભવ ક્રિયા
એ મોક્ષનો માર્ગ અને સાધન છે બીજી બધું વાગ્મવ
છે ૧૨૬

આ ઉપરથી સાબિત થયું કે 'ક્રિયા' નો અર્થ
આ જગ્યાએ જ્ઞાનમાં સ્થિરતા એટલે કે શુદ્ધાત્મ અનુભવ
ક્રિયા છે શુભ-અશુભ ભાવ ક્રિયા તે શરીરની ક્રિયા નહી
ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના મોક્ષમાર્ગ અધ્યાયની ગાથા ૨૫ માં પણ
તેમ જ કહ્યું છે, તે નીચે પ્રમાણે છે

વસણ નાણ ચરિતે, તવ વિણહ સચ્ચ સમિર્દે ગુત્તીમ્ ।

જો કિરિઆ માવ રહ, સો ચલુ કિરિયા રહ નામ ॥૨૫॥

(નો - સચ્ચ શ્રુતિ સત્ય ॥ જોતા છે
સત્નો અર્થ જ્ઞનાર્થ, પરમર્થ થયે સત્ય સમગ્ર નિમ્ન
એ પ્રમાણ થ ૭ તરી ગાથાના અથ નીચે ૨મણ છે)

અર્થ - સમ્યક્દર્શન સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર, સમ્યક્
દત્ત, સમ્યક્વિનય, સમ્યક્સંગિતિ અને સમ્યક્શુદ્ધિમાં
જે ૭-૮ ભાવક્રિયાની રચિવાળો છે તે ખરો 'ક્રિયારુચિ'
ના નામથી કહેવાય છે

પ્રકરણ : ૨

જ્ઞાન ક્રિયાણ્યામ્ મોક્ષઃ ભાગ-૨

૧:-પહેલા પ્રકરણમાં આત્માની શુદ્ધ અને અશુદ્ધ ક્રિયા એમ બે પ્રકારની ક્રિયા કહી, તે સંબંધે વધારે સ્પષ્ટતા અહીં કરવામાં આવે છે.

૨:-આત્માની શુદ્ધ ક્રિયાને જ્ઞાનક્રિયા કહેવામાં આવે છે, અને આત્માની અશુદ્ધ ક્રિયાને ક્રોધાદિક્રિયા કહેવામાં આવે છે; પહેલી એટલે જ્ઞાનક્રિયા કેઈ પણ જ્ઞાની નિષેધતા નથી અને બીજી એટલે ક્રોધાદિક્રિયા અનંત જ્ઞાનીઓએ નિષેધી છે. ‘ક્રોધાદિ’એ શબ્દનો અર્થ ‘ભુવના મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષરૂપ ભાવ’ એવો થાય છે. આ સંબંધમાં શ્રી સમયસારમાં નીચે પ્રમાણે ગાથા ૬૬-૭૦ ની ટીકામાં ભગવાન શ્રી અમૃતચંદ્ર આચાર્ય-દેવે દર્શાવ્યું છે:-

‘ જેમ આ આત્મા જેમને તાદાત્મ્યસિદ્ધ સંબંધ છે એવા આત્મા અને જ્ઞાનમાં વિશેષ [તદ્વાવત; જુદાં લક્ષણો] નહિ હોવાથી તેમનો ભેદ નહિ દેખતો થકો, નિઃશંક રીતે જ્ઞાનમાં પોતાપણે વર્તે છે, અને ત્યાં [જ્ઞાનમાં પોતાપણે] વર્તતો તે જ્ઞાનક્રિયા સ્વભાવજૂત હોવાને લીધે નિષેધવામાં આવી નથી માટે, જાણે છે-જાણુવારૂપ પરિણમે છે, તેવી રીતે જ્યાં સુધી આ આત્મા, જેમને સંયોગ-મિદ્ધ સંબંધ છે એવા આત્મા અને ક્રોધાદિ આસ્રવોમાં

પણ ચોતાના અજ્ઞાનભાવને લીધે વિશેષ નહિ જાણતો. યજ્ઞ તેમનો ભેદ દેખતો નથી ત્યાં સુધી નિશ્ચય રીતે ક્રોધ દિમા ચોતાપણે વર્તે છે, અને ત્યાં ક્રોધાદિમા ચોતા પણે] વર્તે. તે જ ક્રોધાદિ ક્રિયા પરભાવમૂલ હોવાથી નિષેધવામા આવી છે, તો પણ તે સ્વભાવમૂલ હોવાનો તેને અધ્યાસ હોવાથી ક્રોધરૂપ પરિણમે છે રાગરૂપ પરિણમે છે, મોહરૂપ પરિણમે છે ' x x

૩-જ્ઞાન ક્રિયાને 'જ્ઞાતિ ક્રિયા' પણ કહેવામા આવે છે અને ક્રોધાદિ ક્રિયાને 'કરોતિ ક્રિયા' પણ કહેવામા આવે છે તે અશુદ્ધ ક્રિયાના ખીલ પણ નામો છે તે હવે પછી કહેવામા આવશે

૪-કરવારૂપ ક્રિયાની અદરમા જાણવા રૂપ ક્રિયા જાણતી નથી અને જાણવારૂપ ક્રિયાની અદરમા કરવારૂપ ક્રિયા જાણતી નથી માટે જ્ઞાતિ ક્રિયા અને કરોતિ ક્રિયા બંને ભિન્ન છે (જુઓ સમયસાર કાશ ૮૭)

'હુ પરદ્રવ્યને કરું છું' એવા ભાવે જ્યારે આત્મા પરિણમે છે, ત્યારે તે કર્તાભાવ રૂપ પરિણમન ક્રિયા કરતો હોવાથી અર્થાત્ કરોતિક્રિયા કરતો હોવાથી કર્તા જ છે, અને જ્યારે 'હુ પરદ્રવ્યને જાણું છું' એમ પરિણમે છે, ત્યારે જ્ઞાતાભાવે પરિણમતો હોવાથી અર્થાત્ કરતો હોવાથી જ્ઞાતા જ (જુઓ પાનુ ૧૮૮)

ઉપરના નિયમથી
જડની ક્રિયા એ જ

જ્ઞાનીએ સ્વીકાર્યું નથી; પણ આત્માના સમ્યક્જ્ઞાન અને જ્ઞાનની સ્થિરતારૂપ ક્રિયા એટલે કે શુદ્ધ જ્ઞાનની ક્રિયાવટે મોક્ષ થાય છે, એમ અનંત જ્ઞાનીઓએ સ્વીકાર્યું છે. જ્ઞાતિ ક્રિયાને સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાનપૂર્વકનું સમ્યક્ચારિત્ર પણ કહેવામાં આવે છે.

પ્ર:-જગતમાં જે ક્રિયા છે તે બધી પરિણામ= (અવસ્થા, હાલત, દશા) સ્વરૂપ હોવાથી ખરેખર પરિણામથી ભિન્ન નથી (-પરિણામ જ છે); પરિણામ પણ પરિણામીથી [દ્રવ્યથી] ભિન્ન નથી, કારણ કે પરિણામ અને પરિણામી અભિન્ન વસ્તુ છે (જુદી જુદી બે વસ્તુ નથી). માટે એમ સિદ્ધ થયું કે, જે કાર્ય ક્રિયા છે તે બધીયે ક્રિયાવાનથી [દ્રવ્યથી] ભિન્ન નથી; આમ વસ્તુ સ્થિતિથી જ અર્થોત્ વસ્તુની એવી જ મર્યાદા હોવાને લીધે ક્રિયા અને કર્તાનું અભિન્નપણું સદાય તપતું હોવાથી, જીવ જેમ વ્યાખ્યવ્યાપક ભાવથી પોતાના પરિણામ કરે છે, અને ભાવ્યભાવક ભાવથી તેને જ અનુભવે છે, તેમ જો વ્યાખ્યવ્યાપક ભાવથી પુદ્ગલ કર્મને પણ કરે અને ભાવ્યભાવક ભાવથી તેને જ ભોગવે તો તે જીવ, પોતાની અને પરની બેગી મળેલી બે વિધિથી અભિન્નપણાનો પ્રસંગ આવતાં સ્વ-પરનો પરસ્પર વિભાગ અસ્ત થઈ જવાથી (નાશ પામવાથી) અનેક દ્રવ્ય સ્વરૂપ એક આત્માને અનુભવતો થકો મિથ્યાદષ્ટિપણાને લીધે સર્વજ્ઞના મતની ખડાર છે. બે દ્રવ્યોની ક્રિયા ભિન્ન જ છે, જડની ક્રિયા ચેતન કરતું નથી, ચેતનની ક્રિયા જડ કરતું નથી. જે પુરુષ

એક દ્રવ્યને બે ક્રિયા કરતું માને તે મિથ્યા દૃષ્ટિ છે, કારણ કે બે દ્રવ્યની ક્રિયા એક દ્રવ્ય કરે છે, એમ માનવું તે જિનનો મન નથી (સમગ્રમાર ગાથા-૮૫ પાનુ ૧૨૪-૧૨૫) એ રીતે ક્રિયાનો અર્થ પરિણામ, પર્યાય, હાલત, દશા કે વર્તમાન અવસ્થા થાય છે, તેથી 'જ્ઞાન ક્રિયાશ્યામ્ મોક્ષ' એ સૂત્રમા જ્ઞાન તે સમ્યગ્જ્ઞાન અને ક્રિયાનો અર્થ 'તે જ્ઞાનની જ્ઞાનમા સ્થિરતારૂપ વર્તમાન નર્તતી અવસ્થા' થાય છે, અને તે રીતે જ સર્વ વિકારનો નાશ થાય છે, તે પવિત્રતાનું નામ મોક્ષ એટલે કે વિકાર (અપવિત્રતા) થી મુક્તપણું છે.

નાટ- વ્યાપક-ફેનારનાગ વ્યાપ્ત-ફેનારેવી રૂપા જ્ઞાન-મોક્ષનાગ, જ્ઞાન-મોક્ષવત્તા લાનક દશા, વ્યાપક દ્રવ્ય જ, વ્યાપ્ત તેની પરાંય છે, જાવકન્ય છે, જ્ઞાન તેની (જોગવત્તા લાપક) પરાંય (અવગ્ના) છે.

પ્રકરણ : ૩

જ્ઞાન ક્રિયાભ્યામ્ મોક્ષ ભાગ-૩

૧:- 'જ્ઞાન ક્રિયાભ્યામ્ મોક્ષ' ઘણું દુર્લભ સૂત્ર છે. પણ આ નાના સૂત્રમાં ગંભીર મર્મ રહેલ છે, તે મર્મની જોને ખબર નથી તે અર્થ કરવામાં ભૂલ કરે એ સ્વાભાવિક છે.

૨:- આ સૂત્ર મંસ્કૃત ભાષામાં છે, એટલે જેઓ માગધી ભાષાના મૂળ સૂત્રને જ માત્ર માને અને તે સિવાય ખીજા કોઈને વીથં કર પ્રણિત ન માને તેને તો આ સૂત્ર સાથે કાંઈ સંબંધ હોવો જોઈએ નહીં. છતાં કેટલાકો તથા ખીજાઓ આ સૂત્ર પોતાની માન્યતાને પોષે છે-ટેકા આપે છે એમ માની લઈ પોતાને અનુકૂળ અર્થ કરે છે, તે અર્થ શું કહે છે અને તે ખરાબર છે કે કેમ તે અહીં વિચારીએ.

૩:- કેટલાકો કહે છે કે-આત્માનું જ્ઞાન અને જડ(શરીર) ની ક્રિયાથી મોક્ષ થાય, તેના ટેકામાં એવી દલીલ કરે છે કે-આ સૂત્ર દિવચનમાં છે માટે આત્માનું જ્ઞાન અને શરીરની ક્રિયા એમ બે ન લઈએ તો દિવચન આવે નહીં; માટે વ્યાકરણ દૃષ્ટિએ એવો જ અર્થ થાય.

આ સૂત્ર દિવચનમાં છે એ ખરૂ છે, પણ તેથી શરીરની ક્રિયા એવો અર્થ થાય નહીં. તેનાં કારણો નીચે પ્રમાણે છે.

૧-શરીર એક દ્રવ્ય નથી, પરંતુ અનંત પુદ્ગલ દ્રવ્યોનું બનેલું છે તેથી એક આત્મા અને અનંત પુદ્ગલ દ્રવ્યો (શરીર)ની ક્રિયા હોવાથી અનંત દ્રવ્યોની ક્રિયા અનંતી થાય, એટલે મોક્ષ તે એક આત્માના જ્ઞાન અને અનંત પુદ્ગલોની જે અનંતી ક્રિયા એક સમયે થાય છે તેનાથી થાય એવો અર્થ થાય એ સૂત્રમાં તો દ્વિવચન છે અને બહુવચન નથી માટે તે અર્થ વ્યાખ્યાન દૃષ્ટિએ ખોટો ર છે

૨-શરીરનું કાર્ય જ્યારે થાય છે ત્યારે જડકર્મોનું પણ કાર્ય થાય છે જડકર્મના ઉદયને અને શરીરને ક્રિયાનો સંબંધ છે, તેથી જો જીવના આત્મજ્ઞાનથી અને શરીરની ક્રિયાથી મોક્ષ થતો હોય તો ખરી રીતે એ કહેવું જોઈએ કે જીવના આત્મજ્ઞાન, અનંત કર્મની ક્રિયા અને શરીરની ક્રિયા એમ ત્રણથી મોક્ષ થાય શરીર અનંત દ્રવ્યોરૂપ છે, અને જડ કર્મ પણ અનંત દ્રવ્યો છે, છતાં દરેકને એક એક દ્રવ્ય લઈએ તો પણ ત્રણ થયા, એટલે પણ ઉપરનો અર્થ વ્યાખ્યાન દૃષ્ટિએ ખોટો ઠરે છે ત્રણ થાય ત્યાં સંસ્કૃતમાં દ્વિવચન આવતું નથી, પણ બહુ વચન આવે છે

૩-દરેક જીવ એક છે શરીર અનંત દ્રવ્યોનો પિંડ છે શરીરના એક પિંડની સ્થુળદૃષ્ટિએ પણ એક દિગ્મા હોતી નથી, જેમ જીવ ધ્યાનમાં હોય ત્યાં શરીરની અવસ્થાની ક્રિયા વિચારીએ તો પગ વગેરે ભેસવાના આકાંક્ષે છે, કેડ ઉપરના ભાગની ક્રિયા તેનાથી જુદી એટલે મદાર ઉભી

છે અને હાથની સ્થિતિ વળી તેથી પણ જુદી હોય છે. મુખની સ્થિતિ ટદાર કે નમેલી પણ હોય છે. એ રીતે જુદા જુદા અવયવોની ક્રિયા જુદી જુદી છે, પણ સૂત્રમાં તેો દ્વિવચન છે; અને આ તેો બે કરતાં વધારે ક્રિયા થઈ એ રીતે પણ વ્યાકરણ દૃષ્ટિએ તે અર્થ ખોટો ઠરે છે.

૪-કેટલાક જીવોને ઘાણીમાં ઘાણીને કુટ્ટો પીકે છે, અને જ્ઞાની સામ્યભાવ રાખી મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે, હવે અહીં ઘાણીમાં પીલાવાના કાર્યમાં શરીરના અવયવોની ક્રિયાઓ જુદી જુદી થાય એટલે પણ ત્યાં ‘વ્યામ’ દ્વિવચન બતાવનારો શબ્દ ન જોઈએ, પણ બહુવચન બતાવનારો શબ્દ જોઈએ. એ રીતે પણ અર્થ ખોટો ઠરે છે.

૪:-સિદ્ધાંતિક દૃષ્ટિએ તે અર્થ ખોટો છે તેના કારણો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) દરેક જીવ એક ચૈતન્ય દ્રવ્ય છે. મોક્ષ જીવની પૂર્ણ પવિત્ર અવસ્થા છે. મોક્ષ એટલે વિકારી અવસ્થાથી મુક્ત થવું; જીવ પોતે પોતાવડે પોતામાં વિકાર કરે છે, એટલે પોતે પોતાવડે પોતામાંથી વિકાર ટાળે તો ટળી શકે, જીવ જો જડનું કાંઈ કાર્ય કરે તો જીવ જડ થઈ જાય. જો શરીર જીવનું કાર્ય કરે તો શરીર પુદ્ગલ અનંત દ્રવ્યો મટી એક ચૈતન્ય દ્રવ્ય થઈ જાય. એમ દ્રવ્યોનો લોપ થવા જાય તો જીવનો પણ લોપ થઈ જાય, એટલે જીવનું આત્મજ્ઞાન અને શરીરની ક્રિયાવડે મોક્ષ થાય એમ માનવું તે એકલી ભ્રમણા છે.

૧ ગરીર એક દ્રવ્ય નથી, પણ અનંત પુદ્ગલ બનેલું છે તેથી એક આત્મા અને અનંત પુદ્ગલ (શરીર)ની ક્રિયા હોવાથી અનંત દ્રવ્યોની ક્રિયા થાય, એટલે મોક્ષ તે એક આત્માના જ્ઞાન અને પુદ્ગલોની જે અનંતી ક્રિયા એક સમયે થાય છે તે થાય એવો અર્થ થાય એ સૂત્રમાં તો દ્વિવચન છે બહુવચન નથી માટે તે અર્થ વ્યાકરણ દૃષ્ટિએ ૫ જે છે

૨-શરીરનું કાર્ય જ્યારે થાય છે ત્યારે જડકર્મોનું ૫ કાર્ય થાય છે જડકર્મના ઉદયને અને શરીરને ક્રિયાને સમય છે, તેથી જો જીવના આત્મજ્ઞાનથી અને શરીરના વિચારથી મોક્ષ થતો હોય તો ખરી રીતે એન કહેવું જોઈએ કે જીવના આત્મજ્ઞાન અનંત કર્મોની ક્રિયા અને શરીરની ક્રિયા એમ બંનેથી મોક્ષ થાય શરીર અનંત દ્રવ્યોરૂપ છે, અને જડ કર્મ પણ અનંત દ્રવ્યો છે, છતાં દરેકને એક એક દ્રવ્ય લઈએ તો પણ ના થયા, એટલે પણ ઉપરનો અર્થ વ્યાકરણ દૃષ્ટિએ ખોટો રહે છે ત્રણ થાય ત્યાં સંસ્કૃતમાં દ્વિવચન આવતું નથી પણ બહુ વચન આવે ■

૩-દરેક જીવ એક છે શરીર અનંત દ્રવ્યોનો પિંડ છે શરીરના એક પિંડની સ્થિતિદૃષ્ટિએ પણ એક મિયા હોતી નથી, જેમ જીવ ધ્યાનમાં હોય ત્યાં ગરીરની અવસ્થા ક્રિયા વિચારીએ તો પગ વગેરે ભેસવાના આકાર છે ઉપરના ભાગની ક્રિયા તેનાથી જુદી એટલે નદા

૫-—જીવમા સમ્યક્જ્ઞાન થાય ત્યારે તુરત જ સંપૂર્ણ વીતરાગતા પ્રગટતી નથી સમ્યક્જ્ઞાન કોઈ વખતે લખ્ખરૂપ અને કોઈ વખતે ઉપયોગરૂપ હોય છે, એટલે જ્ઞાન સમ્યક્ હોય પણ પૂર્ણ વીતરાગતા પ્રગટી ન હોય ત્યાં સુધી મોક્ષ થતો નથી વીતરાગતા એ જીવની શુદ્ધ ક્રિયા છે, તેને આરિત્રની પૂર્ણતા કહેવામા આવે છે તેને જ્ઞાનની સ્થિરતા પણ કહેવામા આવે છે એટલે એ સૂત્રનો અર્થ નીચે પ્રમાણે થાય છે

(૧) જીવનુ સમ્યક્જ્ઞાન-અને સમ્યક્આરિત્રની પૂર્ણતાથી મોક્ષ થાય છે

(૨) જીવનુ સમ્યક્જ્ઞાન અને તે સમ્યક્જ્ઞાનથી જ્ઞાનમાં પૂર્ણ કરવારૂપ-સ્થિરતારૂપ ક્રિયાથી મોક્ષ થાય છે

(૩) જીવનુ સમ્યક્જ્ઞાન અને પૂર્ણ વીતરાગરૂપ પોતાની પયોય (ક્રિયાપરિણમન)થી મોક્ષ થાય છે

(૪) જીવના એ ગુણોની પૂર્ણતા ત્યાં આવતીહોવાથી વ્યાકરણકૃતિએ તેમા દ્વિવચન સૂચક ‘કથામ્’ શબ્દ યથાર્થ વપરાયો છે

(૫) સમ્યક્જ્ઞાન હોય ત્યાં સમ્યક્દર્શન હોય તેથી ‘સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-આરિત્રાણી મોક્ષમાર્ગ’- એમ પણ ઉપરના સૂત્રનો અર્થ થાય છે

(૨) જીવમાં પુદ્ગલ વ્યાપતું નથી. પુદ્ગલમાં જીવ વ્યાપતો નથી. ત્યારે પુદ્ગલ જે પોતામાં વ્યાપે છે અને જીવમાં વ્યાપતું નથી એવા અનંતા પુદ્ગલો પોતાની ક્રિયાથી આત્માને ગી ગીતે મોક્ષમાં લઈ જાય ? લઈ જઈ શકે નહીં એ સ્પષ્ટ છે.

(૩) જીવ અને શરીર બન્ને લેખા યમને મોક્ષતું કાર્ય કરે તો જીવ અને શરીર બન્નેએ મોક્ષક્ષેત્રમાં જવું જોઈએ, પણ તેમ તો બનતું નથી. જીવ એકલો મોક્ષક્ષેત્રમાં જાય છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્રમાં કહે છે કે:-

એજ ધર્મથી મોક્ષ છે, તુ ઇમ મોક્ષસ્વરૂપ;

અનંત દર્શન જ્ઞાન તુ, અવ્યાબાધ સ્વરૂપ.-૧૧૬

અહીં તો જીવને એકલાને મોક્ષસ્વરૂપ કહ્યો છે, જીવ અને શરીરને મોક્ષસ્વરૂપ કહ્યાં નથી.

(૪) એક દ્રવ્યની પર્થાય તે દ્રવ્ય પોતે જ કરે, એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને કાંઈ કરી શકે નહીં. દરેક દ્રવ્ય સ્વ દ્રવ્યે-ક્ષેત્રે-કાળે-ભાવે અસ્તિરૂપે છે, અને પરદ્રવ્યે-ક્ષેત્રે-કાળે ભાવે નાસ્તિરૂપે છે. ગરીબ અનંત દ્રવ્યો છે, તેવું દરેક પરમાણુ પણ પોતપોતાને સ્વદ્રવ્યે-ક્ષેત્રે-કાળે-અને ભાવે અસ્તિરૂપે છે, અને શરીરના બીજા પરમાણુના દ્રવ્યે-ક્ષેત્રે-કાળે અને ભાવે નાસ્તિરૂપે છે. એટલે એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યનું કાંઈ કરી શકે નહીં, એટલે જીવના જ્ઞાન અને શરીરની ક્રિયાથી મોક્ષ યાવ એ માનવું તફન ખોટું છે.

૫.-જીવના સમ્યક્જ્ઞાન થાય ત્યારે તુરત જ સંપૂર્ણ વીતરાગતા પ્રગટતી નથી. સમ્યક્જ્ઞાન કોઈ વખતે લબ્ધરૂપ અને કોઈ વખતે ઉપયોગરૂપ હોય છે, એટલે જ્ઞાન સમ્યક્ હોય પણ પૂર્ણ વીતરાગતા પ્રગટી ન હોય ત્યાં સુધી મોક્ષ થતો નથી. વીતરાગતા એ જીવની શુદ્ધ ક્રિયા છે, તેને ચારિત્રની પૂર્ણતા કહેવામાં આવે છે. તેને જ્ઞાનની સ્થિરતા પણ કહેવામાં આવે છે. એટલે એ સૂત્રનો અર્થ નીચે પ્રમાણે થાય છે.

(૧) જીવનું સમ્યક્જ્ઞાન-અને સમ્યક્ચારિત્રની પૂર્ણતાથી મોક્ષ થાય છે.

(૨) જીવનું સમ્યક્જ્ઞાન અને તે સમ્યક્જ્ઞાનથી જ્ઞાનમાં પૂર્ણ ઠરવારૂપ-સ્થિરતારૂપ ક્રિયાથી મોક્ષ થાય છે.

(૩) જીવનું સમ્યક્જ્ઞાન અને પૂર્ણ વીતરાગરૂપ ચોતાની પદ્ધતિ (ક્રિયાપરિણમન)થી મોક્ષ થાય છે.

(૪) જીવના બે શુદ્ધોની પૂર્ણતા ત્યાં જાણતી-હોવાથી વ્યાકરણકૃતિએ તેમાં દ્વિવચન સૂચક 'અથામ્' શબ્દ યથાર્થ વપરાયો છે.

(૫) સમ્યક્જ્ઞાન હોય ત્યાં સમ્યક્દર્શન હોય તેથી 'સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રાણી મોક્ષમાર્ગ' - એમ પણ ઉપગના સૂત્રનો અર્થ થાય છે.

પ્રકરણ : ૪

સત્તિક્રિયા ભાગ-૨

૧ - અહીં સત્તિક્રિયાનું વિશેષ સ્વરૂપ જતાવવામાં આવે છે, તેનું સ્વરૂપ સમયસારમાં નીચે પ્રમાણે આપ્યું છે -
 આમા જ્ઞાનં સ્વયં જ્ઞાનં જ્ઞાનાદન્યષ્ટરાતિ કિમ્ ।
 પરમાત્મસ્ય કર્તાત્મા મોહાઽય વ્યગ્રહારિણામ્ ॥ ૬૦ ॥
 અર્થ - આત્મા જ્ઞાન સ્વરૂપ છે, એને જ્ઞાન જ છે, તે જ્ઞાન સિવાય બીજું શું કરે ? આત્મા પરભાવનો કર્તા છે એમ માનવું (તથા કહેવું) તે બ્યવહારી જીવોનો મોહ (અજ્ઞાન) છે [મુનરાતી સમયસાર કથા ૬૨ પાન ૧૪૩]

૨ - આત્માની ક્રિયા બે પ્રકારની છે, એક 'સત્તિક્રિયા' અને બીજી 'જ્ઞેયાર્થપરિણમનક્રિયા' તેમાં જ્ઞાનની રાગ-દ્રેષ, મોહરહિત જાણવારૂપ ક્રિયાને સત્તિક્રિયા કહેવામાં આવે છે, અને જે રાગદ્રેષ મોહથી પંચાર્થનું જાણવું તે ક્રિયાને 'જ્ઞેયાર્થપરિણમનક્રિયા' કહેવામાં આવે છે જ્ઞેયાર્થ પરિણમન ક્રિયાથી બધ થાય છે, અને સત્તિક્રિયાથી થતો નથી [પ્રવચનસાર અન્ધાર ૧ નાથા ૫ નીચેની દીકા પાન ૬૮]

૩ - કેટલાક કહે છે કે - 'જ્ઞાન તે કાંઈ ક્રિયા કહેવાય ? બીજું કાંઈક કરવું જોઈએ ' તેમજ
 બસ જ કે - ' આત્મા જ્ઞાન સિવાય શકે ? કા તો જ્ઞાન કરે અગર તો અજ્ઞાન અનાદિથી આવી આવતી વી અને

ટાળી સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટ કરવું તે જ્ઞાનની ક્રિયા છે, તે જ્ઞાનની ક્રિયા સમ્યગ્દષ્ટિને [ચિંતા ગુણસ્થાને] પ્રગટે છે, અને તે જ્ઞાનમા સ્થિત રહેવારૂપ ક્રિયા વધતા વધતા તે જ્ઞાનની સ્થિરતારૂપ પૂર્ણ ક્રિયા તે ‘યથાખ્યાત ચારિત્ર’ છે સમ્યગ્દષ્ટિને જ આ ‘જ્ઞપ્તિ ક્રિયા’ હોય છે અને મિથ્યાદષ્ટિને તે ક્રિયા હોતી નથી. છવ ક્રિયા સપન્ન હોવાથી મિથ્યાદષ્ટિને ‘કરોતિ ક્રિયા,’ એટલે કે ‘જ્ઞેયાર્થ’ પરિણમન ક્રિયા’ હોય છે. ઉપરના પાસા-૨ માં મોહનો અર્થ મિથ્યાત્વ થાય છે અને રાગ-દ્વેષનો અર્થ અનતાનુબધીનો રાગ દ્વેષ થાય છે સમ્યગ્દષ્ટિને તેવો રાગ-દ્વેષ મોહ હોતો નથી, તેથી સમ્યગ્દષ્ટિને રાગ-દ્વેષ મોહ ગ્રહિત બાલુવાની ક્રિયા એટલે કે જ્ઞપ્તિક્રિયા હોય છે, આ સબધમાં શ્રી સમયસાગમા નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે -

‘અહીં કોઈ પૂછે છે કે, અવિગત સમ્યગ્દષ્ટિ આદિને બધા મુખી ચારિત્ર મોહનો ઉદય છે, ત્યાં મુખી તે બધાયરૂપે પરિણમે છે તો તેને (કરોતિ ક્રિયાનો) કર્તા કહેવાય કે નહિ ? તેનું મમાધાન અવિગત સમ્ય દષ્ટિ વગેરેને શ્રદ્ધા-જ્ઞાનમા પરદ્રવ્યના આમીપણારૂપ કર્તાપણાને અભિપ્રાય નથી, કપાયરૂપ પરિણમન છે, તે ઉદયની બાળ-ભેગીથી છે, તેનો તે જ્ઞાતા છે, તેથી અજ્ઞાન રાબધી કર્તાપણુ તેને નથી x x x’

એ ગીતે અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ આદિને દષ્ટિ અપેક્ષાએ જ્ઞપ્તિ ક્રિયા છે, પણ કરોતિ ક્રિયા નથી

૪ — આ જ્ઞપ્તિ ક્રિયાને ‘જ્ઞાન ક્રિયા’ પણ કહેવામાં

આવે છે તેનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે શ્રી સમયમાર નાટકમાં આપ્યું છે.

જ્ઞાન ક્રિયાનું સ્વરૂપ દોહો (સાધ્ય-સાધક દ્વાર)

વિનસિ અનાદિ અશુદ્ધતા, હોઈ શુદ્ધતા પોખ,

તા પરિનતિકો યુગ ઠહે, જ્ઞાન ક્રિયા સૌ મોખ. ॥૩૮॥

અર્થ-અનાદિની અશુદ્ધતાનો નાશ થાય અને શુદ્ધતા પુષ્ટ થાય તે પરિણતિને (આત્માની શુદ્ધ અવસ્થાને) જ્ઞાનીએ જ્ઞાન ક્રિયા ઠહે છે અને તેથી મોક્ષ થાય છે.

૫-ક્રિયાનો અર્થ શુદ્ધ જ્ઞાનમાં સ્થિરતારૂપ ચારિત્ર થાય છે. સાચુ (સમ્યક્) ચારિત્ર, સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્જ્ઞાન પૂર્વક જ હોઈ શકે. એકલા સમ્યક્દર્શનથી મોક્ષ થઈ શકતો નથી. તેમ સમ્યક્દર્શન વિનાના ચારિત્રથી મોક્ષ થઈ શકતો નથી. તેથી તે બન્નેનું એકપણ થાય ત્યાં જ મોક્ષ થાય છે એમ ખતાવવા માટે ‘જ્ઞાન ક્રિયાથી મોક્ષ થાય છે’ એમ કહ્યું છે. આત્માનું જ્ઞાન અને શરીરની ક્રિયા એ બેના એકપણથી મોક્ષ થાય એમ ખતાવવા માટે કહ્યું નથી સમવાય સૂત્રમાં ૧૩૬ મી ગાયામાં દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ કહ્યું છે, તેમાં એક જોલ ‘સે દ્વ’ છે, તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે ‘एष जायसि’ ના પેટામાં કયો છે - ‘આ (આચારાંગ) જાતથી સમ્યક્ પ્રકારે ભણ્યે આ પ્રમાણે આત્મા થાય છે (આત્મા આચારરૂપ જ થાય છે) કેમકે તે [આચારાંગ] માં ઠહેલી ક્રિયાના પરિણામથી અસિન્ન (પરિણામરૂપ) હોવાથી તે આત્મા પણ

તદ્રૂપ જ થાય છે આ (જ્ઞ' આય) સૂત્ર પુસ્તકોમાં જોયું નથી પરંતુ નંદીસૂત્રમાં દેખાય છે, તેથી અહીં તેની વ્યાખ્યા કરી છે આ પ્રમાણે જ્ઞાનનો સાર ક્રિયા જ છે એવું જણાવવા માટે ક્રિયાનું પરિણામ કહીને હવે જ્ઞાનને આશ્રિને કહે છે ' [સમવાયાઃ ભાવનગરની પ્રસિદ્ધિ પાત્ર ૨૧૩]

ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે આત્માના શુદ્ધરૂપ (તદ્રૂપ) પરિણામને જ ક્રિયા કહેવામાં આવે છે

પ્રકરણ ૫

સૂત્રિક્રિયા ભાગ-૨

૧-આગળના પ્રકરણમાં કહ્યું કે, મમ્યગદર્શન (જ્ઞાન) અને જ્ઞાનમાં સ્થિરતારૂપ ચારિત્રી મોક્ષ થાય છે, તે બન્ને આત્માના શુદ્ધની શુદ્ધ અવસ્થા છે ચારિત્ર કાંઈ જડ શરીરની અવસ્થા નથી આ સળધમાં શ્રી મમયસાર નાટકમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે -[હિંદી સમયમાર પા ૩૬૩-૪]

જ્ઞાના શુદ્ધ જ્ઞાન છે ત્યા ચારિત્ર છે
(સવૈયા એકત્રીસા)

‘જહા શુદ્ધ જ્ઞાનની કળા ઉદોત દીસે તહા,
શુદ્ધતા પ્રવાન શુદ્ધ ચરિત કૌ અશ હૈ

(બુઓ સર્વ વિશુદ્ધદાર ગાથા-૮૨)

અર્થ -જ્ઞાના શુદ્ધ જ્ઞાનની કળાનો પ્રકાશ દેખાય છે,
ત્યા તેને અનુસાર શુદ્ધ ચારિત્રનો અશ રહે છે

આવે છે તેનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે શ્રી સમયસાર નાટકમાં આપ્યું છે

જ્ઞાન ક્રિયાનું સ્વરૂપ દોહો (સાધ્ય-સાધક દ્વાર)

વિનસિ અનાદિ અશુદ્ધતા, હોઈ શુદ્ધતા મોખ,

તા પરિનતિકો બુધ કહે, જ્ઞાન ક્રિયા સૌ મોખ ॥૩૮॥

અર્થ-અનાદિની અશુદ્ધતાનો નાશ થાય અને શુદ્ધતા પ્રુપ્ત થાય તે પરિણતિને (આત્માની શુદ્ધ અવસ્થાને) જ્ઞાનીઓ જ્ઞાન ક્રિયા કહે છે અને તેથી મોક્ષ થાય ॥

૫-ક્રિયાનો અર્થ શુદ્ધ જ્ઞાનમાં સ્થિરતારૂપ ચારિત્ર થાય છે સાચું (સમ્યક્) ચારિત્ર, સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્જ્ઞાન પૂર્વક જ હોઈ શકે એકલા સમ્યક્દર્શનથી મોક્ષ થઈ શકતો નથી તેમ સમ્યક્દર્શન વિનાના ચારિત્રથી મોક્ષ થઈ શકતો નથી તેથી તે બન્નેનું એકપણુ થાય ત્યા જ મોક્ષ થાય છે એમ બતાવવા માટે ‘જ્ઞાન ક્રિયાથી મોક્ષ થાય છે’ એમ કહ્યું છે આત્માનું જ્ઞાન અને શરીરની ક્રિયા એ બેના એકપણુથી મોક્ષ થાય એમ બતાવવા માટે કહ્યું નથી સમવાય સૂત્રમાં ૧૩૬ મી શાયામાં દ્વાદશાંગીનું સ્વરૂપ કહ્યું છે, તેમાં એક બોલ ‘સે યવ ’ છે, તેનો અર્થ નીચે પ્રમાણે ‘૧૧ આયત્તિ ’ ના પેટામાં કયો છે - ‘ આ (આચારાગ) વાચથી સમ્યક પ્રકારે ભણ્યે આ પ્રમાણે આત્મા થાય છે (આત્મા આચારરૂપ જ થાય છે) કેમકે તે [આચારાગ] માં કહેલી ક્રિયાના પરિણામથી અવિન્ન (પરિણામરૂપ) હોવાથી તે આત્મા પણ

તદ્રૂપ જ થાય છે. આ (જ્ઞાન આય) સૂત્ર પુસ્તકોમાં જોવા નથી. પરંતુ નંદીસૂત્રમાં દેખાય છે, તેથી અહીં તેની વ્યાખ્યા કરી છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનનો સાર ક્રિયા જ છે એવું જણાવવા માટે ક્રિયાનું પરિણામ કહીને હવે જ્ઞાનને આશ્રિને કહે છે. ' [મમવાચાગ સાવનગરની પ્રસિદ્ધ પાત્ર ૨૧૩.]

ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે આત્માના શુદ્ધરૂપ (તદ્રૂપ) પરિણામને જ ક્રિયા કહેવામાં આવે છે.

પ્રકરણ : ૫

જ્ઞાતિક્રિયા ભાગ-૨

૧.-આગળના પ્રકરણમાં કહ્યું કે, મમ્યગદર્શન (જ્ઞાન) અને જ્ઞાનમાં સ્થિરતારૂપ ચારિત્રથી મોક્ષ થાય છે, તે જન્મે આત્માના શુભની શુદ્ધ અવસ્થા છે. ચારિત્ર કાંઈ જડ શરીરની અવસ્થા નથી. આ સંબંધમાં શ્રી મમયસાર નાટકમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે - [હિંદી સમયસાર પા. ૩૬૩-૪]

જ્યાં શુદ્ધ જ્ઞાન છે ત્યાં ચારિત્ર છે.

(સવૈયા એકત્રીસા)

‘જ્યાં શુદ્ધ જ્ઞાનની કળા ઉદ્ભવે ત્યાં,
શુદ્ધતા પ્રવાન શુદ્ધ ચરિત્ર ધૈ અંશ હૈ.

(જુઓ સર્વ વિશુદ્ધદાર ગાથા-૮૨)

અર્થ:-જ્યાં શુદ્ધ જ્ઞાનની કળાનો પ્રકાશ દેખાય છે, ત્યાં તેને અનુસાર શુદ્ધ ચારિત્રનો અંશ રહે છે.

૨ —આ શુદ્ધ ચારિત્રને ક્રિયા કહેવામાં આવે છે,
એમ ગાથા ૮૪-૮૫ માં જુએ છે તે ગાથા નીચે ગુજળ છે
જ્ઞાને ચારિત્ર પર પગુ—અધર્મના દ્રવ્યાત

[દોહા]

જ્યા અધ તે કધ પર, ચડે પગુ નર ડોડ, ।
વાકે દગ વાકે ચરન, હોહિ પથિક મિલિ દોહ ॥૮૪॥
જ્યા જ્ઞાન કિરિયા મિલે, તહા મોખ-મગ સોઇ,
વહ જાને પદ કૌ મરમ વહ પદમૈ ચિર હોઇ ' ॥૮૫॥
અર્થ—એમ ડોહ લગડો મનુષ્ય આધ્યાત્મિક મધ
પર ચડે તો લગડાની આખો અને આધ્યાત્મિક પગના
ચોગથી ગમન થાય છે, તેમ જ્યા જ્ઞાન અને ચારિત્રની
એકતા છે, તે મોખમાર્ગ છે કેમકે જ્ઞા. આત્માના મર્મને
જાણે છે, અને ચારિત્ર તે આત્માના પદમા નિશ્ચિતા
પ્રગટાવે છે

તે વ-દ્રવ્યાત ને જુ. જુ. દ્રવ્યાત છે અને દ્રવ્ય તમા
આ મા અક જ ન-મ ક અને જ્ઞાન ચારિત્ર તે જ ક જ ન-ના
મે ગુણની શુદ્ધ પરામ છે જત હમેલા દ્રવ્યાતને એક-અર્થ જ
લાગુ પડે સર્વાંગે લાગુ પડે નહીં

૩ —આવુ શુદ્ધ ચારિત્ર [ક્રિયા] મ
હોય છે એમ હવે જતાવવા

લેદજ્ઞાની

[સવેચા

જેસ ઠેલિ મનુ

જોદી મૂળ વૃક્ષ

તેમે મતિમાન દર્શકર્મ-ભાવકર્મ ત્યાગી,
હૃદયે રહે અતીત મતિ જ્ઞાનકી દશા હુસૌ; ॥
યાહિ ક્રિયા અનુસાર મિટ્ટે મોહ અધકાર,
જગે ત્યોતિ કેવળ પ્રધાન મવિતા હુમૌ. ॥

(જીઓ ળધદાર સમયસાર નાટક ગાથા. ૫૮ પાનુ ૨૬૮)

અર્થ-જેમ કેાઈ અભણ્યો મહાગગવાન માણસ જાડના મૂળને પોતાના હાથથી ઉખેડી ખોદી કાઢી નાખે છે, તેમ લેહજાની પુરુષ ભાવકર્મ અને દ્રવ્યકર્મને ત્યાગી તેથી પર (અતીત) થઈ મતિજ્ઞાનની દશામા રહે છે, તે જ્ઞાનની ક્રિયા અનુસાર મોહ અધકારનો નાશ કરે છે.

૪-સમ્યગ્દષ્ટિ જ મોક્ષમાર્ગનો સાધક છે, અને તેથી જ કહ્યું છે કે.- ત્યા મોક્ષમાર્ગ સાધ્યો ત્યા કહ્યું કે, ' સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ ' તથા એમ પણ કહ્યું છે કે ' જ્ઞાન ક્રિયાભ્યામ્ મોક્ષ ' એ જાન્ને સૂત્રોનો ભાવ એક જ છે (જીઓ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પાનુ-૩૬૦)

૫-શક્તિક્રિયાને જેમ " જ્ઞાન ક્રિયા " કહેવામા આવે છે, તેમ તેને અનુભવરૂપ ક્રિયા, જ્ઞાનવશ ક્રિયા, શુદ્ધ ચૈતન્ય ક્રિયા, શુદ્ધ ચારિત્ર એ નામેા પણ કહેવામા આવે છે. અનુભવનરૂપ ક્રિયા એ ભાવ નીચેની સ્તુતિમા આવે છે. અનુભવન રૂપ ક્રિયા એ ભાવ નીચેની સ્તુતિમાં આવે છે.

નમઃ સમયસારાય, સ્વાનુભૂત્યા ચક્રાસતે, ।

ચિત્સ્યભાવાય ભાવાય, સર્વ ભાષાતરચ્છિદે ॥ ૧ ॥

આ સ્તુતિમાં ' સ્વાનુભૂત્યા ચક્રાસતે ' એ પદનો

ઉત્તર-ના. પરની સહાયતાથી સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ, થતી નથી. જો આત્મા પરાધીન થાય તો આકુળતા સહિત થઈ જાય, અને જે જગ્યાએ આકુળતા છે, ત્યાં સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ નથી એ કારણે પરની સહાયતા વિના જ આત્મા નિરાકુળ થાય છે. એની દશા પોતાની જ સહાયતાથી પોતે પામે છે. જે પોતાની અનંત શક્તિરૂપ સપદાથી પરિપૂર્ણ છે, તે બીજાની અપેક્ષા કેમ રાખે ? કદી નહીં.

(જુઓ પ્રવચનસાર પા ૨૨-૨૩)

૪.-એથી સિદ્ધ થયું કે, 'શારીરિક ક્રિયાથી' કે 'કરોતિક્રિયા' થી મોક્ષ થતો નથી, અને તેથી 'સંતિ ક્રિયા' માં ક્રિયાનો અર્થ શુદ્ધ સ્વરૂપમા રમણતારૂપ સ્થિરતા છે, બીજો કોઈ અર્થ નથી.

૫.-તેથી મોક્ષની ક્રિયામા 'ક્રિયા' શબ્દના અર્થ નીચે પ્રમાણે થયા-(૧) સંતિ ક્રિયા, (૨) જ્ઞાન ક્રિયા, (૩) જ્ઞાન-વશ ક્રિયા, (૪) શુદ્ધ ચૈતન્ય ક્રિયા, (૫) શુદ્ધ ચારિત્ર, (૬) અનુભવરૂપ ક્રિયા, (૭) વીતરાગ ચારિત્ર, (૮) નિશ્ચય ચારિત્ર, (૯) અભાવ, (૧૦) ધર્મ, (૧૧) સમભાવ, (૧૨) સામ્યભાવ, (૧૩) સમપરિણામ, (૧૪) આત્માના સ્થિરરૂપ સુખમય નિર્વિકાર પરિણામ, (૧૫) શુદ્ધ ચિત્સ્વરૂપનું ચરણ 'કોઈ પણ જ્ઞાની આ ક્રિયા નિષેધતા નથી, પણ આચરે છે અને આત્માની બાધી વિકારી ક્રિયાને અનંત જ્ઞાનીઓ નિષેધે છે કેમકે તે કપાયમથી છે, અકપાયી ભાવની નથી, તેથી પર છે. શરીરની ક્રિયા આત્માને સહાયક નથી તે તો ઉપર કહેવાયું છે.

તે પિતાજીની હીરાકંઠીને મોહનની હીરાકંઠી માને તેની પેઠે. ' (જુઓ શ્રીમદ્ રાજવંદ મોહન યુગ્મક-ઉપદેશ છાયા-પા. ૫૪૮.)

પ:-શ્રી સમયસાર (ગુજરાતી) ની ગાથા ૭૫-૧૬૮ અને ૨૦૦ માં જ્ઞાનીનાં ચિન્હ બતાવ્યાં છે. હવે જો છવ પાતાને સમ્યક્શન થયાનું જાણી શકતો ન હોય તો તેનું જ્ઞાન જ સમ્યક્ નથી કેમકે તેનું જ્ઞાન પાતાના જ્ઞાનની પર્યાયને યથાર્થપણે જાણતો નથી. આ સંબંધમાં ગાથા ૭૫ માં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:-

‘ હવે પૂછે છે કે આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ અર્થાત્ જ્ઞાની થયો જોમ છા રીને આગખાયા તેનું ચિન્હ કહો. તેના ઉત્તરરૂપ ગાથા કહે છે:-

‘ પરિણામ કર્મતલું અને, નોકર્મનું પરિણામ જો; તેનવકરે જે માત્ર જાણે, તેજ આત્મા જ્ઞાની છે. ’ ૬૭૫૪ ગાથા ૧૬૮ થી ૨૦૦ માં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે —

‘ હવે પ્રથમ સમ્યક્દષ્ટિ સામાન્યપણે સ્વને અને પરને આ પ્રમાણે જાણે છે. જોમ ગાથામાં કહે છે:-

‘ હમો તણો વિવિધ ઉદય, વિપાક જિનવર વર્ણવ્યો; તેમજ સ્વભાવો નહિ, હું એક સાયકરૂપ છું. ’ ૧૧૬૮૪

‘ હવે સમ્યક્દષ્ટિ વિશેષપણે સ્વને અને પરને આ પ્રમાણે જાણે છે:-

‘ પુરૂગત કરમરૂપ રાગનો, જે રિપાકરૂપ છે ઉદય આ; આ છે નહીં મુજ ભાવ, નિશ્ચયજોક સાયક ભાવ છું. ’ ૧૧૬૮૫

‘આ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ પોતાને જાણતો અને રાગને છોડતો થકો નિયમથી જ્ઞાન-વૈરાગ્ય સંપન્ન હોય છે. એમ હવેની ગાથામાં કહે છે:-

‘સુદષ્ટિ એ રીત આત્મને, જ્ઞાયક સ્વભાવ જ જાણતો;
ને ઉદય કર્મ વિપાકરૂપ તે, તત્ત્વજ્ઞાયક છોડતો.’ ॥૨૦૦॥

આ બાબતમાં વધારે આધારો હવે પછીના પ્રકરણમાં આપવામાં આવશે.

પ્રકરણ : ૮

કરોતિ ક્રિયા ભાગ-૨

૧:-‘કરોતિ ક્રિયા’ ના આગલા પ્રકરણમાં બે ખોટી માન્યતાઓ ચાલી રહી છે; તેમાં સમ્યગ્દર્શન પોતાનું થયું છે એ છત્રસ્થ છત્ર પોતે જાણી શકે નહિ, પણ કેવળી ભગવાન જ જાણી શકે એવી એક માન્યતા છે, તે ખોટી છે; એમ કેટલાક શાસ્ત્રોથી બતાવ્યું છે, તે અહીં વિશેષ બતાવવામાં આવે છે.

૨:-‘નય’ છે તે શ્રુતજ્ઞાન પ્રમાણનો અંશ છે, શ્રુત-જ્ઞાન વસ્તુને પરોક્ષ જણાવે છે, તેથી આ નય પણ પરોક્ષ જ જણાવે છે. શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક નયનો વિષયભૂત બધ્ધસ્પૃષ્ટાદિ પાંચ ભાવોથી રહિત આત્મા ચૈતન્યશક્તિ માત્ર છે. તે શક્તિ તો આત્મામાં પરોક્ષ છે જ; વળી તેની વ્યક્તિ કર્મસંયોગથી મતિ શ્રુતાદિ જ્ઞાનરૂપ છે, તે કથંચિત્ અનુભવગોચર હોવાથી પ્રત્યક્ષ પણ કહેવાય છે.

(જુઓ કુજરાતી મમયશ ૧ થા -૩૪) એ મીને તે પોતે
 પોતાનુ મમય નાન પમાયલે જલે નેમ મનુજ ૨૨
 -પત્તાની પ્રવં પો જલે છે, જલે સમયગાન અને
 દર્શન અવિન બારી રોવાણી સમય નર્શનને જગ સમય
 જલે છે 'મુદનવના વિષયરૂપ આ માને જનુજ ૨૨,
 નેમ ઉપરેક રે ' આ ઉપરેક જગ ઉપરને જે સમય-
 ગાનની ખબર પાની ન દોષ તે વૃથા જલ (જુઓ
 કુજરાતી મમયશ ૧ થા -૩૪)

૩-નમદમારની રાધા થ મા આવે જલ જાન કહે
 છે કે, 'તે જોડવ-વિશાન જ માને જ આ માને નિજ મે
 બવ વટે દેખાડુ ૧૧, જો ૧ દેખાડુ તો પ્રમાણ કરવુ.'
 તેની મીઠા કરના આચાર જાણ ન અમુતય કમરી કહે
 છે કે, 'જેન જે પ્રકારે માગ જાનનો નિજવિજવ છે, તે
 મમતા વિજવાણી દર્શવુ ૧૨. જો દર્શવુ તે સ્વમિવ
 (પોતે જ) પોતાના અનુભવ પ્રત્યક્ષી પરીક્ષા કરી પ્રમાણ
 કરવુ ' આગળ જગજાણમાં જાણારે છે કે, 'આચાર' મામ
 મનુ મેવન, મુક્તિનુ અવલબન પરાધ-ચુકનો ઉપદેશ જલે
 સ્વમિવેદન-જો માગ પ્રકારે ઉપવન થયેજ પોતાના જાન
 વિજવાણી જોડવ-વિશાન મુદ આ માનુ સ્વરૂપ દેખાડે છે,
 તેને મમતાનારા જે મોનાની! પોતાના સ્વમિવેદન-પ્રત્ય
 દર્શી પ્રમાણ કરે ' આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, પો
 તાને સમયરૂપ થયુ છે, તે જ્ઞમિવેદન પ્રત્યક્ષી પ્રમાણ
 (માગ જાન) વટે ખબર પટે છે (જુઓ કુજરાતી સમ
 યસાર થા ૧૩)

૪:—સમયસારના કલશ ૧૦ માં આચાર્ય અમૃત-
ચક્રદેવ જણાવે છે —

उदयति न नय श्रीस्तुमेति प्रमाणम्
कवचिदपि च न विद्यो याति निक्षेपचक्रम् ।
किम परममिदध्मो धाम्नि सर्वं कपेऽस्मि-
न्तनु भवमुपयाते भाति न द्वैतमेव ॥९॥

અર્થ:—આચાર્ય શુદ્ધ નયનો અનુભવ કરી કહે છે
કે.— આ સર્વ લેહોને ગૌણ કરનાર જે શુદ્ધનયનો
વિષયભૂતચૈતન્ય અમત્કાર માત્ર તેજ-પુજ આત્મા તેનો
અનુભવ થતાં નથોની લક્ષ્મી ઉદય પામતી નથી, પ્રમાણ
અસ્તને પ્રાપ્ત થાય છે, અને નિક્ષેપોનો સમુદ્ધ કયા જતો
રહે છે તે અમે જાણતા નથી. આથી અધિક શુ કહીએ ?
દ્વૈત જ પ્રતિભાસતુ નથી.

ભાવાર્થ.— x x x શુદ્ધ અનુભવ થતા દ્વૈત જ
ભાસતું નથી, એકાકર ચિન્માત્ર જ દેખાતું છે.

આ ઉપરથી પણ સિદ્ધ થાય છે, કેમકે શુણ્ણસ્થાને
પણ આત્માને પોતાને પોતાના સમ્યક્જ્ઞાનનો શુદ્ધ
અનુભવ થાય છે. સમયસારમાં લગભગ દરેક ગાથામાં
આ અનુભવ થાય છે, એમ જણાવી અનુભવ કરવાનો ઉપદેશ
કર્યો છે.

૫:—શ્રીમદ્દરાજચંદ્ર શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રમાં પણ
કહે છે કે:—

‘વતે’ નિજ સ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત,
વૃત્તિ રહે નિજભાવમાં, પરમાર્થે સમક્ષિત. ॥૧૧૧॥

અર્થ-શ્રાવકે પ્રથમ સુનિર્મળ અને મેરુવત્ નિષ્કપ અથવા જોટલે કે ચલ, મળ અને અગાઢ એ ત્રણ દુષણ રહિત અત્યંત નિશ્ચલ એવા સમ્યગ્દર્શનને ગ્રહણ કરવું, અને દુ ખના ક્ષય માટે તેના ધ્યાનમાં રહેવું ॥૮૬॥

જો સમ્યગ્દર્શન થયું છે એમ છત્રસ્થ જાણી શકતા ન હોય તો પ્રથમ સમ્યગ્દર્શન ગ્રહણ કરવું એવો ઉપદેશ કેમ બની શકે ?

૨-દર્શન પાહુંડની ટીકામાં તો જણાવ્યું છે કે-સમ્યગ્દષ્ટિ પોતાને સમ્યગ્દર્શન થયું છે એ તો જાણી શકે, પણ બીજાને થયું છે કે તે પણ જાણી શકે, આ જાણતમા નીચે પ્રમાણે ત્યાં જણાવે છે -

“ વગી તેની પરીક્ષા સર્વજ્ઞના આગમથી તથા અનુમાનથી તથા સ્વાનુભવ પ્રત્યક્ષ કરી, તેને પ્રમાણ કરે છે, વગી તેને નિશ્ચય તત્ત્વશ્રદ્ધાન પણ કહેવામાં આવે છે અને પરને પરની પરીક્ષા કરી પરના વચન અને કાચની ક્રિયાની પરીક્ષાથી અતરંગમાં [સમ્યક્ત્વ] થયાની પરીક્ષા થાય છે, એ બંધાર છે, પરમાર્થ સર્વજ્ઞ જાણે છે ”

જો ગીતે પોતાને સમ્યગ્દર્શન થયું છે તે છત્રસ્થ પરોક્ષ શ્રુતજ્ઞાન તથા પ્રત્યક્ષ સ્વસંવેદનથી જાણે છે, અને પરને થયું છે કે નહીં તે પરોક્ષ શ્રુતજ્ઞાનથી જાણે છે શ્રુતજ્ઞાન તે સાચું જ્ઞાન છે કેવળી ભગવાન પોતાનું તથા પરનું સમ્યગ્દર્શન પ્રત્યક્ષ જાણે છે

૩-સમયસાર ગાથા-૧૪૪ માં પણ તે જ મતલબે લખ્યું છે તેનો સાવાર્થ અહીં નીચે આપ્યો છે -

• ભાવાર્થ:-આત્માને પહેલાં આગમ જ્ઞાનથી જ્ઞાન-સ્વરૂપ નિશ્ચય કરીને પછી ઇન્દ્રિય બુદ્ધિરૂપ મતિજ્ઞાનને જ્ઞાન-માત્રમાં જ મેળવી દઈને તથા શ્રુત જ્ઞાનરૂપી વિકલ્પોને મટાડી શ્રુતજ્ઞાનને પણ નિર્વિકલ્પ કરીને એક અખંડ પ્રતિભાસનો અનુભવ કરવો તે જ 'સમ્યગ્દર્શન' અને 'સમ્યગ્જ્ઞાન' એવાં નામ પામે છે; સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન કાંઈ અનુભવથી બુદ્ધિમાં નથી. '

૪:-ઉત્તરાધ્યન સૂત્રનું ૨૮ નું અધ્યયન મોક્ષમાર્ગનું છે, તેની ગાથા ૨૮ માં પણ તેમ જ કહ્યું છે. ત્યાં શિષ્ય પૂછે છે કે 'હવે કયા લિંગે (ચિન્હો) કરીને સમ્યક્ત્વ છે એમ જાણવું ?' તે વિષે કહે છે:-

• પરમત્થે સંયવો વા સુવિદ્ધ પરમત્થ સેવણાયાધિ

વાયણ્ણ કુદંસણ, ઘઙ્ગણાય-સમ્મત્ત સદ્ધહણા ॥૨૮॥

અર્થ:- પરમાર્થ સંસ્તવ તથા સારી રીતે પરમાર્થ દીઠો છે એવાઓની સેવના, તથા બીજું, તથા સમ્યગ્દર્શન નાશ પામ્યું એવા-તથા કુદર્શનનું છોડવું એ સમ્યક્ત્વ શ્રદ્ધાન છે. (એટલે કે આ સર્વ લિંગવડે તેનામાં સમ્યગ્દર્શન છે એમ શ્રદ્ધા કરાય છે.)

• સ્પષ્ટતા માટે તેનો અર્થ અહીં કહેવાય છે.

• આ ગાથામાં સમ્યક્ત્વને જાણવાનાં નીચેનાં ચિન્હો બતાવ્યાં.

(૧) પરમાર્થ સંસ્તન.

(૨) પરમાર્થ સારી રીતે દીઠો છે એવાઓની સેવના.

(૩) તથા તેવાં બીજાં.

(૪) સમ્યગ્દર્શન નાશ પામ્યું છે એવાઓનો પરિચય હોડવો.

(૫) કુદર્શન એટલે કે જેને મિથ્યાદર્શન છે એટલે કે આત્માનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણતા નથી એવાઓને હોડવા.

આમાં પહેલાં ત્રણ ચિન્હો ‘અસ્તિ’ રૂપે છે અને પછીનાં બે ચિન્હો ‘નાસ્તિ’ રૂપે કહ્યાં છે. તેનું વિવરણ નીચે પ્રમાણે છે:-

(૧) પરમાર્થ સંસ્તન-સંસ્તનનો અર્થ સ્તુતિ થાય છે.

આ પરમાર્થ સ્તુતિના ત્રણ પ્રકાર છે.

(અ) જ્ઞેય-જ્ઞાપકના સંકર દોષનો પરિહાર કરવો,

(બ) ભાવ્ય-ભાવક સંકર દોષને દૂર કરવો,

(ક) ભાવ્ય-ભાવક દોષનો અભાવ કરવો,

પરમાર્થનો અર્થ નિશ્ચય છે એટલે નિશ્ચય સ્તુતિને અહીં સમ્યગ્દર્શનનું પહેલું લિંગ [ચિન્હ] કહ્યું; તેમાં જ્ઞેય-જ્ઞાપક સંકરદોષના પરિહારરૂપી સ્તુતિ એવા શુદ્ધ-અધાતકેથી શરૂ થાય છે, ભાવ્ય-ભાવક સંકર દોષની સ્તુતિ ઉપશમક્રેત્રીમાં હોય છે અને ભાવ્ય-ભાવક સંકર દોષનો અભાવ તે સ્પષ્ટક્રેત્રીમાં હોય છે નિશ્ચયસ્તુતિને સમ્યગ્દર્શનનું ચિન્હ અહીં કહ્યું છે, તેથી નિશ્ચયસ્તુતિ શું છે તે અહીં દહેવામાં આવે છે -

જો દૃદિયં જિણતા ણાગ સહાયાધિર્અમુણદિ આદં ।

ત્તં સલુ જિદિદિય તે મણતિ જેણિન્દિદા સાહુ ॥૩૧॥

અર્થ - જે ઇન્દ્રિયોને ('ઇન્દ્રિય' શબ્દ વીધો છે - 'દ્રવ્ય ઇન્દ્રિય લીધો નથી, માટે ભાવ ઇન્દ્રિય અને દ્રવ્ય ઇન્દ્રિય બંને છૂટવા એમ કહ્યું છે) છતીને જ્ઞાન સ્વભાવ વડે અન્યદ્રવ્ય-થી અધિક આત્માને જાણે છે તેને જે નિશ્ચયનયમા સ્થિત સાધુઓ છે તે તેઓ, ખરેખર (અહીં 'ખરેખર' શબ્દ છે, માટે સાચો નિતેન્દ્રિય કોણ કહેવાય, તે જણાવ્યું છે) છતેન્દ્રિય કહે છે

ટીકા - અનાદિ અમર્યોદય જાણ પચાંચના વશે જેમા સમસ્ત સ્વ-પરનો વિભાગ અસ્ત થઈ ગયો છે (અર્થાત્ જેઓ આત્માની સાથે એવી એક થઈ રહી છે કે લેદ દેખાતો નથી) એવી શરીર પરિણામને પ્રાપ્ત જે દ્રવ્યેન્દ્રિયો તેમને તો નિર્મળ લેદ-અભ્યાસની પ્રવિણતાથી પ્રાપ્ત જે અતરંગમા પ્રગટ અતિ સૂક્ષ્મ ચૈતન્ય સ્વભાવ તેના અવવળનના જગ વડે જુદી કમી, જો દ્રવ્યેન્દ્રિયોનું છૂટવું થયું

જુદા જુદા પોત પોતાના વિષયોમા વ્યાપાર પણાથી જેઓ વિષયોને જાડ જાડ અડણ કરે છે, (અર્થાત્ જ્ઞાનને જાડજાડરૂપ જાણાવે છે) એવી ભાવેન્દ્રિયોને પ્રતીતિમા આવતા અજાડ એક ચૈતન્ય શક્તિપણાવડે પોતાથી જુદી જાણી, તે ભાવેન્દ્રિયોનું છૂટવું થયું

ગ્રાહ્ય-ગ્રાહક લક્ષણવાળા જાણની નિકટતાને લીધે જેઓ પોતાના સંવેદન (અનુભવ) સાથે પરસ્પર એક જેવા થઈ ગયેલા દેખાય છે એવા, ભાવેન્દ્રિયોવડે અહવામા

આવતા જે ઇન્દ્રિયોના વિષયભૂત સ્પર્શોદિ પદાર્થો તેમને, પોતાની ચૈતન્યશક્તિનું સ્વયમેવ અનુભવમાં આવતું જે અસંગપણુ તે વડે પોતાથી જુદા કર્યાં, એ ઇન્દ્રિયોના વિષયભૂત પદાર્થોનું જીતવું થયું.

આમ જે દ્રવ્યે દ્રિયો, ભાવેન્દ્રિયો તથા ઇન્દ્રિયોના વિષયભૂત પદાર્થો એ ત્રણને જીતીને, જ્ઞેય-જ્ઞાયકસકળ નામનો કોય આવતો હતો તે સઘળો દૂર થવાથી એકત્વમાં ટ'કેાત્કીર્ણ' અને જ્ઞાન સ્વભાવવડે મર્વ અન્ય દ્રવ્યોથી પરમાર્થે જુદા એવા પોતાના આત્માને અનુભવે છે તે નિશ્ચયથી જીતેન્દ્રિય જિત છે.

(જ્ઞાનસ્વભાવ અન્ય અચેતન દ્રવ્યોમા નથી, તેથી તે વડે આત્મા મર્વથી અધિક, જુદો જ છે) કેવો છે જ્ઞાનસ્વભાવ ? વિશ્વની (સમસ્ત પદાર્થોની) ઉપર તરતો (અર્થોત્ તેમને જાણના છતાં તે રૂપ વહિ થતો) પ્રત્યક્ષ ઉદ્યોતપણાથી સદાય અંતગંગમા પ્રકાશમાન, અવિનશ્વર, સ્વત સિદ્ધ અને પરમાર્થરૂપ એવો ભગવાન જ્ઞાન સ્વભાવ છે, આ રીતે એક નિશ્ચય સ્તુતિ તો આ થઈ.

ગાથા ૩૨ માં ભાવ્ય-ભાવક ભાવના મંકરદોષને દૂર કરનારી ખીજી નિશ્ચયસ્તુતિ વર્ણવી છે. એવા જીવને નિશ્ચયથી જિતમોહ કહેવામા આવે છે ગાથા ૩૩ માં 'દ્વીજ-મોહજિત' દશા એ ત્રીજી નિશ્ચય સ્તુતિ છે (જુઓ ગુજરાતી સમયમાર પા ૫૮-૫૯)

નોટ:- પગ્માર્થ, જૂતાર્થ, સત્યાર્થ એ પર્યાયવાચક શબ્દો છે, તેથી અહીં ' પગ્માર્થ મગ્તન ' નો અર્થ એ થાય છે ' શુદ્ધ

ન ન જૂતાઈ છે, સત્તાઈ છે, એનો આશ્રય કરવાથી સમ્યગ્દષ્ટિ થઈ શકાય છે, એને જાણના વિના જ્ઞાનમુખી છાર વ્યવહારમાં મગ્ન છે ત્યાંમુખી આત્માના જ્ઞાન-અધ્યાનરૂપ નિમગ્ન સમ્પૂર્ણ થઈ શકતું નથી (જુઓ શુદ્ધિની સમયમારૂં પા ૨૧.)

(૨) પરમાર્થ સુદષ્ટિપણે પ્રગટયો છે તેવા જીવોની મેવના —

આ જોલ પણ જતાવે છે કે ખીજો જીવ નિશ્ચય મમ્યગ્દષ્ટિ છે કે કેમ તે નક્કી કરી શકાય છે, કેમકે તે નક્કી થઈ શકતું ન હોય તો તેની મેવના કેમ થઈ શકે ? સમ્યગ્દષ્ટિનો આ શુભોપયોગ છે

(૩) અને તેવાં ખીજાં—એટલે કે સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપરાંત સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર હોય તે પણ મમ્યગ્દષ્ટિ મુચવે છે, તેથી સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર પણ છાત્રસ્ય જાણી શકે છે એમ સિદ્ધ થયું

હવે જ્યાં પરમાર્થ સ્તુતિ હોય ત્યારે શું ત્યાંમુખ હોય છે તે કહે છે —

(૪) વાયવ્ય એટલે વ્યાપન્ન દર્શન, એટલે જેને સમ્યગ્દર્શન હોય અને નાશ થયું છે તેને છોડવા; આ જોડપણ સિદ્ધ કરે છે કે સમ્યગ્દષ્ટિ ખીજાનું સમ્યગ્દર્શન છૂટી ગયું હોય છે તે પણ જાણી શકે છે.

(૫) કુદસણ વજ્જણા—કુદર્શન છોડવું એટલે કે જેને સમ્યગ્દર્શન થાય છે તેને કુદર્શન (મિથ્યાદર્શન, સ્વરૂપની ભ્રમણા) છૂટી જાય છે

એ પ્રમાણે સમકલિતા લક્ષણ ઠહ્યા, તે વડે પોતે કે પર સમ્યગ્દષ્ટિ છે એમ છાત્રસ્ય સમ્યગ્દષ્ટિ જાણી શકે

છે એમ સિદ્ધ થયું. સમ્યગ્દર્શન વિનાની ક્રિયા ‘કરોતિ ક્રિયા’ છે.

૫:—બીજી માન્યતા એવી છે કે સામાન્ય માણસો, આત્માને સમજે નહિ કેમકે તે સમજવો આ કાળે દુર્ધટ છે. આ માન્યતા તદ્દન ખોટી છે. આ કાળે મનુષ્ય ભવે, આર્યકુળ અને દેશે, અને વીતરાગવાણીનો જોગ વર્તે છે ત્યારે આત્મા ન સમજાય એમ કહેવું તે ખોટું છે, એટલું જ નહિ પણ તે મિથ્યાત્વને પોષનાર છે. જે જીવ આત્મા સમજતા ન હોય તેને ખરી એટલે વીતરાગે પ્રરૂપેલી ‘સામાયક’ પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન, તપ હોતા જ નથી, તો પછી તે ક્રિયાઓ સંવર-નિર્જરા રૂપ છે કે નહિ, તે સવાલ તેને માટે ઊઠતો જ નથી. તે ક્રિયાનું સ્વરૂપ આગળ બતાવવામાં આવશે. આ બાળતમા શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકમાં સ્પષ્ટપણે નીચે સુજળ કહ્યું છે:—

‘કેઈ જીવ તો એવું માને છે કે, બાણવાથી શુ છે, માનવાથી શુ છે, પણ કંઈક કરીશું તો ફળ પ્રાપ્ત થશે; એવું વિચારી તેઓ મત-તપાદિ ક્રિયાના જ ઉદ્યમી રહે છે પણ તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપાય કરતા નથી. હવે તત્ત્વજ્ઞાન વિના મહામતાદિકનું આચરણ પણ મિથ્યાચારિત્ર નામ જ પામે છે, તથા તત્ત્વજ્ઞાન થતાં કાંઈ પણ મતાદિક ન હોય તોપણ તે અસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ નામ પામે છે. માટે પહેલાં તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપાય કરવો, અને પછી કપાય ઘટાડવા. શ્રી યોગેન્દ્ર દેવકૃત શ્રાવકચારમાં પણ કહ્યું છે કે દસળ મુમિદ બાહિરા જિય વચ રુમ્પણ હોતિ.

અર્થ.-હે જીવ! આ સમ્યગ્દર્શન ભૂમિ વિના મત-
રૂપી વૃક્ષ ન થાય; અર્થાત્ જે જીવેને તરવરાત નથી
તેઓ યથાર્થ આચરણ આચરતા નથી.' (જુઓ ગુજરા-
તી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક-અધિકાર ૭ મો. પા. ૨૪૨.)
વિશેષ ચર્ચા હવે પછીના પ્રકરણમાં છે.

પ્રકરણ : ૧૦

કરોતિ ક્રિયા ભાગ-૪

અધ્યાત્મ ઉપદેશ આ કાળે આપવો જ જોઈએ, તે
વિના સર્વ ક્રિયા ' કરોતિ ક્રિયા ' છે.

૧.-આ કાળ નિષ્કૃષ્ટ છે, માટે સામાન્ય જીવેને
મત પચ્ચખાણુ આદિનો જ ઉપદેશ આપવો યોગ્ય છે
જોમ ઠહેવું તે પણ યોગ્ય નથી. આ જાગૃતમાં શ્રી
મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકમાં નીચે પ્રમાણે ચોખવટ કરવામાં
આવી છે —

શંકા.-દ્રવ્યાનુયોગરૂપ અધ્યાત્મ ઉપદેશ છે તે ઉત્કૃષ્ટ
છે, અને તે ઉચ્ચદશાને પ્રાપ્ત હોય તેને જ કાર્યકારી છે,
પણ નીચલી દશાવાળાઓને તો મત સયમાદિનો જ
ઉપદેશ આપવો યોગ્ય છે ?

સમાધાન.-જિનમતમાં તો એવી પરિપાટી છે કે-
પહેલાં સમ્યક્ત્વ હોય પછી મત હોય, હવે સમ્યક્ત્વ તો
સ્વ-પરતું અદ્વાન મતાં થાય છે, તથા તે અદ્વાન દ્રવ્યાનુ-

યોગનો અભ્યાસ કરતાં યાચ છે, માટે પહેલાં દ્રવ્યાનુયોગ અનુસાર શ્રદ્ધા કરી સચ્ચદ્રષ્ટિ યાચ અને ત્યારપછી ચરણાનુયોગ અનુસાર વ્રતાદિક ધારણ કરી વ્રતી યાચ. એ પ્રમાણે મુખ્યપણે તો નીચલી દશામાં જ દ્રવ્યાનુયોગ કાર્યકારી છે, તથા ગૌણપણે-જેને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થતી ન જણાય તેને-પહેલાં કોઈ વ્રતાદિકનો ઉપદેશ દેવામાં આવે છે; માટે ઉચ્ચ દશાવાળાને અધ્યાત્મ ઉપદેશ અભ્યાસ કરવા યોગ્ય છે એમ જાણી નીચલી દશાવાળાઓએ ત્યાંથી પરાઃમુખ થવું યોગ્ય નથી.

શંકા:-જિંઆ ઉપદેશનું સ્વરૂપ નીચલી દશાવાળાને ભાસે નહિ ;

સમાધાન:-અન્ય તો અનેક પ્રકારની ચતુરાઈ જાણે છે, અને અહીં મૂર્ખપણું પ્રગટ કરે છે તે યોગ્ય નથી. અભ્યાસ કરતાં સ્વરૂપ બરાબર ભાસે છે, તથા પોતાની બુદ્ધિ અનુસાર થોડું ઘણું ભાસે છે, પરંતુ સર્વમા તિર-દ્યમી થવાને પોષણ કરીએ, એ તો જિનમાર્ગના દેવી થવા જેવું છે.

શંકા:-આ કાળ નિરૂપ્ત (હલકો) છે માટે ઉત્કૃષ્ટ અધ્યાત્મના ઉપદેશની મુખ્યતા કરવી યોગ્ય નથી.

સમાધાન:-આ કાળ સાક્ષાત્ મોક્ષ થવાની અપે-ક્ષાએ નિરૂપ્ત છે પણ આત્માનુભવન આદિ વડે સમ્યક-ત્વાદિ હોવાની આ કાળમાં મના નથી. માટે આત્માનુ-ભવનાદિ અર્થે દ્રવ્યાનુયોગનો અભ્યાસ અવશ્ય કરવો. મોક્ષપાહુડમાં ઠહું છે કે આજ પણ ત્રિરતન વડે શુદ્ધ

જીવ આત્માને ધ્યાવી સ્વર્ગ લોકમાં વા લોકાતિકમાં દેવ
પણ પામે છે અને ત્યાંથી અધી મનુષ્ય થઈ મોક્ષ જાય
છે, માટે આ કાળમાં પણ દ્રવ્યાનુયોગનો ઉપદેશ મુખ્ય
જરૂરનો છે (જુઓ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક-ગુજરાતી પા ૨૯૫)

શ્રી અનુભવ પ્રકાશમાં પણ તે જ પ્રમાણે નીચેના
શબ્દોમાં પાને ૫૬ એ જણાવ્યું છે -

‘કોઈ એમ જાણે કે આજના સમયમાં સ્વરૂપ કંઈ
છે, તે સ્વરૂપની ચાહ મટાડનાર જહિરાતમાં છે આજથી
અધિક પરિશ્રદ્ધ ચોથા કાળના પુણ્યવત નર અકવર્તી
આદિક, તેમને હોતો અને આવેતો થોડો છે, એ પરિશ્રદ્ધ
જેરાવરીથી તેના પરિણામોમાં આવતો નથી, પોતે જ ઠોડી
ઠોડી પરિશ્રદ્ધમાં ડુબે છે જ્યારે નવરો હોય ત્યારે વિકથા
કરે છે-ત્યારે સ્વરૂપનું પરિણામ કરે તો ઠોણ રાકે છે ?
પર પરિણામ મુગમ, નિજ પરિણામ વિષમ બતાવે છે !
દેખો અચરજની વાત, પોતે દેખે છે-જાણે ‘છે છતાં
દેખ્યો ન જાય, જાણ્યો ન જાય એમ કહેતા જાજ આવતી
નથી સંસાર ચાતુરીનો ચતુર, પોતાને જાણવામાં શક
એવી હઠ-ધિકતા પકડી પકડીને જ પર વ્યસનમાં ગાદ
બાંધે.’

૨ - કોઈ જીવ કહે છે કે - ‘દ્રવ્યાનુયોગમાં મત
સમયાદિ વ્યવહાર ધર્મનું હીનપણુ પ્રગટ કર્યું છે,
સમ્યગ્દષ્ટિના વિષય ભોગાદિને નિર્જરાના કારણ કહ્યા છે,
ઇત્યાદિ કથન સાક્ષી જીવ સ્વર્જી થતી પુણ્ય છોડી

પાપમાં પ્રવર્તશે, તેથી તેને વાંચવા સાંભળવા યોગ્ય નથી. ' તેને કહીએ છીએ કે:-

‘ જેમ સાકર ખાતાં ગધેડું મરી જાય તો તેથી કાંઈ મનુષ્ય તો સાકર ખાવી ન છોડે, તેમ કોઈ વિપરીત બુદ્ધિ જીવ અધ્યાત્મ અથવા સાંભળી સ્વચ્છંદી થાય તો તેથી કાંઈ વિવેકી જીવ તો અધ્યાત્મ અથવાનો અભ્યાસ ન છોડે. હા, એટલું કરે કે જેને સ્વચ્છંદી થતો જાણે તેને જેમ તે સ્વચ્છંદી ન થાય તેવો ઉપદેશ આપે વળી અધ્યાત્મ અથવામાં પણ સ્વચ્છંદી થવાનો કામ કામ નિષેધ કરવામાં આવે છે; તેથી જે તેને બરાબર સાંભળે છે તે તો સ્વચ્છંદી થતો નથી, છતાં કોઈ એકાદ વાત સાંભળી કોઈ પોતાના અભિપ્રાયથી સ્વચ્છંદી થાય તો ત્યાં અથવાનો તો હોય નથી, પણ તે જીવનો જ હોય છે. ’

વળી જો જુદી હોય કલ્પના વડે અધ્યાત્મ શાસ્ત્રોના વાંચન શ્રવણનો નિષેધ કરવામાં આવે તો મોક્ષમાર્ગનો મૂળ ઉપદેશ તો ત્યાં જ છે એટલે તેનો નિષેધ કરતાં મોક્ષમાર્ગનો નિષેધ થાય છે. જેમ મેઘવૃષ્ટિ થતાં ઘણા જીવોનું કલ્યાણ થાય છતાં કોઈને જીવદુ નુકશાન થાય તો તેની મુખ્યતા કરી મેઘનો તો નિષેધ ન કરવો; તેમ સભામાં અધ્યાત્મ ઉપદેશ થતા ઘણા જીવોને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે છતાં કોઈ જીવટો પાપમાં પ્રવર્તે તો તેની મુખ્યતા કરી અધ્યાત્મશાસ્ત્રોનો તો નિષેધ ન કરવો.

ખીજું અધ્યાત્મ અથવાથી કોઈ સ્વચ્છંદી થાય તે તો પહેલાં મિથ્યાદષ્ટિ હતો અને આજે પણ મિથ્યાદષ્ટિ જ

રહ્યો જા, એટલું જ નુકશાન થાય કે તેને સુમતિ ન થતા દુર્ગતિ થાય

૧મી અધ્યાત્મ ઉપદેશ ન થતા ઘણાં જીવોને મોક્ષ માર્ગની પ્રાપ્તિનો અભાવ થાય છે, એટલે તેથી તે ઘણા જીવોનું ઘણું ખૂટ થાય છે, માટે અધ્યાત્મ ઉપદેશનો નિયેધ કરવો યોગ્ય નથી (જુઓ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક દ્રવ્યાનુયોગમા દોષ કંપનાનું નિરાકરણ પા ૨૬૪)

૩-માટે સિદ્ધ થાય છે કે —

(૧) સભામા અધ્યાત્મ ઉપદેશ આપવો, કેમકે તેથી ઘણા જીવોને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે

(૨) નીચલી દશાવાળાને અધ્યાત્મ ઉપદેશનું સ્વરૂપ ભાસે નહીં એમ કહેવું અયોગ્ય છે જેઓ જેઓ મોક્ષ માર્ગ પામ્યા છે તે બધા પહેલા નીચલી દશામા હતા, અને ત્યાં અધ્યાત્મ ઉપદેશ સામળતા મોક્ષમાર્ગ પામ્યા છે માટે નીચલી દશાવાળાને માટે ધોરી માર્ગ એક જ છે કે, અધ્યાત્મ શાઓનો ઉપદેશ ઉપદેશકે ચાલડાવવો.

(૩) અભ્યાસ કરતા સ્વરૂપ બરાબર જીવને ભાસે છે, માટે જીવ સમજી શકે નહીં એમ ખોટી કંપના કરવી એ તો મૂર્ખપણું પ્રગટ કરવા જેવું છે કે જે યોગ્ય નથી

(૪) સમ્યક્ત્વઆદિ મેળવવાની અપેક્ષાએ આ હલકો કાળ નથી, માટે આત્માનુભવનાદિ માટે દ્રવ્યાનુયોગનો અભ્યાસ અવશ્ય કરવો, કેમકે તેથી સત્સાર ચક્ર તૂટી

જઈ અલ્પ ભવમાં સંપૂર્ણ પવિત્રતા (મોક્ષ) જીવ પ્રાપ્ત કરે છે.

(૫) જો આ મનુષ્ય-ભવમાં તે કામ ન કર્યું તે જીવની ત્રસ (જેઈન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય) અવસ્થા બહુ ઘોરા કાળની છે, અને જોકેન્દ્રિય અવસ્થા અતિ-અતિ લાંબા કાળની છે તો મોક્ષમાર્ગ જીવ ક્યારે પામે? માટે તે (મોક્ષમાર્ગ) આ મનુષ્ય ભવમાં જ પ્રાપ્ત કરી લેવો તે જ આત્માનું કલ્યાણ છે.

૪:- સમ્યગ્દર્શન વગર જીવની 'શુભાશુભ ચૈતન્ય-ક્રિયા બધી બાંધનું કારણ છે, તેથી તે ચારિત્ર અપેક્ષાએ 'કરોતિ ક્રિયા' છે, તે વડે કદી મોક્ષ થાય નહીં.

૫:- ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રની ૩૦ મી ગાથામાં (અધ્યાય ૨૮) પણ તેમજ કહ્યું છે, તે ગાથા નીચે પ્રમાણે છે:-

નાદસણિસ્સ નાણં, નાણેન વિના ન હેંતિ ચરણગુણા ।

અગુણિસ્સ નત્થિ મોક્ષો, નત્થિ અમુક્કસ્સ નિવ્યાણં ॥૩૦॥

અર્થ:- સમ્યગ્દર્શન રહિત પુરુષને સમ્યગ્જ્ઞાન હોતું નથી; સમ્યગ્જ્ઞાન વિના સમ્યક્ચારિત્રનો શુભ હોતો નથી; તે શુભ વગરના જીવને મોક્ષ (પવિત્રતા) હોતી નથી, તથા કર્મથી મુક્ત થયેલાં ન હોય તેને નિર્વાણ થતો નથી.

નોટ:- કર્મનો અર્થ 'દ્રવ્યકર્મ', ભાવકર્મ અને નોકર્મ' થાય છે માટે અહીં તે ત્રણે અર્થ લેવાં.

અર્થ - કાંઈ શિષ્ય પૂછે છે કે હે સ્વામી, આપે અશુભ ક્રિયાને અનુદ્ધ અને શુભ ક્રિયાને શુદ્ધ ઠેમ ન કરી?

શ્રી ગુરુ - કે કે, તમારું સુધી નિયાતા પ્રવિણામ રહે છે તમારું ઉપયોગ અને ચોક્કસ અવગ રહે છે, અને તમારું ઉપયોગ પર અવધાન મિથ્ય ન થાય ત્યાં સુધી શુદ્ધ અનુભવ વતો નથી, માટે એ શુભ-અશુભ બંને ક્રિયા મોખાનને જાનનારી છે, બંને પ્રધાની ક્રિયા છે, બંનેમાં ભરી એ નથી, બંને મોક્ષમાર્ગમાં બાધ છે એમ વિચારી મ તે બંને ક્રિયાનો નિષેધ એ છે

મોખાનમાં ક્રિયાનો નિષેધ

[દોકરા]

કળી હિત હરનીમલ, સુકિત વિગની નાહિ ।

જની બવ પદતિ વિર, ની મહાદુ ખમાતિ ॥૮૬॥

[મર્મ વિશુદ્ધિ દ્વાર]

અર્થ - ઠગની મદા પિતનો નાશ અવાવાગી છે, સુકિતને દેવાવાગી નથી, ૮૬ ॥ બધ પદતિમાં ગણાય છે અને તે મહાદુ ખમી વિમ છે

(શુભ શુભ અતન્ય ક્રિયા-હું પગુ કરી મકુ, હાથ પગ, શરીર અનામી મકુ, પુગામી મને લાભ લાય, એ બોદિ જાનો-તેને અહી ઠગની ઠગી છે)

આત્મા ॥ વિગની ક્રિયાનુ અવધ

[મર્મયા એકનીના]

કળી કી ધનીમી મહામોહ રાજા બમે,

કળી અગ્યાન લાવ ગરિમકી પુરી હૈ ।

કરની કરમ કાયા પુનઃજની પ્રતિ હાવા,
 કરની પ્રજટ માયા મિસરીકી ખુરી હે ॥
 કરની કે જાગમે ઉરજિ રહ્યો ચિદાનંદ,
 કરની હો ચોટ ગ્યાન જાન હુતિ હુરી હે ।
 કરની સદૈવ નિદ્યધિ સુરુપ ખુરી હે ॥ ૬૭ ॥

[સર્વ વિશુદ્ધ દાર.]

અર્થ—ક્રિયાની ખૂબીમા મહામાહ રાજા વમે છે, ક્રિયા અજ્ઞાનભાવરૂપ રાક્ષસની નગરી છે, ક્રિયા કર્મ અને શરીરાદિ પુદ્ગલની મૂર્તિ છે, ક્રિયા નાશાત માયા રૂપ સાકરની છરી છે, ક્રિયાની જાગમા ચિદાનંદ આત્મા દેખાઈ રહ્યો છે, ક્રિયાની જાગમા જ્ઞાન સૂર્યનો પ્રભાસ દેખાઈ ગયો છે, શ્રી આચાર્ય દેવ હશે છે કે—ક્રિયાથી જીવ (બંધકારી સસારી) છે, ક્રિયા હોયમાં વધાર્યું સ્વરૂપે જોતા ખૂરી છે ૬૭ (આ આત્માની જૂની ક્રિયાનુ સ્વરૂપ છે.)

મુદ ક્રિયા તથા વિચાર જી ક્રિયાનુ સ્વરૂપ

[સર્વેષા જોઈનીયા]

જેસેં મતવારો દોઝી દડે જોર કર જોર,
 તેમે મુદ પ્રાની વિષરીતતા ધરતુ હે ।
 અગુલ કરન બધ કરન વખાને માને,
 મુદિત કે હેતુ મુલ-નીતિ આચરતુ હે ॥
 અતર મુદિત બર્ષ મૂઢતા નિસર ગઈ,
 આન હો ઉદોત શ્રમ-તિમિર હરતુ હે ।

કરની સૌ લિન્ન રહે આત્મ-સુરુપ ગહે,
અનુસૌ અરલિ રસ કૌતુક કરતુ હે ॥૧૬॥

(પુણ્ય-પાપ એકત્વદાર)

આર્થ:-જેમ ઝાંઘ દારૂ પીધેલ (પાગલ) માણસ કહે
ઢાંઢક અને કરે કાંઈક, તેમ મિથ્યાદષ્ટિ જીવ વિપરીત ભાવ
ધરે છે, તે અશુભ જ્ઞાનેન ધનુ કારણુ કહે અને માને છે,
પણુ શુભભાવને મોક્ષતા કારણુ તરીકે આચરે છે, પણુ
જ્યારે અતર સાચી દષ્ટિ થાય છે ત્યારે મૂઢતા (અજ્ઞાન)
નષ્ટ થઈ જાય છે, અને જ્ઞાનનો પ્રકાશ ભ્રમણારૂપ અધ-
કારનો નાશ કરે છે, અને કરણીથી લિન્ન રહી આત્મ
સ્વરૂપને પ્રહણુ કરે છે, અને અનુભવ ધારણુ કરી પગ્મ
રસમા આનંદ કરે છે ૧૬

૩-ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે ' શુદ્ધાત્મ અનુભવ
ક્રિયા ' સિવાયની ચૈતન્યની સર્વે ક્રિયા અશુદ્ધ છે, તેથી
તે મોક્ષની ક્રિયા નથી, પણુ તે ક્રિયા મોક્ષની કાતરણી
છે, તેનુ ફળ સંસાર છે, એટલે કે દુઃખ છે અને તે
ત્યાજ્ય છે-હોય છે

૪-—શરીરની ક્રિયાથી જીવને મોક્ષ કે ધન થઈ શકે
નહી. શરીર પરદ્રવ્ય છે, તે અતત પગ્મભાણુઓનો સ્થુળ
સ્કંધ છે દરેક દ્રવ્યક્રિયાસ પન્ન છે અને સ્વયં પરિણામી
છે, જીવ તે કરી શકે નથી છતા મિથ્યાદષ્ટિ જીવ હું
શરીરની ક્રિયા કરી શકુ છું એમ માને છે, એ માન્યતા
ખોટી હોવાથી તે ખોટી માન્યતાનુ નિમિત્ત પામી પુદ્ગલ
કામોજીવગંણા સ્વય કર્મરૂપે પરિણમે છે. જ્યારે પુદ્ગલ

ચારીર કે ભદ્રાદ પોતાને અનુકૂળ થામે નેમ પાડે એ
 છે ના. ચારી માન્યતામાં જુદા રહે છે, અને
 પોતાના માન્યતા તેમ પાડે એ રહે છે, એક રહે છે,
 ના. માન્યતા-દેવતા દ્વારા છે ચારીર કે પરદેશના
 ઉપનામ અનુકૂળ કે અનિયમિત. એ છે જ નહિ. માન્ય
 ના પાળી જુદા તેમ માન્યતા રહે છે તેમજ તે અન્યથા છે,
 તમ કન્યાઓ પાડુ કહે છે

[illegible]

अभिप्राय - यदि ई. मास १ निश्चयान्,

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

मार्ग - १. पञ्चमी की रात में ११.१५.१९५१

ઉ, છવનો નિઝમા (પો મામા, રાન (નિપરમા) પં

મોક્ષલાય છે, જ્ઞાન ન મધ્યસ્થ જેવું છે. જેમ કે, જ્ઞાન

યાદી સંપાદનના નામ સાથે લેવામાં આવેલા પાનામાં

આસીન અદાલત નામ પામે છે

આ જીન નાજિન થયું કે

“विद्यया नीतयनी भवति विद्यायाः कृपा”

★

५५२५ १०

માગાવિકલ્પ' સ્વરૂપ સમજ્યા વગર કરેલ

મામાયિક ક્રિયાનું ક્રમ.

૧૬-ત્યાં પ્રશ્ન થયે છે કે માત્ર સ્વતંત્ર રાજ્યના
વગર નામાયિકનો પાઠ શી રીતે નામાયિક ક્રિયા કર્યાનું
માનવું થાય છે તેનું કદ શું છે ?

ઉત્તર-સામાયિક તો ગગ-દેવ ગહિન મામ્યભાવ
 થતા થાય છે, પણ પા માન ભણવાથી ચા જિઠ ખેમ
 જનાવી તો સામાયિક વતુ નહી કલાચિત્ કોઈ દહે કે
 'ગાન્ય' આ દગ્ત તે કગ્તા તો ભવુ છે? 'એ સાચુ,
 પરતુ માગાપિ પા ૨૧ 'તિજા તો એવી જ છે કે
 'મન-વચન-આથી આવધને ઝીગનડી-ગરીગનડી'
 હોને મનમા તો વિ પ યયા જ જ છે, તથા વચન
 આમા પા નાચિત્ અન્યથા પ્રવૃત્તિ થાય છે ત્યા
 પ્રતિના ભગ વાય છે, હવે પ્રતિજ્ઞા ભગ કગ્વા કરતા તો
 ન કરવુ લકુ છે, મગ્ગ પ્રતિના ભગ જી એ મહા
 પાપ છે (શુઓ મોક્ષ માર્ગ પ્રકાશક પાનુ-૧૧/-૧૬૮)

૨ માપણે બે માપુએ લઈએ, તેમા એક પ્રતિજ્ઞા
 કરતો નથી પણ પોતાની માતૃજ્ઞા ૧૧૧ પાન લણે છે,
 અને તેનો અર્થ જાણી નેમા ઉપરોગ નાખે છે, ત્યા-
 જીને પ્રતિજ્ઞા જી તેને જનમર પામતો નથી,
 પ્રાકૃતાદિ ભારાના રાઠ પાવે છે પણ તેના અર્થનુ
 પોતાને નાન નહી, તે ગર્થ જાણ્યા નિના
 ત્યા ઉપયોગ જડે નહી, ત્યારે ઉપયોગ ગાન્ય ઠેમણે
 જાડે છે તેથી પ્રતિજ્ઞા ભગ થાય છે, હવે ગા જે
 માણુએમા વિશેષ ધર્માત્મા ઠેપા?

ઉત્તરમા-જે પહેલાને કહેશે તો તમે એવો જ ઉપ
 દેશ કેમ ગતા નથી-અને તમે પોતે તેમ કેમ કરતા
 નહી? જો જીજ્ઞા માગમને ધર્માત્મા કહેશે તો પ્રતિજ્ઞા
 ભગમા પાપ ન થયે. યજ્ઞિભામ અનુમાર ધર્મા

જે સામાયિક સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર સ્વસ્થાવવાળા પરમાર્થભૂતજ્ઞાનના લવન (પરિણમન) માત્ર છે, એકાગ્રતા (શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ) છે તે મોક્ષના કારણભૂત છે.

૪-ઉપર જે વ્યાખ્યા આપી તે 'નિશ્ચય સામાયિક' છે, પાંચમા ગુણસ્થાને વર્તતો શ્રાવક જે વખતે યોતાના શુદ્ધજ્ઞાનમા નિર્વિકલ્પપણે સ્થિર થાય છે તે સ્થિરતાને 'નિશ્ચય સામાયિક' કહેવામા આવે છે જે વખતે તે શ્રાવક યોતાના શુદ્ધોપયોગમા સ્થિર રહી શક્તો નથી તે વખતે યોતાનો ભાવ અશુભમા ન જાય તેનો વિવેક રાખે છે અને તેથી તેના પુરુષાર્થ રાગ-દ્વેષ તોડવા તરફ વળે છે, તેમા અશુભ ટળે છે અને શુભ રહી જાય છે શ્રાવકના મતમા એક 'સામાયિક મત' છે, તે મત બે ઘડી યોતાના ઉપયોગમા નિર્મળતા લાવવાના પ્રયાસ સમ્યગ્દષ્ટિ કહે છે તે છે, તે શુદ્ધોપયોગક્રમ છે. તે 'વ્યવહાર સામાયિક' છે કેમકે તે નિશ્ચયના લક્ષ પૂર્વક છે. આ શુદ્ધોપયોગ તો રાગ છે અને રાગ વિકાર હોવાથી ભય છે પણ તે વખતે રાગ અને શુદ્ધોપયોગના નકામી જે દૃઢતા છે તેથી શુદ્ધિ વધે છે, તે શુદ્ધિ સત્ત્વ અને નિર્ગુણરૂપ છે, મત યોતે સત્ત્વ કે નિર્ગુણરૂપ નથી, તે તો આત્મવ એટલે કે પુણ્યભક્ષ્ય સમ્યગ્દષ્ટિને છે

૫ - પ્રશ્ન - કેટલાક હિંસાદિક સાવધયોગના ત્યાગને ચારિત્ર અને મહામત તથા અણુમતને ઉપાદેયપણાથી અંકુરરૂપ ચારિત્ર માને છે, તો તે સાચું ચારિત્ર છે ?

ઉત્તર-ના; તત્વાર્થ (તત્વાર્થ સૂત્ર સર્વજ્ઞોને માન્ય છે.) સૂત્રમા આસવ પદાર્થનું નિરૂપણ કરતાં મહાવત-અણુતતને પણ આસવરૂપ કહ્યા છે, તો તે ઉપાદેય કેવી રીતે હોય ? આસવ તો જાંબનો સાધક છે અને ચારિત્ર મોક્ષનું સાધક છે, તેથી એ મહાવતતાદિરૂપ આસવ ભાવેને ચારિત્રપણું સંભવતું નથી, પણ સર્વ કપાયરહિત ઉઠાસીન ભાવ છે તેનું જ નામ ચારિત્ર છે. ચારિત્રમોહના દેશઘાતિ રૂપકોના ઉદયથી જે મહામંદ પ્રશસ્તરાગ થાય છે તે તો ચારિત્રનો મગ છે, અને તેને નહીં છૂટો બાણીને તેનો ત્યાગ કરતા નથી, અને સાવધયોગનો જ ત્યાગ કરે છે, પરંતુ જેમ કોઈ પુરુષ કંદ-મૂળઆદિ ઘણા દોષ વાળી હરિતકાયનો ત્યાગ કરે છે તથા કોઈ હરિતકાયને ભક્ષણ કરે છે પણ હરિતકાયના ભક્ષણને તે ધર્મ માનતો નથી તેમ મુનિ કે શ્રાવક હિંસાદિ વીત્ર કપાયરૂપ ભાવનો ત્યાગ કરે છે તથા કોઈ મહાકપાયરૂપ મહાવત-અણુતત આદિને પાજે છે પણ તે મહાકપાયરૂપ વ્રતાદિને મોક્ષ-માર્ગ માનતા નથી. (જુઓ. મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પા. ૨૩૩.)

પ્રશ્ન-સમ્યગ્દષ્ટિ મુનિ કે શ્રાવકને એક જ કાળમાં એવો ભાવ હોય છે કે જેથી તેને સંવર નિર્જરા પણ થાય છે, અને જાંબ પણ થાય છે તે કેવી રીતે છે ?

ઉત્તર-એ ભાવ મિશ્રરૂપ છે, કંઈક ભાવ વીતરાગ થયા છે, તથા કંઈક સરાગ થયા છે, ત્યાં જે અંશ વીતરાગ થયા છે, તથા તેમાં વૃદ્ધિ થતી બાક છે તે વડે તો સવર-નિર્જરા જ છે, તથા જે અંશ સરાગ રહ્યા

પે તે જોઈ જાય છે, એવું એક પ્રિય જ્ઞાતી જે કાંઈ તેા
 બને જુદું જોઈ પ્રાપ્ત ૧. ૩૫૧ જે જુદા, મર જુદા મરજો
 અને ૧૧૧, નિર્જીવ જુદા મરજો જે જાય છે. પ્રિય
 જ્ઞાતી ૨૦, સ્વરૂપના છે અને જ્ઞાતી જ્ઞાતીના છે એવી
 છે, ૧૧૧ જે સ્વરૂપના છે જે જાય છે. તેથી તે જ્ઞાતી
 પ્રાપ્ત જાય છે એવા છે, ૧૧૧ પ્રિય જ્ઞાતી જેવી
 જ્ઞાતી જુદા જુદા તે જ્ઞાતીના જાય જાય જાય
 જાય પ્રાપ્ત જાય જાય જે જાય જાય જાય જાય છે,
 (જુઓ મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત ૧૧, ૨૩૧)

પ્રશ્ન-એક છે તેા સરિયત મર જોઈ જાય છે પ્રાપ્ત
 મરજો જે જાય છે?

ઉત્તર -જ્યાં તેને જ્ઞાતી સરિયત જાય છે, અને
 જ્ઞાતીના નામ ઉપચારનું છે જે પ્રાપ્ત મરજો પ્રાપ્ત
 તે જાય છે જે જોઈ જાયનામાં પ્રાપ્ત જોઈ જાય જાય
 જાય છે તે ઉપચાર મરજો જાય જે પ્રાપ્ત મરજો
 સરિયતો ઉપચાર જાય છે, જુદા નિર્જીવ તેા નિર્જીવ
 જાય જોઈ જાય મરજો છે તે જ જાય સરિયત છે. (જુઓ
 મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત ૧૧, ૨૩૧)

અનુભવ થયા વિના કેમ સરિયત જાય જાય અને
 પ્રાપ્ત થાય વિના પ્રાપ્ત સરિયત જાય જાય જાય જાય
 પ્રાપ્ત જે મરજો અનુભવ જાય, પ્રાપ્તમાં પ્રાપ્તો ઉપ-
 ચાર જાય તેને સરિયત જાય છે, જુદા નિર્જીવ સરિયત
 જાય. (જુઓ મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્ત ૧૧, ૨૩૧.)

જે નિરત્યતિવાર મહામતને નિશ્ચય ચારિત્ર કહેશે. તો તેના મુનિને બધ કેમ થાય? બધ તો રાગથી જ થાય છે, અને સમ્યગ્દષ્ટિ મુનિને નિરત્યતિવાર મહામત છતાં બધ થાય છે, માટે મહામત મદકયાયરૂપ રાગ છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

અજ્ઞાનીના મતને તો જ્ઞાનીઓ મત કહેતા જ નથી, તેને તો ‘બાળ મત’ અથવા ‘અમત’ કહે છે, કેમકે તત્તો પાત્રમે શુલ્કસ્થાને જ શરૂ થાય છે, ત્યારે અજ્ઞાની પહેલે કે બીજે શુલ્કસ્થાને હોય છે. તે શુભ ભાવ રાખે તો પુણ્ય બાધે પણ તેથી સંસાર ટળે નહિ

પ્રકરણ : ૧૪

કુપ્રતિક્રમણ અને સુપ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ.

૧-પ્રકરણ -૧૨- મા કુસામાયિક માટે જે કહેવામાં આવ્યું છે તે અહીં કુપ્રતિક્રમણને લાગુ પડે છે, તથા સાચી સામાયિકને માટે તે કહ્યું છે તે સુપ્રતિક્રમણને લાગુ પડે છે.

૨-‘પડિક્રમણ’ (પ્રતિક્રમણ) નામ પૂર્વશ્રેય નિરાકરણ કરવાનું છે, હવે ‘મિત્રામિ કુકકક’ એટલું કહેવા માત્રથી તો કુદ્દૃત મિથ્યા થાય નહીં. પણ મિથ્યા થવા યોગ્ય પરિણામ થતા જ ‘કુદ્દૃત’ મિથ્યા થાય છે, માટે એકલા પાઠ જ કાર્યદારી નથી, વળી પડિક્રમણના પા-

અનુભવનથી) સાક્ષાત્ જ્ઞાન ચેતના સ્વરૂપ દેવજ્ઞાનમય આત્મા પ્રગટ થાય છે. (જુઓ. સમયસાર પા. ૪૪૭).

પ્ર:-પ્રશ્ન:- જો તમે આમ કહેશો કે પ્રશ્નથી તો લોકો હાલ જે સામાયિક પ્રતિક્રમણ કરે છે તે પણ છોડી દેશે !

જવાબ:- આ કથન અન્યથી છે. સત્ પ્રશ્નજ્ઞાથી લોકોને જ્ઞાન થાય કે અસત્ પ્રશ્નજ્ઞાથી લોકોને લાભ થાય ? આ સ્વરૂપ સાંભળશે તેને સાચું સમજવાને રુચિ થશે, અને પોતાના દોષો મટાડશે; વળી હાલ થતાં સામાયિક તથા પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ ઉપર ઠસાવ્યું છે, અને તે સામાયિક-પ્રતિક્રમણ છે જ નહીં એમ ખતાવ્યું છે. સાચું સમજનાર પુણ્ય છોડી પાપ કરશે એમ માનવું પણ અન્યાયી છે, સાચું સમજનાર કદી પાપ કરશે જ નહીં; કેમકે તે તો અશુભલાવ છે, પણ પુણ્ય છોડી પુણ્ય-પાપ રહિત થશે, અને તેમ નહીં થઈ શકે ત્યાં સુધી તે પુણ્ય લાવમાં આવશે, પણ તેને કદી થમ માનશે નહીં; અને તે તોડવા લાયક લાવ છે એમ સમજશે, એટલે સમ્યગ્દષ્ટિ ન્યાં સુધી સંપૂર્ણ વીતરાગ નહીં થાય ત્યાં સુધી પાપ છોડી પુણ્ય લાવમાં આવશે અને તેથી સંતપુણ્ય બાંધશે, પણ તે પુણ્ય આત્માને લાભદાયક છે કે આત્માનું સ્વરૂપ છે એમ કદી માનશે નહીં.

પ્રકરણ • ૧૫

માયુ પ્રત્યાખ્યાન શું છે?

૧-સાચા પ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ નીચે મુજબ છે -
શુભ ને અશુભ ભાવિ કર્મ જે ભાવમા બધાય છે,
તેથી નિવર્તન જે કરે તે આત્મા પચ્ચખાણુ ॥ ૩૮૪

અર્થ-ભવિકાગનુ જે શુભાશુભ કર્મ તે જે ભાવમા
બધાય છે તે ભાવથી જે આત્મા નિવર્તે છે તે આત્મા
પ્રત્યાખ્યાન છે ૩૮૪

ટીકા:-તે જ આત્મા, તે ભાવોના કાર્યભૂત ઉત્તર
કર્મને (ભવિષ્ય કાગના કર્મને) પરાખતો થકો પ્રત્યાખ્યાન
છે, તે રીતે આત્મા સદા પચ્ચખતો (અર્થાત્ પ્રત્યાખ્યાન
કરતો) થકો ઉત્તર કર્મના કારણરૂપ ભાવોથી અત્યંત
નિવૃત્ત થયો થકો પોતામા જ-જ્ઞાનસ્વભાવમા જ નિરતર
થરતો (વિચરતો, આચરણુ કરતો) ચારિત્ર છે (અર્થાત્
પોતે જ ચારિત્ર સ્વરૂપ છે, અને ચારિત્ર સ્વરૂપ વર્તતો
થકો પોતાને-જ્ઞાન માત્રને ચેતતો (અનુભવતો) હોવાથી
તે આત્મા પોતે જ જ્ઞાનચેતના છે, એવો ભાવ
આશય છે (જુઓ ગુજરાતી સમયસાર પા ૪૪૬)

૨-ઉપર કહ્યું તે નિશ્ચય પ્રત્યાખ્યાનનું સ્વરૂપ છે,
તે સમ્યગ્દર્શન થયા પછી જે જીવ સમ્યક્ચારિત્રમા
સ્થિર થાય તેને જ હોય છે, મિથ્યાદષ્ટિને ક્ષી હોતું
નથી આ અજ્ઞાની જીવ સદ્ગુરુનો ઉપદેશ સાલગી પ્રતિ

બુદ્ધ થાય છે અને સાક્ષાત્ દૃષ્ટા (દેખનાર) એવા પોતાને પોતાથી જ જાણી, શ્રદ્ધાન કરી, તેનું જ આચરણ કરવા ઇચ્છુક થયો થકો જ્યારે પૂછે છે કે ‘આ આત્મા અને અન્ય દ્રવ્યોનું પ્રત્યાખ્યાન (ત્યાગવું) તે શું છે?’

ત્યારે તેને આચાર્ય નીચે પ્રમાણે જણાવે -

સત્ત્વે ભાવે જહ્યા પન્ચમસાદ પરેતિનાદુર્ણ ।

તદ્દ્યા પન્ચમસાણ જાણ નિયમા મુણેયત્વ ॥૩૪॥

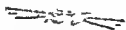
મો ભાવને પર જાણીને પન્ચખાણ ભાવોનું કરે,

તેથી નિયમથી જાણવું કે જ્ઞાન પ્રત્યાખ્યાન છે ॥૩૪॥

(અર્થ:-)તેથી પોતાના સિવાય સર્વ પદાર્થો પર છે એમ જાણીને પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, ત્યાગે છે તેથી પ્રત્યાખ્યાન જ્ઞાન જ છે, એમ નિયમથી જાણવું પોતાના જ્ઞાનમાં ત્યાગરૂપ અગ્રધા તે જ પ્રત્યાખ્યાન છે, ખીજું કંઈ નથી

ટીકા -આ ભગવાન જ્ઞાતાદ્રવ્ય (આત્મા) છે તે અન્ય દ્રવ્યના સ્વભાવથી થતા અન્ય સમસ્ત પરભાવોને, તેઓ પોતાના સ્વભાવ ભાવ જડે નહીં વ્યાપ્ત હોવાથી પરપણે જાણીને ત્યાગે છે, તેથી જે પહેલા જાણે છે તે જ પછી ત્યાગે છે ખીજા તો કંઈ ત્યાગનાર નથી, એમ આત્મામાં નિશ્ચય કરીને, પ્રત્યાખ્યાનના (ત્યાગના) સમયે પ્રત્યાખ્યાન કરવા યોગ્ય જે પરભાવ તેની ઉપાધિ માત્રથી પ્રવર્તેલું ત્યાગના કર્તાપણાનું નામ (આત્માને) હોવા છતાં પણ પરમાર્થથી જોવામાં આવે તો પરભાવના ત્યાગ

વિકરપની પાઞ્ચ વિ. પના સ્વામીપણાના નકારની દૃષ્ટિ
 પૂર્વક (પુન્યાર્થ ૧૬) જેટલો રાગ તૂટે છે તે
 નિર્ધરાણુ કારણ છે, અને તેને નિશ્ચય પ્રત્યાખ્યાન
 શકાય છે મિથ્યાદર્શિ તે પશ્વસ્તુ હું થહી શકું ન
 હુ છોડી શકું નમ માને છે તેથી તે મિથ્યાદર્શન
 અને તેનું રૂગ પાપનો બધ છે. તે ખોટી માન્યતા પ
 પશ્વસ્તુને ત્યાગવાનો વિકરપ કહે છે તે વખતે જો મંદક
 તે કરે તો તેથી તેને બધા ધાતીઆ કમોં ઉપરાંત અપ
 કમોંમા પુણ્યનો બધ થાય છે, પણ તેથી તેનો સ
 ઉદાતો નથી, આ દારણે તેના તે પ્રત્યાખ્યાન સ
 દ પ્રત્યાખ્યાન કહેવામા આવે છે, તેને ખરું પ્રત્યાખ
 યનુ નથી. જે દુષ્ણ જોવા મદ કયાય પૂર્વક પશ્વસ્તુ
 છોડવાનો વિકરપ પણ કમોં નથી, તે તો અશુભમ
 કરેના હોવાથી બધા ધાતીઆ કમોં (જે પાપ છે)
 ઉપરાંત અધાતીઆ કમોંમા પણ પાપનો બધ કરે
 મુખ્યમદિપણુ યના ચોથે શુદ્ધિધાનેથી શુદ્ધોપયોગ
 કમોંમા અને છે તેથી જેટલે દરજ્જે શુદ્ધ ઉપયોગ ય
 છે, તેટલે દરજ્જે ધાતી અને અધાતી કમોં બધાતા નથી
 અને તે શુદ્ધોપયોગની કમોંમા વધતાં વધતાં સ્વા
 પૂર્ણતા થાય છે ત્યાંદે કેવળજ્ઞાન થાય છે, અને ઉવ
 મા-મમદેસના કપનથી મનો આત્મવ પણ બધ થતો
 સ પૂર્ણ મિદ્ધ થઈ જાય છે.

પ્રકરણ : ૧૬

સાચો (સમ્યક-સત્) તપ શું છે ?

૧:-શુભાશુભ ભાવને રોકવો એટલે શુભાશુભ ઇચ્છાઓ રોકવી, તે તપ છે. અને તે તપ વડે નિર્જરા થાય છે. સ્વરૂપના સ્થિરતાના પ્રકાશથી જ્ઞાનનું તપન (દેહીપ્યમાન ધર્મ) તે સ્વરૂપ છે. પહેલી વ્યાખ્યા ' નાસ્તિ ' થી છે, બીજી વ્યાખ્યા ' અસ્તિ ' થી છે. સંસ્કૃત શ્લોકોતેના નીચે પ્રમાણે છે:-

- (૧) इच्छा निरोधःतपः (મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પા. ૨૩૪)
(૨) स्वरूप विमर्शं निस्तरंग चैतन्यं प्रतपनात् तपः
(પ્રવચનસાર સંસ્કૃત ટીકા-પા. ૧૭)

૨:- (શાસ્ત્રમાં બાર પ્રકારના તપ કહ્યાં છે તે નિમિત્ત અથવા વિકલ્પની અપેક્ષાએ કહ્યાં છે.) એ કાંઈ પોતે તપ નથી; ધર્મબુદ્ધિથી ઉપવાસાદિ તો કરે, પણ ત્યાં ઉપયોગ તો શુભ-અશુભ વા શુદ્ધ રૂપ જેમ પરિણમે તેમ પરિણુ-મો. તેમાં જો શુદ્ધરૂપ પરિણમે તો તપ કહેવાય અને નિર્જરા થાય. જો ઘણા ઉપવાસાદિ કરતાં ઘણી નિર્જરા થાય તથા થોડા કરતાં થોડી થાય એવો નિયમ ઠરે તો નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ ઉપવાસાદિ જ ઠરે, પણ એમ તો બને નહીં; કારણ પરિણામ દુષ્ટ થતાં ઉપવાસાદિ કરતાં પણ નિર્જરા કેમ સંભવે ? અહીં જો એમ કહેશે કે

જેવો અશુભ શુભ કે શુદ્ધરૂપ ઉપયોગ પરિણમે તે અનુસાર બધ-નિર્જરા છે તો ઉપવાસાદિ તપ નિર્જરાનું મુખ્ય કારણ કયા રહ્યું? ત્યાં તો અશુભ-શુભ પરિણામ બધના કારણ હતાં અને શુદ્ધ પરિણામ નિર્જરાનું કારણ હતું (જુઓ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પા ૨૩૩-૨૩૪)

૩-પ્રશ્ન - હોઈ રહે કે 'તમે એમ કહેશો તો અમે ઉપવાસ આદિ નહીં કરીએ'

ઉત્તર - ઉપદેશ તો જો એ ચઢવા માટે આપવામાં આવે છે, પણ તું જીલગે નીચો પડે ત્યાં હોઈ શું કરે? તે તો તારો જ હોપ છે જો તું માનાદિકથી ઉપવાસાદિક કરે છે તો કર-વા ન કર, પણ તેથી કાંઈ સિદ્ધિ નથી પણ જો ધર્મબુદ્ધિથી આહારાદિકનો અનુરાગ છોડે છે તો જેટલો રાગ છૂટ્યો તેટલો જ છૂટ્યો, પરંતુ તેને જ તપ જાણી તેનાથી નિર્જરા માની સતુષ્ટ ન થા (જુઓ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પા ૨૩૫)

૪-અતરંગ તપોમા પણ પ્રાયશ્ચિત્ત, વિનય, વૈયાકૃત્ય સ્વાધ્યાય, ત્યાગ અને ધ્યાનરૂપ ક્રિયામાં બાહ્ય પ્રવર્તન છે, તે તો બાહ્ય તપવત્ જ બાલુવું, જેવી અનશનાદિ બાહ્ય ક્રિયા છે તેવી એ પણ માહ્યક્રિયા છે, તેથી પ્રાયશ્ચિત્તાદિ બાહ્ય સાધન પણ અતરંગ તપ નથી પણ એવું બાહ્ય પ્રવર્તન થતા સમ્યગ્દષ્ટિને જે અતરંગ પરિણામોની શુદ્ધતા થાય છે તેનું નામ અતરંગ તપ બાલુવું, અને ત્યાં તો નિર્જરા જ છે, બધ થતો નથી વગી શુદ્ધતાનો અર્થ પણ અશબ્દો રહેતો જેટલી શુદ્ધતા

થ) તેનાથી તો નિર્જરા છે, તથા જેટલો શુભ ભાવ છે તેનાથી તો બધ છે એવો મિશ્ર ભાવ જ્યાં સુગપત્ હોય છે ત્યાં બધ અને નિર્જરા બન્ને થાય છે (બુદ્ધો મોક્ષ માર્ગ પ્રકાશક પા. ૨૩૫)

૫—પ્રકરણ ૧ ના પાસા ૫ માં જે સત્ તપ કહ્યો છે તે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે હોય તો જ માથો તપ છે. અજ્ઞાનીનો તપ બાગતપ કહેવામાં આવ્યો છે, અને બાગતપથી કહી નિર્જરા નથી, અને તેથી તે ધર્મ નથી અનશનાદિ ક્રિયાને ઉપચારથી તપવત્તા કહી છે એમ બંધુવુ અને તેથી જ તેને વ્યવહાર તપ કહ્યું છે, વ્યવહાર ઉપચારનો એક અર્થ છે, વળી એવા સાધનથી એવી જે વીતરાગ ભાવરૂપ વિશુદ્ધતા થાય તેજ સાચું તપ નિર્જરાનું કારણ બંધુવુ. અનશનાદિ વા પ્રાયશ્ચિતાદિકને તપ કહ્યા છે તેનું કારણ અનશનાદિથી પ્રાયશ્ચિતરૂપ પ્રવર્તે તો વીતરાગ ભાવરૂપ સત્ય તપ પોષી શકાય છે, તેથી તે અનશનાદિને વા પ્રાયશ્ચિતાદિને ઉપચારથી તપ કહ્યા છે, પણ હોઈ વીતરાગ ભાવરૂપ તપને તો ન બંધે અને તેને જ (શુભ પ્રાયશ્ચિત આદિને) તપ બોલી મ ગ્રહ કરે તો ને સ સારમા જ ક્ષમણકરે આત્મ સુખ લેવું કે નિશ્ચયધર્મ તો વીતરાગ ભાવ છે, તથા અન્ય નાના પ્રકારના જેટલો બાહ્યસાધન અપેક્ષાએ ઉપચારથી કહ્યા છે, તેને વ્યવહારમાત્ર ધર્મસંગી બંધુવી, આ વદ્ધ-સ્યને જે બંધુવો નથી તેને નિર્જરાનું પણ સાચું શ્રદ્ધાન નથી (બુદ્ધો મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પા. ૨૩૫-૨૩૬).

‘ધર્મ’ તે વસ્તુની સત્તા આત્માને વિષે સ્વરૂપપણે,
પરિણામિકતાએ રહ્યો છે તે માંહે જે પ્રગટયો તે.’ ॥૨૧॥
(જુઓ. શ્રી દેવચંદ્રજી પા. ૪૩૧).

અનુપ્રેક્ષા

૩:-અનિત્યાદિ ચિંતનથી શરીરાદિને ખૂરાં જાણી
હિતકારી ન જાણી, તેનાથી ઉદાસ થવું તેનું નામ
મિથ્યાદષ્ટિ અનુપ્રેક્ષા કહે છે, પણ એ તો જેમ કોઈ
મિત્ર હતો ત્યારે તેનાથી રાગ હતો અને પાછળથી તેનો
અવશુષ્ઠ બોધ તે ઉદાસિન થયો તેમ શરીરાદિકથી રાગ
હતો પણ પાછળથી તેના અનિત્યતાદિ અવશુષ્ઠ દેખી
ઉદાસીન થયો પરંતુ એવી ઉદાસીનતા તો દ્રેષ્ય છે,
જ્યાં જેવો પોતાનો વા શરીરાદિકનો સ્વભાવ છે તેવો
ઓળખી ભ્રમ છોડી, તેને જલ્દાં જાણી રાગ ન કરવો તથા
ખૂરાં જાણી દ્રેષ્ય ન કરવો એવી સાચી ઉદાસીનતા ત્યારે
અનિત્યતાદિકનું ચતુર્થ ચિંતન કરવું એ જ સાચી
અનુપ્રેક્ષા છે.

પરિપહજ્ય

૪:-ક્રુધાદિક લાગતાં તેના નાશનો ઉપાય ન કરવો
તેને મિથ્યાદષ્ટિ પરિપહ સહનતા કહે છે. હવે ઉપાય તો
ન કર્યો અને અંતરંગમાં ક્રુધાદિ અનિષ્ટ સામગ્રી મળતાં
કુઝળી થયો, તથા રતિ આદિનું કારણ મળતાં સુખી
થયો; એ તો કુઝળ-સુખરૂપ પરિણામ છે અને તે જ
આત્મ-રોદ્ધ ધ્યાન છે, એવા બાવોજી સંવર કેવી રીતે
થાય?

૫-પ્રશ્ન:- ત્યારે કેવા ભાવથી સંવર થાય?

ઉત્તર:-દુઃખનાં કારણો મળતાં દુઃખી ન થાય, તથા સુખનાં કારણો મળતાં સુખી ન થાય, પણ જ્ઞેયરૂપથી તેનો બાણનારોજો જ રહે એ જ સાચો પરિપક્વજ છે.

પ્રકરણ : ૧૯

ભક્તિનું સ્વરૂપ.

૧:-દોષ છવ ભક્તિને મોક્ષનું કારણ બાણી તેમાં અતિ અનુરાગી થઈ પ્રવર્તે છે; પણ તે તો બીજાઓ પાસે ભક્તિથી મુક્તિ માને છે તેવું આનું પણ શ્રદ્ધાન થયું. ભક્તિ તો રાગરૂપ છે અને રાગથી બંધ છે, માટે તે મોક્ષનું કારણ નથી. રાગનો ઉદય આવતાં જો ભક્તિ ન કરે તો પાપાનુરાગ થાય, એટલા માટે-અશુભરાગ છોડવા અર્થે જ્ઞાની ભક્તિમાં પ્રવર્તે છે, અથવા મોક્ષમાર્ગનાં બાહ્ય નિમિત્તમાત્ર પણ બાણે છે, પરંતુ ત્યાં જ ઉપાદેયપણું માની સંતુષ્ટ થતા નથી. પણ શુદ્ધોપયોગના ઉદયથી રહે છે.

૨:-શ્રી પંચાશ્વિતકાવ્યની ગાથા ૧૩૬ ની શીક્ષામાં ક્યું છે કે:-

‘અયં हि स्थूल लक्ष्यतया केवल मक्ति प्राधान्यस्य-
જ્ઞાનીનો ભવતિ। उपरितन भूमिकामलव्यात्पदस्या स्थान-
राग निषेधार्थं तीव्रराग-ज्वर विनादायै वा कदाचिन्ना-
निनोऽपि भवतीति.’

છે અન્ય જીવને જીવા વાળો વા મુખી કુધવાનો અધ્યવ
નાય તથા નત્યાદિ પુણ્ય ગધના કારણે છે, તો પછી
જીવ અગધ હમ થાય?

ઉત્તર - જ્યાં વીનરામ માં જાના-દખાડે પ્રવેશ ત્યાં
જ નિર્ધિગ છે, માટે (મુચુડ જીવને) નિર્ધિગતા ઉ-
પાદેય છે

પ્રશ્ન - જોવી દશા ન થાય ત્યાં મુખી કેમ પ્રવેશવું?

ઉત્તર - જોવી દશા ન થાય ત્યાં મુખી પ્રશસ્ત રામરૂપ
પ્રવેશી, પરંતુ અદ્વાન તો જોવું ગળા ક-આ પણ ગધનું
કારણ છે, હવે છે જો અદ્વામા તેને મોળામાં જાવું તો
તે મિથ્યાદિ જ છે

૨ - કેટલાક પાપના કારણે જાદિને તો હવે જાતી
છાડે છે, પરંતુ પુણ્યના કારણે પ્રશસ્તરાને ઉપાદેય
માને છે તથા તેને વધવાનો ઉપાય પણ કરે છે હવે
પ્રશસ્ત રામ પણ ક્યાય છે, ક્યાયને ઉપાદેય નાંચે
ત્યારે તેને ક્યાય કરવાનું જ અદ્વાન રહ્યું, કેહ પણ પર
દ્રવ્યોમા સામ્યભાવરૂપ અભિપ્રાય ન થયે

૩ - પ્રશ્ન - તો સમ્યગ્નિ પણ પ્રશસ્ત નાજનો ઉપાય
રાખે છે તેનું શું?

ઉત્તર - જેમ કેહને ઘણા દડા થતો હતો તે હવે
થોડો દડા આપવાનો ઉપાય રાખે છે, તથા થોડો દડા
આપીને હારી માને છે, પણ અદ્વામા તો દડા આપવો
અનિષ્ટ માને છે, તેમ સમ્યગ્નિને પાપરૂપ ઘણું ક્યાય
થતો હતો તે હવે પુણ્યરૂપ થોડો ક્યાય કરવાનો ઉપાય

રાખે છે, તથા થોડો કપાય થતાં હપ્તું પણ માને છે, પરંતુ શ્રદ્ધાનમાં તો કપાયને હેયરૂપ જ માને છે. એ પ્રમાણે પ્રચલિત રાગના ઉપાયમાં વા તેના હપ્તુંમાં સમાનતા હોવા છતાં, પણ સમ્યગ્દષ્ટિને તો દંડ સમાન તથા મિથ્યાદષ્ટિને વ્યાપાર સમાન શ્રદ્ધાન હોય છે, માટે એ જાનેના અભિપ્રાયમાં ભેદ થયો. (બુઝો. મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પા. ૨૫૦-૨૫૧).

૪:-ગૃહસ્થનાં કર્તવ્યરૂપ પદ આવશ્યક નીચે પ્રમાણે છે:-

દેવ પૂજા ગુરુ પાસ્તિઃ સ્વાધ્યાયઃ સંયમસ્તપઃ

દાનઞ્ચેતિ ગૃહસ્થાનાં પદ્મ કર્માણિ દિને દિને ॥૭॥

(પદ્મનંદી પંચ વિંશતિકા શ્રાવકાચાર)

અર્થ:-જિનેન્દ્ર દેવની પૂજા, નિર્મલ શુરુઓની સેવા, સ્વાધ્યાય, સંયમ, તપ અને દાન શ્રાવકોએ દિન-દિન કરવા યોગ્ય છે.

સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રાવક સંપૂર્ણ વીતરાગી નથી તેથી તેના પુરુષાર્થ અશુભ ભાવ ટાળી શુભ ભાવ તરફ વળે છે, તે શુભભાવના એ છ પ્રકાર છે. એ પ્રચલિત રાગનો તે ઉપાય સેવે છે, દેમકે તે થોડો કપાય છે, અને તે દંડ સમાન માને છે. સાચી સમજણવાળાને એ પ્રમાણે ભાવ હોય છે એટલે કે તેનો અભિપ્રાય ઉપરના પારા ૩ મુજબનો હોય છે. જ્યારે જીવના સ્વરૂપને ચથાર્થપણે ન જાણનાર જીવ તેવા ભાવ કરે છે તેને ' વ્યાપાર સમાન ' ગણે છે એટલે

‘જીવના અતર શત્રુ જે રાગાદિક છે, તેના વિન્યયનો ઉપાય કરજો જપ તપ, શીલ, મયમાદિ જે કાર્ય છે તે આ એક જ પ્રયોજનને અર્થે છે જો આ મુખ્ય લક્ષ્ય તરફ ધ્યાન ન આપ્યું તો શુભાનુ લી પણ જેમ ચીકણું તથા ઊજળું થતું નથી તેમ થશે ’ (જુઓ અધ્યાત્મિક પત્રાવલી ગુજરાતી પા ૭)

‘માન શુભોપયોગને અર્થે નતાદિ કરવાની મુખ્યતા ન થવા છીજો આધ્યાયનુ ફળ લેદરજ્ઞાન અને પ્રતાપિ ક્રિયાનુ ફળ નિવૃત્તિરૂપ થાય તેવી ઠેશિયની જરૂર છે માન પત્ની રક્ષા કરવાથી દયા થતી નથી, પણ મદકવા થના ઉદયમા અશુભ પગિણામેથી પોતાની રક્ષા કરવી તે દયા છે ’ (જુઓ અધ્યાત્મિક પત્રાવલી ગુજરાતી પા ૪૮)

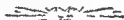
‘હું-તું કઠીને જન્મનો અત થઈ જાય છે, પણ જે જ્ઞાતિ મારે પ્રત, અધ્યયન, ઉપવાસાદિનો પગિશ્રમ ઊભા વવામા આવે તે મૂળ વસ્તુ ઉપર લખ પણ જતું નથી ’ (જુઓ અધ્યાત્મિક પત્રાવલી ગુજરાતી પા ૫૧)

એવું લક્ષમા રાખવું કે અશુભ ભાવ કરના શુભ ભાવ જોડા દોષાળો છે, તેથી પાપની અપેક્ષાએ તેનો નિષેધ નથી પણ તે વડે સમારનું હું ખતરકે ટળતું નથી, તેથી મોક્ષ (પૂર્ણ પવિત્રતા) ની અપેક્ષાએ તેનો નિષેધ છે શુભ છોડી અશુભ કરવું એમ કહેવાનો ઉપદેશ હોઈ શકે જ નહીં શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી શ્રી મલિલનાથ સ્તવનના અર્થમા પા ૩૬૫ મા ૫૨ છે કે -

‘શ્રી પૂજ્યે કૃતુ છે જે ~આત્મા તત્ત્વ જાણે તથા
 વિના મરં શુભ પ્રવૃત્તિ તે જાગ આપડય છે, તે માટે
 કાર્યક્રમ જાણનાથી જાગીને માધ્યમાને અવગંભીને તે
 મારકચક્રને સમાવ્યુ ~અરૂપ અનુયાયી થવુ * *’

જગી શ્રી અશ્વત્થામા અવનમાં પા ૨૩૦ માં કહે
 છે કે -

‘જે પુણ્ય કૃમ તે મરં તાવડી દુઃકૃપ છે’ આ
 ઉપમ્મી પણ તિલક થાય છે કે જીવે તત્ત્વ વિચારમાં
 મેદાર્થ તત્ત્વના જાના થવાની જરૂર છે. આનો અર્થ જે
 નથી કે શુદ્ધભાવ પોનાથી અર્થ અમો ન દોષાત્મા પુણ્ય
 છોડી પાપમા જવુ, સીબોડી કહી છે માટે છોડવી એમ
 કહેવામા આવે તેનો અર્થ એવો નથી કે તાલકૃદ જેવ
 જાવુ પાપ તો તાલકૃદ જેવ છે માટે તે તો મરંએ
 છોડવુ બેઇએ, એ ઉપદેશ તો જગતના લોકો પણ કહે
 છે, તે માટે શાસ્ત્રની જરૂર નથી. પણ પુણ્ય શુ છે,
 તેથી લાભ છે કે નહી, તે મમજવવા માટે શ મો રચના
 છે કેમકે લોકો તેને ધર્મ માને છે જ્યારે જાનીને તેથી
 વિરુદ્ધ તેમના જ્ઞાનમા બામે છે.

પ્રકરણ : ૨૧

હેલ્દમન-ધન્દ્રિયનિગ્રહ તથા

શારીરિક ક્રિયાનું સ્વરૂપ.

૧ -હેલ્દ અને ધન્દ્રિયો પુદ્ગલ દ્રવ્ય છે અને જીવ
 ચેતન્ય દ્રવ્ય છે તેથી જોતે દ્રવ્યો લિપ્ત છે. જોકે દ્રવ્યનો

ખીના દ્રવ્ય ઉપર કાંઈ અધિકાર ચાલી શકે નથી. જીવ પોતાનું સ્વરૂપ યથાર્થ ન મમતે ત્યાં સુધી પોતાનો અધિકાર શરીર ઉપર ચાલે છે એમ જીવ જિંધાઈથી માને છે, ખરી રીતે શરીરની કાંઈ ક્રિયા જીવને લાભદાયક કે નુકસાનકારક નથી જીવની પવિત્રતા લાભદાયક અને અપવિત્રતા નુકસાનકારક છે.

૨.-ઢેહમાં જીવ રહે છે તે વ્યવહાર વચન છે એટલે કે હોક પ્રતિદ્ધ તે લાખા છે. ખરી રીતે જીવ જીવમાં રહે છે અને ઢેહ ઢેહમાં રહે છે. જીવને બેઠ વિજ્ઞાન ધાય છે ત્યારે આ સ્વરૂપ તે જરાજર સમજી લે છે એક વિજ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી તે એમ માન્યા કરે છે કે જીવ શરીરને હલ વે છે-અગર શરીર જીવને હલાવે છે (એમ આંચકી વગેરેમાં) જીવ અને ઢેહ બન્ને ખરી રીતે પોત પોતાના ક્ષેત્રમાં રહે છે. દરેકના સ્વચતુષ્ઠય જુદા જુદા છે, તેઓ આગ્રશ ક્ષેત્રે એક ક્ષેત્રાવનાહરૂપે રહે છે, પણ તેથી તેઓ લાવે એક થઈ જતા નથી જીવનો અને શરીરનો એક સહજ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સ્વભાવ એવો છે કે-જીવ ઇચ્છા કરે અને શરીર તે વળતે ચાલવા લાયક હોય તો ચાલે, કેટલીક વખત એમ બને છે, તેથી જીવ માની લીધે છે કે હું હલાવું છું. જો જીવમાં તેને ચલાવવાની શક્તિ હોય તો જ્યારે જ્યારે ચલાવવા ઇચ્છા કરે ત્યારે ત્યારે તે ચલાવી શકે, અથવા અટકાવવા ઇચ્છે ત્યારે અટકાવી શકે. પરંતુ જો બાળપણ હોય, શરીરે વા થાય, ખાલી ચડે, ધૂનરો થાય, ધરતીકંપ થાય, પક્ષાત્ત થાય, ગાડીના

ક્રમા એક બીજા બેન્થી ભટકાય, જરાપણ આવે, રાગ થાય, લાલ્સી નીકળે ત્યારે જીવની દૃષ્ટા અને શરીરની ક્રિયા એક બીજાથી વિરુદ્ધ હોય છે જીવની દૃષ્ટા અને તેવા પુણ્યનો ઉદયનો નેમ હોય ત્યારે જીવની ઇચ્છાને અનુદ્રુમ શરીરની ક્રિયા અર્થ થાય છે. આ સહજ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધનું સ્વરૂપ જાણવા જેવું છે, તેથી તે એકબીજા પ્રકરણરૂપે હવે પછી આપવામા આશુ છે, ત્યારે હવે પ્રશ્ન ઊઠે છે કે જીવ જો શરીરને નથી ચલાવતો, તો શરીર મડકુ થાય ત્યારે કેમ પોતાથી ચાલતું નથી ? તેનો ઉત્તર એ છે કે શરીર પુદ્ગલ-૪૬ પદાર્થ છે, તેની અવસ્થા ચાલવા રૂપ જ હોય એમ હોતું નથી કેાઇ વખતે તે સ્થિર રહેવા લાયક હોય છે મડકાની (પુદ્ગલોની) પયોય પોતાથી તે વખતે સ્થિરરૂપ રહેવા લાયક છે તેથી ત્યાં કેાઇ જીવ નિમિત્તરૂપે તે વખતે ત્યાં હાજર હોય જ નહીં જોયો સહજ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સ્વભાવ છે કેહ અને જીવ એક આગ્રાશ ક્ષેત્રે હોવાથી કેહને અમદ્ભૂત વ્યવહારનયે 'સચેતન' કહેવામા આવે છે, અને જીવ શરીરને ચલાવે છે એમ કહેવામા આવે છે તેનો અર્થ જ એ છે કે કેહને સચેતન કહેવો વગેરે તે 'અસત' છે, પણ લોકોનો તેમ જોલવાનો પ્રસિદ્ધ 'વ્યવહાર' તેથી જાનીઓ તેની ભાષા જોલે છે તેથી તેને 'વ્યવહાર' કહેવામા આવે છે તે હઝીકત જરી નથી તેથી તેને 'અસદ્ભૂત' કહેવામા આવે છે વિચારક સમ્યગ્દષ્ટિને એમ જ માન્ય પડે છે, તેથી તેને જ્ઞાતજ્ઞાનનું પડખું

એટલે 'નય' હોવામાં આવે છે છતાં જીવ ખરેખર
ચલાવે છે એમ માનીએ તો તે નિશ્ચયનયનું વચન થઈ
જાય કે જે બરાબર નથી, તે તો નિમિત્તને ઉપાદાન
માનવા બરાબર થાય છે, માટે વિચારી ચાલુ સ્વરૂપ જીવે
સમજી લેવું જીવ શરીરની ક્રિયા કરી શકતો નથી તેથી
તે સ્વીકારવા કે નિષેધવાનું છે જ નહીં કરી શકે એ
માન્યતા માનીએએ નિષેધી છે

૩—ત્યાગે હવે પ્રશ્ન ઉઠે છે કે 'દેહદમન' અને 'ઇન્દ્રિય નિગ્રહ' કેન થઈ શકે ?

ઉત્તર—જિતેન્દ્રિયપણાનું ખરૂં સ્વરૂપ પ્રકરણ ૮ ના
૪ માં પારામાં આપ્યું છે, ત્યાંથી સમજી લેવું. જ્યારે
જીવ પોતાનું આત્મસ્વરૂપ ચકાર્થ સમજે છે ત્યાગે દેહ
અને ઇન્દ્રિયોને પોતાની ગણતો નથી, અને તેથી તેના
ઉપરનો રાગ ક્રોધે ક્રોધે ટાળતો જાય છે, એ રાગ ટાળ-
વાના ભાવમાં ઇન્દ્રિયોને તથા દેહને પોષણ આપવાનો રાગ
ટળે છે, તેથી સહેજે ગૃહિ ભાવ ઓછો છતાં ખોરાક
લેવાનો વિકરપ કે ઇન્દ્રિયોને પોષવાના વિકરપ વૃદ્ધતા
જાય છે, અને ખોરાક લેવાનું તથા ઇન્દ્રિયોને પોષવાનું
કાર્ય સહેજે બનતું નથી તે 'દેહ દમન' અને 'ઇન્દ્રિ-
ય નિગ્રહ' તુ ખરૂં સ્વરૂપ છે

૪:—જેને આત્માના સ્વરૂપનું લક્ષ નથી તે તો
એમ માને છે કે દેહ અને ઇન્દ્રિયો ઉપર તેનો અધિકાર
થાકી શકે છે અને તેવો અધિકાર ભોગવતા જે ક્રિયા
થાય છે તેને તે દેહદમન અને ઇન્દ્રિય નિગ્રહ ગણે

છે પણ તે ક્રિયા સહજ નહીં હોવાથી જીવને કષ્ટ થાય છે, કષ્ટ તો દુખ છે, તેને આર્તધ્યાન કહેવામા આવે છે આર્તધ્યાન તો માત્ર ધ્યાન છે અને માત્ર ધ્યાન પારસ્પ છે, પાપથી ધર્મ કેમ થાય ? ધર્મધ્યાન તો આત્માનુ સ્વરૂપ છે ધર્મ જોયે વસ્તુનો સ્વભાવ વસ્તુનો સ્વભાવ કષ્ટદાયક કે દુખદાયક હોય નહીં, પણ વિકાસ દુખ આપે, આત્મ વસ્તુનો સ્વભાવ સમજતા ધર્મ થાય છે 'સાચી સમજણથી ધર્મ' માં જોડાયે થવું તેનું નામ શુદ્ધોપયોગ છે, તેનું બીજું નામ 'ધર્મધ્યાન' છે ધર્મ ધ્યાનમાં જીવ રોકાતા ઇન્દ્રિયો કે ઇન્દ્રિયોના વિષયો ઉપર લક્ષ ન જવું તેને 'ઇન્દ્રિયનિગ્રહ' કહે છે અને તેને જ 'દેહદમન' કહેવાય છે

૫ - મિથ્યાત્વ, રાગ, દ્વેષ એ વિકારી ચેતન્ય દેહ છે 'મિથ્યાત્વનું પ્રતિક્રમણ' તે સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ છે અને તે સત્ય દેહદમન અને ઇન્દ્રિયનિગ્રહ છે કેમ? સમ્યગ્દર્શન થતા જ અથો રાગ-દ્વેષ તે ઉપરનો (દેહ ઇન્દ્રિય ઉપરનો) તૂટી જાય છે અને રાગ-દ્વેષનો બ્યારે પૂર્ણ નાશ જીવ દરે છે ત્યારે વિકારી દેહદમન પૂર્ણ થાય છે જડ ઇન્દ્રિયો દ્વારા જ્ઞાનનો બ્યાપાર સર્વથા બંધ પડી જ્ઞાનનો સંપૂર્ણ બ્યાપાર જ્ઞાનથી થાય ત્યારે સંપૂર્ણ જડ ઇન્દ્રિય નિગ્રહ અને જડ દેહ દમન થાય છે દેહદમન તથા ઇન્દ્રિયદમનનો આ સિવાય કોઈ બીજો સત્ય ઉપાય નથી

પ્રકરણ : ૨૨

**મોક્ષમાર્ગમાં જ્ઞાનના કેટલા ટકા, અને
ક્રિયાના કેટલા ટકા ?**

૧:- “જ્ઞાન ક્રિયામ્યામ્ મોક્ષઃ” એ સૂત્રમાં જ્ઞાન કેટલા ટકા ગણવું અને ક્રિયા કેટલા ટકા ગણવી આહીં દહેવામાં આવે છે.

૨:- આહીં ‘જ્ઞાન’ એટલે સમ્યગ્જ્ઞાનના સો એ કે ટકા. જ્યારે પ્રગટે એટલે કે કેવળજ્ઞાન થાય ત્યારે મો પ્રગટે. ક્રિયા એટલે ‘શુદ્ધાત્મ અનુભવ ક્રિયા’ એટલે અર્થ થાય છે, તેના પણ સો એ સો ટકા જ્યારે પ્રગટે એટલે કે પરમ ચણાખ્યાત ચારિત્ર પ્રગટે છે ત્યારે મો પ્રગટે. સમ્યગ્જ્ઞાનની અને સમ્યક્ચારિત્રની ઊભુપ હો ત્યાં મુઘી સંપૂર્ણ શુદ્ધતા પ્રગટે નહીં. મોક્ષ એટલે જીવની પોતાની પવિત્ર દશા. આ અર્થે શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યો છે:-

મોક્ષ કહ્યો નિઃ શુદ્ધતા જે પામે તે પંથ,
સમન્તવ્યો સંક્ષેપમાં ચક્રા માર્ગ નિર્ગમ્ય.

૩:- તેથી સિદ્ધ થયું કે (૧) શારીરિક ક્રિયાને એક પણ ટકો નહીં કે તેનો અનંતમો ભાગ નહીં.

(૨) ચૈતન્યની શુભ ક્રિયાનો (પુણ્યનો) એક પા

(૩) ચૈતન્યની અશુભ ક્રિયા (પાપ) નો એકપણ ટકો નહીં કે તેનો અન તમો ભાગ પણ નહીં

(૪) મિથ્યાત્વ (ભ્રમી માન્યતા) નો એક પણ ટકો નહીં કે તેનો અન તમો ભાગ પણ નહીં

(૫) મિથ્યાજ્ઞાનનો કે જ્ઞાનની ઓછપનો એક પણ ટકો નહીં કે તેનો અન તમો ભાગ પણ નહીં

૪ -એ બધું નકારરૂપે કહ્યું, હમરૂપે નીચે પ્રમાણે છે

(૧) સમ્યગ્જ્ઞાનની પૂર્ણતા,

(૨) સમ્યગ્જ્ઞાનની પૂર્ણતા,

(૩) સમ્યક્ચારિત્રની (ચૈતન્યશુદ્ધ ક્રિયાની) પૂર્ણતા

૫ -મોક્ષ એટલે વિકારમાર્થી અપૂર્ણપણે મુક્ત થવું સપૂર્ણપણે વિકારથી મુક્ત થવું તે જ અપૂર્ણ શુદ્ધતા છે અને સપૂર્ણ શુદ્ધતા જના પ્રગટે ત્યાં સપૂર્ણ સુખ પ્રગટે જ, એ નિર્વિવાદ છે શુદ્ધતા એટલે કે પવિત્રતા શુ તે એટલે કે આત્માના સ્વરૂપને નહીં સમજનારા શુભભાવ (પુણ્ય) ને પવિત્રતા માને છે, આત્માના સ્વરૂપને સમજનારા શુભ—અશુભ ભાવ રહિત એટલે કે રાગ-દ્વેષ રહિત સપૂર્ણ અકપાય ભાવને (વીતરાગતાને) પવિત્રતા માને છે

પ્રકરણ : ૨૩

જીવે પ્રથમ શું કરવું ?

૧ — શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકમાં આ બાબતમાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે —

‘ પહેલા તત્ત્વજ્ઞાનનો ઉપાય કરવો અને પછી કપાય ઘટાડવા અર્થે બાહ્ય સાધન કરવા. ’ (પા. ૨૪૨)

‘ જૈન ધર્મમાં તો એવો ઉપદેશ છે કે પહેલાં તત્ત્વજ્ઞાની યાચ પછી જેનો ત્યાગ કરે તેના દોષ બોળખે, ત્યાગ કરવાથી જે શુદ્ધ થાય તેને જાણે અને પોતાના પરિણામોનો વિચાર કરે. ’ (પા. ૨૪૩).

‘ પહેલા તત્ત્વજ્ઞાન થયા પછી જ આચરણ કાર્યકારી છે (પા. ૨૪૭). ’

‘ હેય-ઉપાદેય તત્ત્વોની પરીક્ષા કરવી યોગ્ય છે, ત્યાં જીવાદિ દ્રવ્યો વા તત્ત્વોને પીછાણવાં, ત્યાગવા યોગ્ય મિથ્યાત્વ રાગાદિ તથા ગ્રહણ કરવા યોગ્ય સમ્યક્દર્શનાદિકનું સ્વરૂપ પીછાણવું-તથા જેમ છે તેમ પીછાણવાં; ઇત્યાદિ જેને જાણવાથી મોક્ષમાર્ગની પ્રવૃત્તિ થાય તેને અવશ્ય જાણવાં, તેની તો પરીક્ષા કરવી, સામાન્ય હેતુ સુકિત વડે તેને જાણવા પ્રમાણ-નયોવડે જાણવાં. ’ (પા. ૨૬૪).

‘ આનું કર્તવ્ય તો તત્ત્વનિર્ણયનો અભ્યાસ જ છે, અને તેનાથી જ દર્શનમોહ ઉપશમ તો સ્વયં જ થાય થાય છે. ’ (પા. ૩૧૪)

‘હવે સર્વ પ્રકારથી અવસર આગ્યો. જાવો અવસર પામવો ઝઘણ છે, તેથી શ્રીગુરુ દયાગુ થઈ મોક્ષમાર્ગ ઉપદેશે છે તેમા લબ્ય જીવોએ પ્રવૃત્તિ કરવી ’ (પા ૩૧૫)

પ્રથમ તો આજ્ઞાદિ વડે વા પરીક્ષા વડ કુદેવાની માન્યતા છોડી અરિહંત દેવાદિનુ શ્રદ્ધાન કરવુ —કારણ કે એનુ શ્રદ્ધાન થતા અહિંસામિથ્યાત્વનો અભાવ થાય છે x x માટે પ્રથમ દેવાદિકનુ શ્રદ્ધાન કરવુ, પછી જિન મતમા કહેના જીવાદિ તરવોનો વિચાર કરવો, તેના નામ નમપુદિ શીખવા, કારણ કે એના અભ્યાસથી તત્ત્વ શ્રદ્ધાનની પ્રાપ્તિ થાય છે પછી સ્વ પરનુ લિખપણ જેથી લાને તેવા વિચારો કરવા, કાગણ કે એ અભ્યાસથી જો વિજ્ઞાન થાય છે, ત્યાર પછી સ્વમા સ્વપણ માનવા અર્થે વિચાર કર્યા કરવો. કારણ કે એ અભ્યાસથી આત્મા નુભવની પ્રાપ્તિ થાય છે ’ (પા ૩૨૮-૩૩૦)

‘સ્વાધીન ઉપદેશ દાતા ગુરુનો યોગ મગવા છતાં પણ જે જીવ ધર્મ વાક્યોને સાલગતો નથી, તે બીઠ અને દુષ્ટચિત્ત છે અથવા જે સંસાર ભયથી શ્રી તીર્થંકર આદિક ડયાં તે મમાર ભયથી જે ગહિત છે તે મોટો સુભા છે વગી પ્રવચનસારમા જ્યાં મોક્ષ અધિકાર કહ્યો ત્યાં પણ પ્રથમ આગમ જ્ઞાન જ અહંજી કરવા યોગ્ય કહ્યું માટે આ જીવનુ મુખ્ય ધર્મ્ય તો આગમજ્ઞાન છે, એ થતા તરવોનુ શ્રદ્ધાન થાય છે, તત્ત્વશ્રદ્ધાન થતા સચમ ભાવ થાય છે અને તે આગમથી આત્મજ્ઞાનની પણ

પ્રાપ્તિ થાય છે જેથી સહજ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે ’
(પા ૨૪)

૨ - પડિત શ્રી ગણેશપ્રસાદજીનીએ પ્રમાણે તેમના પત્રોમા લખે છે -

‘ x x એટલા માટે પહેલા પ્રયત્ન આત્મપ્રાપ્તિનો હોવો જોઈએ, બાહ્યવ્રતોની એટલી જ આવશ્યકતા છે કે જેનાથી આભ્યતરની રક્ષા થાય જો આભ્યતરને માટે પ્રયાસ નથી, તો સર્વ ક્રિયાકાંડ આકસ્મિકમા પરિણત થઈ જાય છે જ્યાં સુધી બને ત્યાં સુધી સર્વ બાહ્ય પ્રયત્નોનો ઉદ્દેશ આત્મ ઉદ્દેશ જ હોવો જોઈએ ’
(પત્રાવલી પા ૧૩)

‘ x x એટલા માટે સર્વ કાર્યની પહેલા દૃઢતા સહિત સ્વાત્મ બોધ કરવો જોઈએ કે હું છું જ જ્યાં સુધી પોતાની સત્તાનો નિર્ણય નહીં થાય ત્યાં સુધી અધિકારનો નાશ સુઘટિથી અભિધાત કરવા અમારા પ્રયત્નો થશે ’
(પા ૧૨-૧૩)

‘ x x તેથી બને ત્યાં સુધી તે ઔપાધિક લાવોનું યથાર્થજ્ઞાન કરવું તે જ મોક્ષમાર્ગની પ્રથમ મીડી છે ઔપાધિક લાવોના ત્યાગ વગર આપણે સમ્યગ્દર્શનના પાત્ર થઈ શકતા નથી ’
(પા ૨૭)

૩ પ્રશ્ન - આ રાગ-દ્વેષ કેમ છૂટે ?

ઉત્તર - તેનો ઉભાય એ છે કે પહેલા તો સ્વાનુભવથી આત્મતત્ત્વની યથાર્થ શ્રદ્ધા કરવી.

સ્વાનુભવ કેમ થાય ?

જેમ પરોન્મુખ થવાથી પરનું જ્ઞાન થાય છે, તથા જે પરને જાણવાવાળો છે તે જ જો સ્વોન્મુખ થાય છે તો પોતાને જાણવાવાળો સ્વયમેવ થઈ જાય છે. માત્ર ઉપયોગ બદલવાની જરૂર છે, ત્યારે આ સહેજે જ સમજમાં આવી જશે. આત્મા પરને શું જાણે છે ? પરના નિમિત્તથી જે આત્મામાં પરિણમન થાય તેને જાણે છે. વ્યવહાર એવો થાય છે કે આત્મા પરને જાણવાવાળો છે, જેમકે અરીસામાં જ્યારે મુખનું પ્રતિબિંબ પડે છે ત્યારે એવી પ્રતીતિ થાય છે કે જાણે અરીસામાં મુખ છે; ખરી રીતે અરીસામાં મુખ નથી, પણ મુખ સદૃશ પરિણમન થઈ રહ્યું છે. પણ તે પરિણમન મુખનું નથી-અરીસાનું જ છે. આ પ્રમાણે જ્ઞેયની દશા જાણવી. (પા. ૧૦૩ ૧૦૪)

૪:- શ્રી આત્મસિદ્ધિશાસ્ત્રમાં ગીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:-

‘ પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ સમ નહીં પરોક્ષજિન ઉપકાર,
એવો લક્ષ થયા વિના ઉગે ન આત્મ વિચાર, ૧૧
સદ્ગુરુના ઉપદેશ વણ સમજાય ન જિનરૂપ,
સમજ્યા વણ ઉપકારયો? સમજ્યે જિન સ્વરૂપ, ૧૨
આત્માદિ અસ્તિત્વનાં જેહ નિરૂપક શાસ્ત્ર,
પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ યોગ નહીં ત્યાં આધાર સુપાત્ર.’ ૧૩

તેમણે જે ઉપાય બતાવ્યા છે. પ્રથમ પ્રત્યક્ષ આત્મજ્ઞાની, અને તે હાજર ન હોય ત્યારે આત્મા અને તેના તત્ત્વના પ્રરૂપક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ. જીવનું અનાદિનું ઊદ્ધાપણું છે તે આત્માના સ્વરૂપને યથાર્થપણે જાણનાર

સદ્ગુરુ વિના મમત્તય નહી, એમ અહી જણાવ્યું છે
જીવે સુપાત્રપણુ મેળવવું જોઈએ અને ત્યારે જ શાશ્વતો
મમ તે સમજી શકશે

૫-શ્રી સમયસાગ્રમા પા ૨૩ એ નીચે પ્રમાણે
જણાવ્યું છે -

‘જ્યા સુધી યથાર્થજ્ઞાન-શ્રદ્ધાનની પ્રાપ્તિરૂપ સમ્ય
દર્શનની પ્રાપ્તિ ન થઈ હોય ત્યા સુધી તો જેમનાથી
યથાર્થ ઉપદેશ મળે છે એવા જિન વચ્ચનોનું માલગવું,
ધારણ કરવું, શ્રી જિનશુરની ભક્તિ, જિનભિજના દર્શન
ઈત્યાદિ વ્યવહારમાર્ગમા નવૃત્ત થવું પ્રયોજનવાન છે.’

આમા મુમુક્ષુની પાતતા અને જવાબદારી છે, તેણે
એટલી તો પાતતા મેળવી પરીક્ષા ડી નક્કી કરવું પડશે
કે જે હું સામણુ છું તે યથાર્થ ઉપદેશ મળે છે એવા
જિનવચ્ચનો છે કે કેમ? તેટલું જાણુધી જીવ નક્કી ન
કરે ત્યા સુધી તો તેને ધર્મની રુચિ જ નથી ‘વ્યવહાર
માર્ગ’ પણ ત્યારે જ કહેવાય કે જ્યારે તે માર્ગ ‘નિશ્ચય
માર્ગ’ નથી એમ નહી કરે જો તેમ માનશે તો વ્યવહાર
માર્ગ છોડી નિશ્ચય માર્ગ ગ્રહણ કરશે, પણ જો તેમ નહિ
માને તો ‘વ્યવહાર માર્ગ’ ને જ સાચો માર્ગ ગણશે
અને તે જ ‘નિશ્ચય માર્ગ’ માની લેશે, એટલે અનાદિ
જે ભૂલ ચાલી આવે છે તે ઉલી ગ્હેશે અને શુભોપયોગ
ધર્મ થઈ જશે વ્યવહારમાર્ગ પ્રયોજનવાન છે-પણ અનુ
સરવા હાયક નથી, એટલે કે વ્યવહાર માર્ગથી નિશ્ચય
માર્ગને સમજાવવો અને નિશ્ચયને અનુસરવો

શ્રી સમયસારમા પાને ૧૮ મા કહ્યું છે કે:—

‘વ્યવહાર નય X X પરમાર્થનો પ્રતિપાદક હોવાથી વ્યવહાર નય સ્થાપન કરવા યોગ્ય છે, X X X તે (વ્યવહાર નય) અનુસરવા યોગ્ય નથી X X અહીં તો વ્યવહારનું અવલંબન છોડાવી પરમાર્થ પહોંચાડે છે એમ સમજવું.

આત્માનું સ્વરૂપ સમજ્યા વિના કોઈ જીવે મત કયાં અને તેનું દ્વંદ્વ સમ્યગ્દર્શન થયું એવો એક પણ દાખલો શાસ્ત્રમા નથી, કેમકે જ્ઞાનમતનું દ્વંદ્વ સમ્યગ્દર્શન હોઈ શકે નહીં પણ જે જીવોને મત ન હતા તેઓએ જ્ઞાની પુરુષોનો વધાર્થ ઉપદેશ સાંભળી તત્ત્વ વિચારી સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કર્યું એવા દાખલા શાસ્ત્રમા મોતુદ છે, જેમકે—

(૧) શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવ—કાઈ પણ મત નહોતું

શ્રી નેમિનાથ ભગવાનનો ઉપદેશ સાંભળી સમ્યગ્દર્શન પામ્યા

(૨) શ્રી શ્રેણિક મહારાજ—કાઈ પણ મત નહોતું

અને સમ્યગ્જ્ઞાની ગુરુનો ઉપદેશ માંભળી સમ્યગ્દર્શન પામ્યા અને શ્રી ભગવાન મહાવીર સ્વામીના પાદ મૂળે ક્ષાયિક સમ્યગ્ગ્રંથિપણ પામ્યા

અનેક દ્રવ્યોલ્લેખી ભવ્ય કે અભવ્ય મુનિઓ નિરતિ ચાર પાંચ મહામત પાળે છે, તેનું દ્વંદ્વ નવમી શ્રેણીકે દેવ ધાય એમ જણાવ્યું છે, પણ સમ્યગ્ગ્રંથિપણ જણાવ્યું નથી કેમકે તે દ્વંદ્વ નથી

આનો અર્થ એ નથી કે શુભ ભાવ (મત વગેરે) જે હોય તે છોડી પાપ કરવા, પણ તે શુભભાવ સમ્યગ્દર્શનનું

(ધર્મનું) કારણ નથી એમ સમજી આત્માનું તત્ત્વ શું છે તે બરાબર સમજી સમ્યગ્ધર્મન પ્રગટ કરવું.

‘બાહ્ય મત વધારે લેવાથી મિથ્યાત્વ ગાળીશું એમ જીવ ધારે પણ તેમ બને નહીં; કેમકે જેમ એક પાડો જે હલારો કડબના પૂળા ખાઈ ગયો છે તે એક તણખલાથી ખીએ નહીં; તેમ મિથ્યાત્વરૂપી પાડો જે પૂળારૂપી અનંતાનુંખથી કપાયે અનંતા ચાગિત્ર ખાઈ ગયો તે તણખલારૂપી બાહ્યમતથી કેમ ડરે? પણ જેમ પાડાને એક બાંધનથી બાંધીએ ત્યારે આધીન થઈ જાય, તેમ મિથ્યાત્વરૂપ પાડાને આત્માના બગરૂપી બાંધન બાંધીએ ત્યારે આધીન થાય, અર્થાત્ આત્માનું બાગ વધે ત્યારે મિથ્યાત્વ ઘટે. ’ (જીઓ. શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પા. ૫૦૬).

પ્રકરણ : ૨૪

નિમિત્ત પરદ્રવ્યને શું કરી શકે? ભાગ—૧

૧:- શ્રી સમયસાર ટીકામાં શ્રી અમૃતચંદ્ર આચાર્ય કહે છે કે:- (પા. ૧૫૬).

‘શું જીવ સ્વયં અપરિણમતા મુદ્ગલ દ્રવ્યને કર્મભાવે પરિણમાવે કે સ્વયં પરિણમતાને ?

‘પ્રથમ-સ્વયં અપરિણમતાને પર વડે પરિણમાવી શકાય નહીં. કારણ કે દ્રવ્યમાં જે અનિવર્યતા હોય તે

૧) ન હોય તેને અન્ય કાંઈ કરી શક નહીં, માટે પ્રથમ પક્ષ અસત્ય છે

બીજું—સ્વયં પરિણુમતાને તો પર (અન્ય) પરિણુમાવનારની અપેક્ષા ન હોય, કારણ કે વસ્તુની શક્તિઓ પરની અપેક્ષા રાખતી નથી (માટે બીજો પક્ષ પણ અસત્ય છે) તેઓશ્રી (અમૃતચંદ્ર આચાર્ય) પા ૧૬૧ માં આ સંબંધમાં નીચે પ્રમાણે કહે છે -

પુરૂષલ કર્મ ક્રોધાદિક છે તે સ્વયં અપરિણુમતા જીવને ક્રોધાદિ ભારે પરિણુનાવે કે સ્વયં પરિણુમતાને?

પ્રથમ સ્વયં અપરિણુમતાને પર વડે પરિણુમાવી શકાય નહીં, કારણ કે (વસ્તુમાં) જે શક્તિ સ્વતંત્ર ન હોય તેને અન્ય કાંઈ કરી શકે નહીં અને સ્વયં પરિણુમતાને તો પર (અન્ય) પરિણુમાવનારની અપેક્ષા ન હોય, કારણ કે વસ્તુની શક્તિઓ પરની અપેક્ષા રાખતી નથી (આ રીતે બંને પક્ષ અસત્ય છે)

૨ - એક દ્રવ્ય બ્યારે વિકારી અવસ્થા ધારણ કરે છે ત્યારે બીજા દ્રવ્યની વિભાજી અવસ્થા (પર્યાય) હાજર હોય છે, એ વાત સાચી છે, પણ તેથી એક દ્રવ્યની વિકારી અવસ્થા બીજાથી કંઈ શકાતી નથી વિકારી અવસ્થા દ્રવ્ય ધારણ કરે છે તે સ્વયં પોતાથી કરે છે, ત્યારે જે પર દ્રવ્યની વિભાજી અવસ્થા હાજર હોય છે તે નિમિત્ત છે, પણ નિમિત્ત ઉપાદાનને (નિમિત્તિજને) કાંઈ કરી શકતું નથી, એમ ઉપરના સિદ્ધાંતથી નક્કી થાય છે યથાર્થ સ્વરૂપને નહીં સમજનારા નિમિત્તને

તે ભૂવ છે, તેથી શ્રી જ્યસેન આચાર્યે શ્રી સમ-
સારની ટીકામાં તે માન્યતા છોડી દેવા માટે નીચેના
પ્રશ્નોમાં કહ્યું છે -

‘ x x સત્તુ નિમિત્ત કારણમેવ હેય તત્ત્વમિદ ’

(હી હી સમયસાર. પા ૧૮૨)

અર્થ — તેથી નિમિત્ત કારણ છે તે હેય તત્ત્વ
છે એમ જાણે.

૩ - આ જગતમાં એક સહજ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક
ભાવ એવો છે કે, પુદ્ગલ કર્મનો ઉદય હોય ત્યારે જીવ
ચોતાનો પુરુષાર્થ ન કરે તો ચોતાની અસાવધાનીના
કારણે ચોતે વિકારી ભાવ કરે છે ત્યારે કર્મના ઉદયને
જીવના વિકારી ભાવનું ‘ નિમિત્ત ’ થયાનો આરોપ
અપાય છે અને જો જીવ સાવધાની રાખે અને
વિકારી ભાવ ન કરે તો તે જ પુદ્ગલ કર્મ
‘ નિર્જરા ’ પામે છે, એવો આરોપ પામે છે અને કિ
સ્ત્રમાં પુદ્ગલ કર્મ આત્મ પ્રદેશેથી ખરી ગયા એટલું
જ તે પુદ્ગલમાં જન્મ્યું છે, તેથી વિકારી ભાવ જીવ કરે
ત્યારે કર્મનો ઉદય જે નિમિત્ત નામ પામે છે તે નિમિત્ત
હોતો હતા તેથી જીવ જ જીવનું વિકારી પરિણમન
થાય છે આ સિદ્ધાંત ભગવાન શ્રી કુદકુમારાર્યદેવે શ્રી
સમયસારની નીચેની ગાથાઓમાં પ્રતિપાદન કર્યો છે -

जीवस्त दु कस्मेण य सह परिणामा हु होति रागादी।

एव जीवो कस्म च देवि रागादि भावणा ॥ १३९ ॥

અસ્તુ પરિણામો જાયદિ જીવસ્ત રાગમાદીહિં ।
તા કમ્મોદયહે દૂહિવિણા જીવસ્ત પરિણામો ॥ ૧૪૦ ॥

જીવસ્ય તુ કર્મણા ચ સહ પરિણામાઃ સલુભઃ તિ રાગાદય ।
અર્ જીવ કર્મ ચ દ્વે અપિ રાગાદિત્યમાપન્ને ॥ ૧૩૯ ॥

અસ્ય તુ પરિણામો જાયતે જીવસ્ય રાગાદિભિઃ ।
તત્કર્મોદયહેતુભિર્જિના જીવસ્ય પરિણામઃ ॥ ૧૪૦ ॥

જીવના, કર્મ ભેગાં જ, જે પરિણામ રાગાદિક બને,
તો કર્મ ને જીવ ઉભય પણ રાગાદિપણું પામે અરે! ૧૩૯
પણ પરિણામ રાગાદિક પણ તો થાય છે જીવ એકને,
તેથી જ કર્મોંય નિમિત્તથી અલગ જીવ પરિણામ છે. ૧૪૦

અર્થ:- જે જીવને કર્મની સાથે જ રાગાદિ પરિ-
ણામો થાય છે (અર્થાત્ જન્મે ભેગા થઈને રાગાદિક પણ
પરિણામ છે) એમ માનવામાં આવે તો એ રીતે જીવ
અને કર્મ જન્મે રાગાદિપણાને પામે; પરંતુ રાગાદિ ભાવે
પરિણામ તો જીવ એકને જ થાય છે, તેથી કર્મોદય પણ
નિમિત્તથી રહિત જ (અર્થાત્ જીવ જ) જીવનું પરિણામ છે.

ટીકા:- જે જીવને રાગાદિ અજ્ઞાન પરિણામના
નિમિત્તમૂલક એવું જે ઉદયમાં આવેલું પુદ્ગલ કર્મ તેની
સાથે જ (અર્થાત્ જન્મે ભેગાં મળીને જ) રાગાદિ
અજ્ઞાન પરિણામ થાય છે એમ વિતર્ક કરવામાં આવે તો
જેમ ભેગા થયેલાં ફટકડી અને હાથગર જન્મેના લાલ રંગ
પણ પરિણામ થાય છે, તેમ જીવ અને પુદ્ગલ કર્મ જન્મેને
રાગાદિ અજ્ઞાન પરિણામ આવી પડે. પરંતુ જીવને એક

ને જ રાગાદિ અજ્ઞાન પરિણામ તો થાય છે, તેથી પુ-
ગલ કર્મનો ઉદય કે જે જીવના રાગાદિ અજ્ઞાન પરિ-
ણામનું નિમિત્ત છે તેનાથી જુદું જ જીવનું પરિણામ છે

૪ - કર્મનો ઉદય બધનું કારણ નથી એમ શ્રી
પ્રત્યક્ષમાગના અધ્યાય ૧ ની ગાથા ૪૩ ની ટીકામાં પા
પદ મે જણાવ્યું છે તે નીચે પ્રમાણે છે -

ભાવાર્થ - 'સમાની સર્વે જીવોને કર્મનો ઉદય છે,
પરંતુ ઉદય બધનું કારણ નથી જો કર્મજનિત દુઃખ-અ-
નિદ્રા ભાવોમાં જીવ રાગી-દેરી, મોહી થઈ પરિણમે છે
તો બધ થાય છે, તેથી જો વાત નિદ્રા થઈ કે જ્ઞાન તથા
કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન ક્રિયા બધનું કારણ નથી બધનું
કારણ કેવળ રાગ-દેષ મોહભાવ છે એ કારણે તે સર્વ
પ્રકારે દોડવા ચોગ્ય છે ' ૪૬

તે જ શાસ્ત્રની ગાથા-૪૫ ની ટીકામાં શ્રી જયમેન
આચાર્યે આ સવાલ પ્રશ્ન-ઉત્તર રૂપે જણાવ્યો છે, તે નીચે
મુજબ છે -

‘અત્ર-શિષ્ય - ‘ઔદયિકા માવા નધકારણ’ એ
આગમ વચન તો વૃથા વાય છે!

પરિહાર - ઉદયભાવ બધ કારણ થાય છે પણ મોહ
ઉદયમાં જોડાય તો દ્રવ્ય મોહોદય છતાં પણ જો શુદ્ધ-
આત્મ ભાવનાના બળથી ભાવ મોહો ન પરિણમે તો બધ
થતો નથી વળી જો માન મોહવ્યથી જ બધ થાય તો
સરારીને સર્વદા કર્મોદય વિદ્યમાન હોવાથી સર્વદા બધ
જ ગહે, મોક્ષ ન થાય એ અહીં અભિપ્રાય છે ' ૪૫

હા એ વિશ્વવિદ્યા બધા કહે તેા કમનેા ઉપાધિનિર્મલ
 કહેવાય છે એટલે કે નિમિત્ત કાંઈ પરદ્રવ્યને (હવેને)
 કાણુ નથી, એટલે નિમિત્ત માત્ર દાખલ રહે છે. ૫૧-
 દ્રવ્યનું કાંઈ કાણુ નથી, દાખલ નથી એમ કહે તેા જાન્ય
 મુત્ર છે તેમજ વિશ્વવિદ્યાનેા દેવ બાને છે, અને એ નિમિત્ત
 ઉપાધાનને કાંઈ કંઈ એમ માને તેા વિશ્વવિદ્યા (દ્રવ્ય) બાને
 છે, માટે જાનેને જેમ છે તેમ સમજવું.

૫૧-ઉપાધાનનું વિશ્વ કમં યજમા ઉપાધાનના મૂલ
 મા દોડ્યા છે, નિમિત્તના કાંઈ પણ દોડ્યા નથી. નિમિત્ત
 સાથે મા દોડ્યા નિમિત્તમાં છે. એ તેનેા કાંઈ કાંઈ (અમર)
 નિમિત્તમાં બધા તેા નિમિત્ત દ્રવ્ય જ ન રહે; નિમિત્તની
 અનંત શક્તિ નિમિત્તમાં રહે છે કેમકે તેાં જાણ્ય
 અનંત શક્તિથી કાંઈ શક્તિ પોષકમાં બધા તેા પેાષ્યની
 શક્તિ કમે કમે જોડી યજા-રહે નથી; આ સિદ્ધાંત રૂપે
 સમવસારમાં ગાથા ૧૦૩ મા નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે.-

જો જલિ શુને દ્રવ્યે માં અજ્ઞાતિ તુ જ જાંવમર્તિ દ્રવ્યે ।
 તેા અજ્ઞાત ગર્વિતો વદ જ પશિત્તાર દર્શ ॥ ૧૦૩ ॥

જો યમિત્ત શુને દ્રવ્યે માં અજ્ઞાતિ તુ જ જાંવમર્તિ દ્રવ્યે ।
 તેા અજ્ઞાત ગર્વિતો વદ જ પશિત્તાર દર્શ ॥ ૧૦૩ ॥

જે દ્રવ્ય જે ગુણ-દ્રવ્યમાં, નહિ અન્ય દ્રવ્યે મુકમે;
 અલ સંકમ્પુ તે કેમ અન્ય પશિત્તાર દ્રવ્યને ॥ ૧૦૩ ॥

અર્થ:-જે વસ્તુ (અર્થાત્ દ્રવ્ય) જે દ્રવ્યમાં અને
 ગુણમાં વર્તે ॥ તે અન્ય દ્રવ્યમાં તથા ગુણમાં સંકમ્પુ

પામતી નથી (અર્થાત્ જાદુલાડીને અન્યમા લગી જતી નથી) અન્યરૂપે સક્રમણ નહીં પામતી થકી તે (વસ્તુ) અન્ય વસ્તુને કેમ પરિણામી શકે?

ટીકા - જગતના જે ડોઠ, જેવડી વસ્તુ જે ડોઠ જેવડા ચૈતન્યરૂપ કે અચૈતન્યરૂપ દ્રવ્યમા અને ગુણમા નિજગ્રસથી જ અનાદિથી જ વર્તે છે, તે ખરેખર અચલિત વસ્તુસ્થિતિની મર્યાદા (આ ગુણને ‘અશુરુલ્લધુગુણ’ કહેવામા આવે છે) તોડવી અશક્ય હોવાથી, તેમા જ (પ્રાપ્તાના તેવડા દ્રવ્ય-ગુણમા જ) વર્તે છે, પરંતુ દ્રવ્યાતર કે ગુણાતરરૂપે સક્રમણ પામતી નથી, અને દ્રવ્યાતર કે ગુણાતરરૂપે નહીં સક્રમતી તે અન્ય વસ્તુને કેમ પરિણામી શકે? (કદી ન પરિણામી શકે) માટે પગલાવ ડોઠથી ડરી શકાય નહીં.

પ્રકરણ : ૨૫

નિમિત્ત પરદ્રવ્યને શું કરી શકે? ભાગ-૭

૧:-આ સિદ્ધાંત શ્રી સમયસાર નાટકમા સર્વ વિશુદ્ધ અધિકારમા જતાવ્યો છે તે નીચે પ્રમાણે છે -

‘અજ્ઞાનીઓના વિચારમા રાગ-દ્વેષનુ ધરણ
[દોહરા]

‘કોઈ મૂઝબ ચો કહે રાગદોષ પરિનામ।

પુગલકી જોગવરી વરતે આતમરામ ॥ ૬૨ ॥

ત્યો ન્યો પુગવ જગ કરં પરિધનિ કર્મ જ બેય, ।
રાગ-દોષ દો પરિનમન, ત્યો ત્યો હોઈ વિશે, ॥૧૩૩॥

અર્થ:-કોઈ કોઈ મૂર્ખ એમ કહે છે કે આત્મામા
રાગ-દ્રવ્ય આવ પુદ્ગલની જગર જસ્ટીથી થાય છે । ૧૩૨ ।
તે કહે છે કે પુદ્ગલ કર્મ પરિણમનના ઉચ્ચમા જેટલું
જેટલું ભેર કરે છે તેવી તેવી બાહુલ્યતાથી રા ।-દ્રે ।
પરિણામ થાય છે ॥૧૩૩॥

અજ્ઞાનીને સત્યનામનો ઉપદેશ

[હોદરા]

છાંદિ વિધિ નો વિપરીત પખ, ગહં સહં કોઈ ।
નો નર રાગ વિરોધ સૌ, કમહું સિત્ત ન હોઈ ॥૧૪૪॥
શુશુર કહં જગમે રહં, પુગવ સગ સદીવ ।
સહજ શુદ્ધ પરિનમનિગૈ, ઔસજ લડે ન જીવ ॥૧૪૫॥
તા તે ચિદભાવની વિધે, મમરથ ચેતન રાડે ।
રાગ વિરોધ મિથ્યા તમં, સમકિત મં શિવ ભાડે ॥૧૪૬॥

(જીઓ સમયસાર નાટક પા ૩૫૨)

અર્થ:- ઉપર જે વીત કહી તે તો વિપરીત (બીધે)।
પક્ષ છે, જે કોઈ તેને મહે કે શાધે તે જીવને રાગ, દ્રેષ,
મોહ કદી સિત્ત થાય જ નહીં શ્રી ગુરુ કહે છે કે જીવને
પુદ્ગલનો સગ સદા (અનાદિનો) રહે છે, તો પછી તેને
સહ જ શુદ્ધ પરિણમનનો અવસર જ કદી જીવને મળે
જ નહીં માટે ચેતન્યના આવ કરવામા ચેતન રાજ સમર્થ
છે, તે પોતાથી મિથ્યાત્વ દશામા રાગદ્રેષરૂપ થાય છે,

અને સમ્યક્ત્વ દશામાં ગ્રીવલાવ એટલે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ થાય છે.

૨.-કર્મનો ઉદય જીવને કાંઈ અસર કરી શકતો નથી, એટલે કે નિમિત્ત ઉપાદાનને કાંઈ કરી શકતું નથી. ઇન્દ્રિયોના લોભો, લક્ષ્મી, સગાસગાંધી કે મકાનાદિ માટે પણ તે જ નિયમ છે પ્રજા અને ઉત્તરરૂપે શ્રી સમયસાર નાટકના 'સર્વ વિશુદ્ધિ દ્વાર' માં નીચે પ્રમાણે આ નિયમ આપ્યો છે

‘કૌઠિ શિષ્ય કહે સ્વામી રાગ દોષ પરિનામ,
તાકૌ મૂલ પ્રેરક કહેહુ તુમ કૌન હૈ ।
પુગલ કમ્મ ભેગ કિધૌ ઇન્દ્રિનિકૌ લોગ,
કિધૌ ધન કિધૌ પરિગ્ન કિધૌ કૌન હૈ ॥
શુર કહે છ હૌં હવં અપને અપને રૂપ,
સગનિગૌ મહા અસકાઈ પરિનૌન હૈ ।
કૌઠિ કમ્મ કાહૂકૌ ન પ્રેરક કહાચિ તાતૈ,
રાગ દોષ મોહ મૃપા મદિશ અચૌન હૈ ॥ ૬૧ ॥

(૧) દરેક પ્ર પ અસકાય-અવત ન અને પરના આધાર રાગનું છે, એમ સમયમાર નાટકમાં-પાનુ ૩૪૩ ગાથા ૫૧, ૫૨ ૩૮૦ ગાથા ૧૧૬, ૫૨ ૧૮૫, ૧૮૬, ૨૩૦ ૨૪૬ ૨૬૪ ૨૮૮, કર્તા કર્મ દ્વાર ગાથા ૩૫, નિર્જંગ અધિકાર ગાથા ૨૦, ૩૮, ૩૯, મધ-વાર ગાથા ૧૭, ૩૧, ૫૦, મોક્ષદ્વાર ગાથા ૨૧, ૨૨ અને સર્વ વિશુદ્ધિદ્વાર ગાથા ૫૧

(૨) જુઓ સમયમાર નાટક પા ૫૫૧

અર્થ - શિષ્ય કહે છે - આમી ! ગગ, દેવ પગ્ણિામનુ મૂળ પ્રેરક હોજ છે તે તમો કહો પુનઃગત કર્મ, ઇન્દ્રિયોનો ભોગ, ધન, ધનના માણનો કે મકાન ?

શ્રી ગુરુ સમાવાન કરે છે કે ડ્રવ્યે ચોતચોતાના સ્વરૂપમા, સર્વે સદા અમહાય પગ્ણિમે છે હોઈ દ્રવ્યનું હોઈ દ્રવ્ય કની પણ પ્રેરક નથી રાગ-દેવનુ કારણ મિ ધ્યાત્વકૃષી જોગી મદિરાનુ પાન છે

૩-આ ઉપરથી ગિદ્ધ થયુ કે દ્રવ્ય કમો કે બીજે હોઈ પદાર્થ જીવને બીવકુવ પગ્ણી કે કનડી સમ્નો નથી જીવને અનાદિથી પગ્ણા હોય જોવાનો અભ્યાસ છે, તેથી શાસ્ત્ર વાચતા તે 'અમહૃત વ્યવકારના' વચનોનો પર માર્થ બાવ નહિ સમજવાથી દ્રવ્ય કમો ઉપર હોય નાખે છે, ચોતાનો હોય છે છતા તે જોનો નથી, એ મકાહોય છે આ સિદ્ધાત સમયસાગ કલશ ૨૧૬ મા તથા ગાથા ૩૭૭ મા [૫૧ ૪૩૪ થી ૪૩૬] આખ્યો છે -

રાગદેવોત્પાદક તત્ત્વદષ્ટ્યાનાન્દ્રવ્યવીક્ષ્યતિ રિંચનાપિ ।
સર્વદ્રવ્યાપત્તિરન્ન કાકાસ્તિત્ર્યવાયંતસ્વમ્મમાયેનતમ્મા ॥૨૧૯॥

(ગુજરાતી સમયમાર પા ૪૩૪)

અર્થ - તત્ત્વદષ્ટિથી જોતા ગગદેવને ઉપજાવનારુ અન્ય દ્રવ્ય જગએ દેખાતુ નથી, કારણ કે મર્વે દ્રવ્યોની ઉત્પત્તિ ચોતાના સ્વભાવથી જ થની અતઃગમા અત્યત પ્રકાશે છે

હું એ અર્થને માથામા કહે છે -

અણદવિણ્ણ અણદવિયસ્સ ણ કીરહ ગુણુપ્પાઓ ।
તદ્ધા હસચ્ચદચ્ચા ઉપ્પન્નતે સહાવેણ ॥ ૩૭૨ ॥

અર્થ — મન્ય દ્ર વને અન્ય દ્ર થથી ગુણની ઉત્પત્તિ કહી શકાતી નથી, તેથી (એ નિવાત છે કે) અર્થ દ્ર થો પોતાપોતાના અભાવથી ઉપજે છે

ટીકા — ણી જીવને પરદ્રવ્ય ગાદિક ઉપજતે છે એમ શુકા ન કહી પણ કે અન્ય દ્રવ્યવડે અન્ય દ્રવ્યના ગુણનો ઉત્પાદકતાની અયોગ્યતા કે દેખકે સર્વ દ્ર થોનો અભાવથી જ ઉત્પાદક થાય છે x x x

x x x

x x x

માટે (આચાર્ય દેવ કહે છે કે) જીવને રાગાદિનુ ઉત્પાદક અમે પરદ્ર વને દેખતા (માનતા-અમનતા) નથી કે જેના પગે દોષ કડીએ

અરૂપ આત્મ સ્વરૂપ હોવા છતાં દ્રવ્ય કર્મો પામવે છે, કનડે છે એમ ખરેખર માનવું તે શલિષ્ઠ ભૂત છે

૪-પરદ્ર વ તો નિમિત્ત માન છે, કારણ કે અન્ય દ્ર વને અન્ય દ્રવ્ય, ગુણ થયોય ઉપજતવતું નથી એ નિયમ છે જેઓ એમ માને છે કે-એવો એકાત્ર ડો છે કે પર દ્ર વ જ મને આગાદિક ઉપજતે છે, તેઓ નય વિશાગને સમજ્યા નથી, મિથ્યાદિ છે એ રાગાદિ જીવના સત્ત્વમા ઉપજે છે પરદ્રવ્ય તો નિમિત્ત માન છે એમ માનવું તે અભ્યુજાન છે, માટે આચાર્ય મહાશય કહે છે કે-અમે રાગ-દેહની અન્ય દ્ર વપગ થા મારે દોષ કડીએ ?

રાગ તેનું ઉપજવું તે પોતાનો જ અપનાય છે

પરંતુ જગતકાન્ધી તો કયાય જગતનું નથી એ સિદ્ધાંત ત્રી રૂપ ગતા થી મોક્ષમાર્ગ પ્રાપ્તિ પા ૨૪૮ માં નીચે પ્રમાણે કરવામાં આવી છે -

પ્રશ્ન-સમ્યક્દષ્ટિ પણ પરદ્રવ્યોને જૂરા જાણીને ત્યાગે છે?

ઉત્તર-સમ્યક્દષ્ટિ પર દ્રવ્યોને જૂરા જાણીને નહીં, પણ પોતાના ગતિભાવને જૂરા જાણી છે, પોતે સગા ભાવને છોડે છે, તેથી તેના મારાનો પણ ત્યાગ થાય છે વસ્તુ વિગતો કો પણ દ્રવ્ય તો સવા જૂરા છે જ નહીં આ સિદ્ધાંત ઉપર પારા-૩-માં પણ જણાવ્યો છે

પ્રશ્ન-નિમિત્ત માત્ર તો છે?

ઉત્તર.-પરદ્રવ્ય જગત્પરથી તો કયાઈ જગતનું નથી (આ નિયમ પ્રકરણ ૨૪ પાગ ૨ માં આપ્યો છે) પણ પોતાના ભાવ જગતે ત્યારે તે પણ જાત્ય નિમિત્ત છે વગી એ નિમિત્ત વિના પણ ભાવ તો જગતે છે, માટે તે નિયમક્રમ નિમિત્ત પણ નથી એ પ્રમાણે પર દ્રવ્યોના દોષ જોવો તે તો મિથ્યાભાવ છે રાગાદિ જૂરા છે એવી તેને મમજ્ઞ નથી, તે (દ્રવ્ય લિંગી મુનિ) તો પરદ્રવ્યના દોષ જોઈ તેમાં દેવ રૂપ ઉદાસીનતા કરે છે આવી ઉદાસીનતા તો તેનું નામ છે કે, કોઈ પણ પરદ્રવ્યના ગુણ વા દોષ સાથે નહીં, અને તેથી તે કોઈને પણ સવા જૂરા જાણી નહીં પોતાને પોતાના જાણે તથા પરને પરરૂપ જાણે પર સાથે માફ દાઈપણ

પ્રયોજન નથી એવું માની સાક્ષીભૂત રહે, એવી ઉદાસીનતા જ્ઞાનીને જ હોય છે

ત્યારે પ્રશ્ન થાય છે કે જીવના આત્મપ્રદેશે બંધાયેલ ક્રમ ઉદયમા આવતા હું ખમા તે નિમિત્તરૂપ થાય છે અને બીજા જીવોના પ્રદેશે હું છે તે ક્રમ નિમિત્ત થતા નથી ?

ઉત્તર — પોતાના પરિણામનું નિમિત્ત પામી જે કર્મ ઉપાર્જિત થાય છે તે જ નિમિત્તરૂપ હોય છે, જગતના બીજા જીવોના પ્રદેશે રહેલા ઈર્મો આ જીવના પરિણામનું નિમિત્ત પામી થયા નથી, તેથી આ જીવને નિમિત્ત થાય જ નહીં

પ્રકરણ : ૨૬

નિમિત્ત પરદ્રવ્યને શું કઠી શકે? ભાગ—૩

૧—જેમ પરદ્રવ્ય (જડ કર્મ) જીવને ઝાઝો ઘડી શકતા નથી તેમ જ જીવ પણ જડ શરીર, જે ઈર્મનો ક્રતા નથી—ગવનાર નથી—પ્રરડ નથી, અનુમતિ આપનાર નથી આ સિદ્ધાંત શ્રી ભવ્યનમાળ અધ્યાય ૭ જે ગાથા ૬૮ પા ૨૨૧ માં જણાવ્યો છે તે નીચે મુજબ છે —

હવે શરીરોદિ પરદ્રવ્યમા પણ મધ્યસ્થ ભાવ દેખાડે છે — જાહ્નુદોષ મણેણ ચૈવ વાણી ચ કારણ તે સિ ।

ક્ષત્તાણ્ણ કારયિદા અણુમતા જેવ કત્તીણ ॥ ૬૮ ॥

આર્થ — હું શરીરરૂપ નથી, મન-યોગરૂપ પણ નથી, વગી નિશ્ચયથી વડન યોગરૂપ નથી, તે મન-ચયન-જાયના

ઉપાદાન કારણરૂપ પિંડ પણ હું નથી, એ તત્ત્વે યોગીનો હું કર્તા નથી, અર્થાત્ માન કર્તાવણી વિના જ તે યોગ્ય પુદ્ગલ પિંડથી દરવામા આવે છે, એ ત્રણે યોગીનો પ્રેરક થઈ ક્રિયાનાર હું નથી, પુદ્ગલ દ્રવ્ય જ તેનું કર્તા છે, અને તે યોગના ડરવાવાળા પુદ્ગલ પિંડોનો અતુ મોહના વાળો પણ હું નથી. મારી અતુમોહના વિના જ પુદ્ગલ પિંડ તે યોગીનો કર્તા છે એ દારણે હું પર દ્રવ્યમા અત્યંત માધ્યમ છું.

ભાવાર્થ—સ્વ-પર વિવેકી શુદ્ધ મન દ્રવ્યોના અરૂપને જાણવાવાળો છે, એ જાણે આ ત્રણે યોગી (મન, વચન, કાય) ને પૌદ્ગલિક જાણે છે, તેમા દૃષ્ટા-જ્ઞિત અતુમોહના ભાવ નહીં જોતા પરદ્રવ્યનો ભાવ જાણી રહ્યાની ધાય છે. સ્વરૂપમા નિશ્ચય થઈ તિષ્ઠે છે (સ્થિર ધાય છે.) અને શુભ-અશુભ ઉપયોગરૂપ અશુદ્ધ ઉપયોગનો વિનાશ કરીને નિરાશ્રય થઈ શુદ્ધ ઉપયોગી ધાય છે ૬૮ (આ નિયમ ગાથા ૬૬, ૭૦, ૭૬, ૭૭, ૭૮, ૭૯ માં વધારે અર્થો) **■** સમયસાર ગાથા ૧૧૬ થી ૧૨૦ માં લીધા છે.)

૨—આ નિયમ નિમિત્ત-નિમિત્તિક ભાવનો નકાર કરતો નથી, પણ તેને યથાર્થપણે જવાની પ્રતિષાદન કરે છે કે, પર દ્રવ્ય હાજર હોય છે, તે પણ તે પરભારતુ નિમિત્ત જગા કરે જની શન્તુ નથી આ ચિદ્દાન શ્રી મમયમારની ગાથા ૨૨૦-૨૨૩ માં બતાવ્યો છે, તેની દીક્ષા નીચે પ્રમાણે છે—(પા ૧૮૨-૨૮૩)

જેમ શબ પરદ્રવ્યને લોગવે-જાય તે પણ તેનું

પ્રવેતપણું પર-વડે કરી, શકાતું નથી; કારણ કે પર-અર્થોત્ પરદ્રવ્ય કોઈ, પરદ્રવ્યને પરભાવ સ્વરૂપ કરવાનું નિમિત્ત (અર્થોત્ કારણ) જની શકતું નથી; તેવી રીતે, જ્ઞાની પર-દ્રવ્યને ભોગવે તોપણ તેનું જ્ઞાન પર વડે અજ્ઞાન કરી શકાતું નથી. કારણ કે પર-અર્થોત્ પરદ્રવ્ય કોઈ દ્રવ્યને પરભાવ સ્વરૂપ કરવાનું નિમિત્ત જની શકતું નથી; માટે જ્ઞાનીને પરના અપરાધના નિમિત્તે જાંઘ નથી.

† વળી જ્યારે તે જ શબ્દ પરદ્રવ્યને ભોગવતો અથવા નહિ ભોગવતો થકો પ્રવેત ભાવને છોડીને સ્વયમેવ કૃત્યભાવે પરિણમે ત્યારે તેનો પ્રવેતભાવ સ્વયંકૃત કૃત્યભાવે થાય (અર્થોત્ પોતાથી જ કરવામાં આવેલા કૃત્યભાવરૂપ) થાય; તેવી રીતે તે જ જીવ પર-દ્રવ્યને ભોગવતો અથવા નહીં ભોગવતો થકો જ્ઞાનને છોડી સ્વયમેવ અજ્ઞાનરૂપે પરિણમે ત્યારે તેનું જ્ઞાન સ્વયંકૃત અજ્ઞાન થાય, માટે જ્ઞાનીને જો જાંઘ થાય તો પોતાના જ અપરાધના નિમિત્તે (અર્થોત્ પોતે જ અજ્ઞાનપણે પરિણમે ત્યારે) જાંઘ થાય છે.

૩ - નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંજાંઘ એ એક પ્રકારનો વ્યવહાર છે; વ્યવહારનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે:-

‘તત્વાર્થ નિશ્ચયો વત્તિ, વ્યવહારો જનોદિતમ્.’

(નાનું દ્રવ્ય સંગ્રહ પા.-૩)

અર્થ:-નિશ્ચય-તત્ત્વતો પદાર્થ જેમ છે તેમ કહે છે, વ્યવહાર લોકોની બોલણીની રીત છે; શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકમાં પણ કહ્યું છે કે, જિન માર્ગમાં કોઈ ઠેકાણે તો

નિશ્ચયનયની મુખ્યતા સહિત વ્યાખ્યાન છે, તેને તો 'સત્યાર્થ' એમ જ છે' એમ જણવું, તથા કેટલે કેટલાં વ્યવહારનયની મુખ્યતા સહિત વ્યાખ્યાન છે તેને 'એમ નથી પણ નિમિત્તાદિ ધી અપેક્ષાએ આ ઉપચાર કયો છે' એમ જણવું, અને એ પ્રમાણે જાણવાનું નામ જ બંને નયોત્તર મંડળ છે પણ બંને નયોના વ્યાખ્યાનને નમાન મત્યાર્થ ગણી 'આ પ્રમાણે પણ છે તથા આ પ્રમાણે પણ છે' એવા ભ્રમરૂપ પ્રવચવાથી તો બંને નયો મંડળ કરવા કઠિના નથી.

૪-‘ઉપચાર’નો અર્થ અહીં જણાવવાની જરૂર છે સમયસાર ગાથા ૧૦૬ માં તેનું દૃષ્ટાંત આપી સમજાવેલ છે, તે ગાથા નીચે પ્રમાણે છે—

જોષેદિ કદે જુદે રાણ્ણ કદતિ જપદે લેંગો ।

યરહારેણ તદ્દ કદ જાણાવરણાદિ જીવમ ॥ ૧૦૬ ॥

યોયે વૃત્તે વુદ્ધે રાજા જનમિતિ જત્પતે લેજ ।

વ્યવહારેણ તથા જન જ્ઞાનાવરણાન્નિ જીવેન ॥ ૧૦૬ ॥

યોદ્ધા કરે જ્યાં સુદ્ધ ત્યાં એ નૃપ કયું લોકો કહે,
એમ જ કયો વ્યવહારથી જ્ઞાનાવરણ આદિ જીવે ॥ ૧૦૬ ॥

ટીકા—એમ સુદ્ધ પરિણામે પોતે પરિણમતા એવા યોદ્ધાઓ વડે સુદ્ધ કન્વામા આવતા, સુદ્ધ પરિણામે પોતે નહિ પરિણમતા એવા રાજાને ‘નબ્બએ સુદ્ધ કયું’ એવો જે ઉપચાર કરવામાં આવે છે તે પરમાર્થ નથી, તેમ જ્ઞાનાવરણાદિ કમ પરિણામે પોતે પરિણમતા એવા પુદ્ગ-

ગણ ૬ થ વડે જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ કરવામાં આવતાં જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ પરિણામે પોતે નહીં પરિણમતા એવા આત્માએ જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ કર્યું એવો જે ઉપચાર કરવામાં આવે છે તે પરમાર્થ નથી.

૫.-માટે 'નિશ્ચયનયે જીવ શરીરને ચલાવી શકે નહીં, ખાઈ શકે નહીં, પી શકે નહીં, બોલી શકે નહીં; અને વ્યવહાર જીવ શરીરને ચલાવી શકે, ખાઈ શકે, પી શકે, બોલી શકે' એ જાનને નયોના યાજ્ઞાનને સમાન સત્યાર્થ ગણી 'જીવ કરી શકે નહીં અને કરી શકે' એવા જીમરૂપ પ્રવર્તવાથી તો જાનને નયોનુ શ્રદ્ધા થતુ નથી. નિશ્ચયને સત્યાર્થ જાણવુ અને ચલાવવાને સત્યાર્થ નથી એમ જાણવુ, માત્ર અજ્ઞાનીઓનો અનાદિ સસાગ્રી પ્રસિદ્ધ ચલાવ (બોલવાની રીતિ) હોવાથી તેમ કહ્યું છે, એમ સમજવુ, તેને પરમાર્થ એટલે કે સત્યાર્થ ગણવુ નહીં (જુઓ. પાસે ૩ જો) અને તો જ જાનને નયોનુ યથાર્થ શ્રદ્ધા કર્યું કહેવાય

વ્યવહારનાં વચનોને જ નિશ્ચય માનીને આત્માને પરદ્રવ્યનો કર્તા માને તે મિત્યાદૃષ્ટિ છે. (જુઓ શ્રી સમયસાર ગાથા ૩૦૪-૩૨૭ પા. ૩૬૧ થી ૩૬૫)

પ્રકરણ : ૨૭

નિમિત્ત પરદ્રવ્યને શું કરી શકે ? ભાગ-૪

૧.- એક દ્રવ્ય જીવ દ્રવ્યનુ કાંઈ કરી શકે નહીં, એ નિયમના ટેકામાં વિશેષ આધારો નીચે પ્રમાણે છે-

‘જો (૫૨ પદાર્થ) તેને પરિણામ છે તેમ જોયું તે જોમ ન પરિણમતો હોય ત્યાં તે તેમ પરિણમવનો નથી?’ (શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશ, પા ૮૧)

‘માટે નિશ્ચય થાય છે કે પોતાનો કયો કોઈ પણ પદાર્થનો મૂલ્યાવન-અભાવ થનો નથી’ (પા ૮૨)

‘હોકમા સર્વ પદાર્થો તે પોતપોતાના અભાવના કર્તા છે, કોઈ કોઈને સુખદાયક-દુઃખદાયક કે ઉપકારક-અનુપકારક નથી’ (પા ૮૩)

‘અનાદિ નિધન વસ્તુ પોતપોતાની મર્યાદાપૂર્વક પરિણમે છે કોઈ કોઈને આધીન નથી તેમ કોઈ પદાર્થ કોઈને પરિણામ છે પરિણમનો નથી’ (પા ૫૫)

‘જો બધા પોતપોતાને આધીન હોવાથી તેમા કોઈ આને કોઈ અનેક અવસ્થાસ્થ પરિણમે જોમ સર્વની પોત પોતાને આધીન ક્રિયા થતા હતા આ મુદ્દાએ તેને પોતાને આધીન માની જોઈ ખિન્ન થાય છે’ (પા ૫૬)

‘કોઈ દ્રવ્યનું પરિણમન કોઈને આધીન નથી’ (પા ૩૦૮)

જો પરદ્રવ્યના પ્રહણ-ત્યાગ આત્માને હોય તે આત્મા ‘પરદ્રવ્યનો કર્તા-હર્તા થઈ બધું, પણ કોઈ દ્રવ્ય કોઈ દ્રવ્યને આધીન છે જ નહીં આત્મા તે પોતાના ગતિ-ભાવ છે તેને છોડી વીતરાગ થાય છે’ (પા-૩૫૭)

૨ - જોકે દ્ર ૧ જીવનું કાર્ય ન કરે તેથી તેને અકિ-ચિત્ત કહે છે જે હેતુ કાર્ય પણ ન કરે તે ‘અકિચિત્કર’ કહેવાય છે તે સિદ્ધાંત બધે લાગુ પડે છે તેથી જીવના અધ્યવમાન પરમા ‘અકિચિત્કર’ હોવાથી પોતાની

અર્થક્રિયા કરનારાં નથી, અને તેથી જ તે મિથ્યા છે. એમ સમયમારની ગાથા-૨૬૭માં પાને ૩૨૮ મે છે. સસ્કૃત ટીકા (હિંદી પા-૩૫૭)માં નીચે પ્રમાણે સૂત્ર આપ્યું છે.

‘ પરત્વ અકિ ચિત્કરત્વાન ’

૩:—નિમિત્તનો અર્થ—સંયોગરૂપ કારણ; ઉપાદાન-વસ્તુની સહજ શક્તિ. (શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પા. ૩૫૬ ઉપાદાન નિમિત્તની ચીટ્ટી.) દરેક દ્રવ્ય સ્વાધીન અસહાય છે, એટલું જ નહીં પણ દરેક દ્રવ્યના અનંતગુણમાંથી દરેક ગુણ સ્વાધીન-અસહાય છે, એટલે એક ગુણ બીજાને કાંઈ ખરેખર કરી શકે નહીં. (પા. ૩૫૭) નિમિત્ત ઉપાદાનને સહાયક છે, અસર કરે છે, એ આદિ કહેવું તે વ્યવહાર એટલે મોક્ષનાનીરીત છે, તે સત્યાર્થ નથી. નિમિત્ત એ જીવને અસર કરતું હોય તો જીવ મુક્ત થાય જ નહીં. ત્યારે અસર કરવું છોડી દીએ ત્યારે થાય, એટલે જીવની મુક્તિ પ્રાધીન થઈ; એમ બને તો વળી પર જીવને અસર કરવા માગે ત્યારે ફરી બગાડે અને જીવ પાછો સંસારી થાય એ અશક્યતા આવે છે.

૪. પ્રશ્ન:—એ તમે આમ કહ્યો તો શાઓનો ઉપદેશ કે ‘ જોડું બોલવું નહીં, ચોરી કરવી નહીં, પ્રહારનું પાળવું ’ એ બધું મિથ્યા જશે ?

ઉત્તર —નયનું સ્વરૂપ સમજે તેને આવી શંકા થાય જ નહીં, કેમકે તે ઉપદેશનો અર્થ એવો થાય છે કે ‘ ચોરી નહીં કરવાનો ભાવ કરવો, જોડું તહીં બોલ-

વાનો ભાવ દરવો વગેરે' જીવને માન્યા ભાવ થતાં જોડું જોડવાની અધ્યવસાય ધુરી લય છે. એટલે જીવના ભાવને અને વચન-વગેરેને એવો નિમિત્ત નિમિત્તિક સંબંધ છે કે જોડું વચન મુખમાંથી નીકળે નહીં. પરંતુ અડધા યાવ જ નહીં, પરંતુ તરફ લક્ષ લય જ નહીં, તેથી વ્યવહારનયે એ પ્રમાણે શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. ઉપદેશ અને આજ્ઞાનાં વાક્યો 'વ્યવહારનય' થી જ લભાય તથા મોક્ષાય, અને શ્રીતા તથા અભ્યાસીને માટે વ્યવહારનય ત્યાગે જ કહેવાય કે જો તે તેનો પરમાર્થ મમજાવે, જો તેમ તે ન સમજે તો તેને માટે તે કોઈ 'નય' જ નહીં; કેમકે તેણે તો 'વ્યવહાર નય' ના વચનોને 'પરમાર્થ નય' ના વચનો ગણ્યાં

જીવના ભાવને અને પરમજીવને તેવો નિમિત્ત-નિમિત્તિક સંબંધ છે, એ નિયમ મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકમાં પા. ૪૪૮ નીચે પ્રમાણે આપ્યો છે—

‘સમદગ્દષ્ટિ પદ્મ યને ધૂરાં જલજનો નથી, પણ પોતાના રાગભાવને ધૂરાં જાણે છે. પોતે મગગ ભાવને છોડે છે તેથી તેના કારણેનો પણ ત્યાગ થાય છે x x’

આ વિષય પ્રકરણ ૨૫ ના પાગ પ ના અક્ષર આવી ગયો છે.

આ બાળતમા જ બે દૃષ્ટાંત નીચે આપ્યાં છે—

(૧) જે માણસે બ્રહ્મચર્ય પાળતો હોય નિશ્ચય કયો છે તેને હું કોઈ બ્રાહ્મણને કે મિત્રને જોવાની માગે માટે કન્યા શોધાવું એવી તજનીજ કરવાનો વિકટપ કરશે જ

નહીં. અને તેથી તે ત્યાગ લાવને અને સ્ત્રીને એવો સંબંધ છે કે તેને સ્ત્રીનો મયોગ થશે નહીં. કદી કોઈ સ્ત્રી તેને પરિપક્વ આપવા આવશે તો પણ તેનો લાવ દહ હોવાથી એક બીજા વચ્ચેનો મેળાપ થશે નહીં.

બ્રહ્મચર્યનો લાવ ન કરે છતાં સ્ત્રીનો મેળાપ ન થાય તેમ પણ બ્રહ્મચર્યનો દહ લાવ અને કોઈ સ્ત્રી સાથે મેળાપ થાય એમ બને જ નહીં. આ મિયમ' વચન, ખોરાક, પરવસ્તુનું ગ્રહણ વગેરે તમામને લાગુ પાડી દેવો.

(૨) એક સમ્યગ્જ્ઞાની ગૃહસ્થને આ પીવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે નોકરને એમ ન કહેવાય કે -

‘આ પીવાની મને ઇચ્છા થઈ છે, આ પરવસ્તુ છે, મારી પીધી પીવાય નહીં’. પેટમાં પડવી હશે તો પડશે, તું મારે માટે આ લાવવાની ઇચ્છા કર, હાથ હલાવવાની ઇચ્છા કર, હાથ ચાલવો હશે તો ચાલશે અને ચાનો ખાલો મારી પાસે આવવા યોગ્ય હશે તો આવશે ‘જો કે વસ્તુનું સ્વરૂપ તો તેવું જ છે, છતાં આજ્ઞા વચનમાં વ્યવહારતયથી જોણાય કે ‘ચાનો ખાલો લાવો’ પછી પેટમાં આવવા યોગ્ય ન હોય તો ન પણ આવે આ વાત સમાજમાં પણ જાણીતી છે તેથી કહે છે કે ‘There is many a slip between the cup and the lip’ એટલે ‘હોઠ અને ખાલો વચ્ચે તો ઘણું વિઘ્નો છે.’ અનાજ ગ્રંથમાં પણ કહેવત છે કે ‘દાણે દાણે ખાનાર કા નામ.’

એવે જાણીએ જે સ્વરૂપ કહે છે તે અચકાપણે જીવે.
ખોલે છે પણ તેનું સ્વરૂપ ગમજતા નથી.

પઃ—ચવહાર વિના પરમાર્થનો ઉપદેશ ક્યા કાઈ
સમર્થ નથી, કારણ કે નિશ્ચયનયનો વિષય અતેદ એકરૂપ
વસ્તુ છે, તેથી ધીગુરુ અનેક પ્રગટે ભેદ કરી વ્યવહાર
દ્વારા પરમાર્થને સમજાવે છે, અને એનો ઉપદેશ પણ
બહુધા સર્વ પ્રાણીઓ પરસ્પર કરે છે, તેથી વ્યવહાર
પરમાર્થ સમજાવવા માટે આવે છે. શુદ્ધનય જૂનાર્થ
છે, એનો આશ્રય કરવાથી મુખ્યગદ્ગદ થઈ શકાય છે
એને જાણ્યા વિના જ્યાં મુખી જીવ વ્યવહારમાં મગ્ન છે
ત્યાં મુખો આત્મામાં જ્ઞાન—ચદ્વાનરૂપ નિશ્ચય સામ્યરૂપ
થઈ શકતું નથી. (જુઓ સમયસાર પા ૧૭-૨૧)

પ્રશ્ન —જો જીવે આ સાબળશે તો બધી અભ્યવ-
સ્થતા થઈ જશે ? જેમકે એક માણસ ખૂન કરશે અને
પછી કહેશે કે તેનું આયુષ્ય પૂરું થઈ રહ્યું એમા હું
શું કરું ? માટે મને મુક્ત કરો.

ઉત્તર —સત્ય ઉપર અહીં ધર્મો જુઠો આદર્શ
સમજ્યા વગર અપાયો છે તે દાખલામાંથી જ જાણવામાં
આવે છે.

એક માણસે બીજા માણસને મારી નાખ્યો. એવું
તહોમત હોય ત્યારે આદર્શીનો શું ઈરાદો હોય તે
જુઓ છે જો તેને મારી નાખવાનો ઈરાદો સાબિત થાય
તો ફાંસીની સજા થાય છે જો મારી નાખવાનો ઈરાદો
ન હોય અને ગરજતથી તેનું ખૂન થયું હોય તો તે

ગુન્હાને હલકો ગણી તે પ્રમાણે સજા હોય છે, એક માણસને મારવામા ઝાઝા માણસો હોય તો દરેકનો તો મારી નાખવાનો સામાન્ય ઇરાદો હોય તો દરેકને પૂન કરવાની સરખી જવાબદારી આવે છે, જો તે જુદા જુદા ઇરાદાથી હોય તો તે પ્રમાણે ઇન્સાફ થાય છે, જેમકે એક માણસે બીજાને પોતાના બચાવના (Right of self defence, પૂનવાના કાયદામા ઇરાદો કેવા પૂરાવાથી નક્કી કરવો તેના નિયમો જતાવ્યા છે) હઠ્ઠી રુએ માર્યો હોય તે છૂટી જાય છે, અને બીજાઓ જે મારવામા સામેલ હોય તેઓએ દ્વષ જુદિથી તેને માર્યો હોય તો પોતાના ઇરાદા પ્રમાણે જવાબદાર થાય છે, તમાગે પ્રગ્ન (જુઓ પાછગનુ પાનુ) અંસાર વ્યવહારના કાયદાનુ અજ્ઞાનપણુ જતાવે છે, તેથી જ વીતગગ આજ્ઞા છે કે શાસ્ત્રના કે બીજા વડનોને પ્રમાણુ, નય આદિથી સમજવા, અને તેની પરીક્ષા કરી સત્ય—અમત્યનો નિર્ણય કરવો, તે પ્રમાણે અમત્યા વગર નિષેધવા નહીં એ નિષેધ તો મહાભિધ્યાત્વને પોષે છે

હવે ધર્મદંડિએ તેનો વિચાર કરીએ, માણસ મર્યો તેથી બધ નથી, કેમકે તેના આયુષ્યના પૂર્ણ થવાના કારણે મર્યો છે, પણ જીવે દેધ કયો તેના બધ છે તેથી તે તો મહાપાપ ભાવ છે અને તેથી પાપ કર્યો બધાય આ જુલાસો શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રગાથડના પા ૩૦૬મા નીચે પ્રમાણે કયો છે -

પ્રશ્ન—અમારા પરિણામ શુદ્ધ છે, જાદા ત્યાગ ન કર્યો તો ન કર્યો?

ઉત્તર—જો એ હિંસાદિ કાર્ય તારા પરિણામ વિના રચ્ય થતા હોય [એટલે કે તેને નિમિત્ત-નિમિત્તિક શા વનો સંબંધ ન હોય તો, તો જરામર છે, પણ બાવને અને પ્રિમાને તેવો (નિમિત્ત નિમિત્તિક) સંબંધ છે] તો અમે એમ જ માનીએ, પણ તું પોતાના પરિણામ વડે કાર્ય કરે છે તો ત્યાં તારા પરિણામ શુદ્ધ કેવી રીતે ક્ષીએ? વિરધ નેવનાદિ ક્રિયા વા પ્રમાદ મમનાદિ ક્રિયા પરિણામ વિના જી નીને હોય? એ ક્રિયા તો તું ઉગ્રી થઈ કે છે તથા ત્યાં હિંસાદિ થાય છે તેને તો તું મળતો નથી અને પરિણામ શુદ્ધ માને છે, પણ એ પ્રમાણે માનતા તો તારા પરિણામ અશુદ્ધ જ રહેશે

પ્રશ્ન—પરિણામોને રોકતા પણ જાહા હિંસાદિ ઘરાડી શકાય છે પરંતુ પ્રતિજ્ઞા મરવામા તો બંધન થાય છે માટે પ્રતિજ્ઞાપ જન અગીકાર કુવા નહી

ઉત્તર—જો કાર્ય કરવાની આશા રહે તેની પ્રતિજ્ઞા લેવાતી નથી, અને આશા રહે તેનાથી રાગ પણ રહે છે એ ગમ ભાવથી કાર્ય કર્યા વિના પણ અવિરતિનો બંધ થયા જ કરે છે, માટે પ્રતિજ્ઞા કુળી યોગ્ય છે વગી કાર્ય કરવાનું બંધન થયા વિના પરિણામ કેવી રીતે રોકાયે? પ્રયોજન પડતા તદ્દપ પરિણામ અવશ્ય થઈ જાય છે, વા પ્રયોજન પડ્યા વિના પણ તેની આશા રહે છે માટે પ્રતિજ્ઞા કરવી યોગ્ય છે [આત્મ સ્વરૂપ સમજી,

પ્રતિજ્ઞા સ્વરૂપ સમજી પ્રતિજ્ઞા કરવી તે યોગ્ય છે, નહીં તે 'cart before the horse' (ઘોડા આગળ ગાડી) જેવી અવસ્થા થાય છે.] સાચું સમજીને વ્યવહાર સુધરશે અને જગતમાં સુખ વસશે.

ખોટું સ્વરૂપ સમજતાં વ્યવહાર સુધરે એ માન્યતા ન્યાય વિરૂદ્ધ છે.

પ્રકરણ : ૨૮

નિશ્ચય-વ્યવહારના પ્રશ્ન અને તેના અર્થો.

૧.-પ્રશ્ન.-પણ તમે જે ઉપર પ્રમાણે કહો છો તે તો એકાંત નિશ્ચય છે, વ્યવહારનય આવતો જ નથી?

ઉત્તર:-ના, વ્યવહારનય તેમાં જ આવે છે, તમે કહો છો તેમાં તો વ્યવહારનયનાં વચનને નિશ્ચયનયનાં વચનો ગણ્યા છે તેથી નય દુભાય છે-એટલે કે મિથ્યાજ્ઞાન આવે છે, જ્યારે આ કથનમાં યથાર્થ વ્યવહારનય આવે છે. 'વ્યવહારનય' નાં વચનોને સાચાં ન માની તેમાંથી પરમાર્થ સમજવો તે જ વ્યવહાર નય છે; 'વ્યવહારનય' નાં વચનો જેમ છે તેમ તેને સાચાં માનતાં તો 'વ્યવહારનય' નાં વચનો નિશ્ચયનયનાં વચનો થઈ જશે, અને તેમ થતાં વીતરાગ આજ્ઞાનો લોપ થશે.

નિશ્ચયનો અર્થ

૨.-નિશ્ચય, સત્યાર્થ-પરમાર્થ-ભૂતાર્થ એ એક જ અર્થ સૂચક-પર્યાયવાચક શબ્દો છે, તેના અર્થ નીચે આપવામાં આવે છે:-

માની 'વસ્તુ આમ જ છે' એવું ધ્વજાન કરે તો તે અ
ધ્યક્ષકારી છે (પા ૨૫૭)

(૧૦) વ્યવહારાવવળી જીવ એમ માને છે કે 'યથા
યોગ્ય વ્રતાદિ ક્રિયા કરવી યોગ્ય છે, પરંતુ તેમા મમત્વ
ન કરવું' જેનો પોતે કતાં યાચ તેમા મમત્વ કેવી રીતે
ન કરે? જો પોતે કતાં નથી તો 'મારે કરવી યોગ્ય છે'
એવો ભાવ કેવી રીતે કર્યો? (પા ૨૫)

(૧૧) દન્ડિયોના સુખાદિ પરદ્રવ્યો હેય છે એ વ્યવ-
હારનય છે (મોક્ષ દ્રવ્ય સમ્યક્ પા ૨૮)

(૧૨) પરાશ્રિત-અવહારનય (જુઓ શ્રી સમયમાર
પા ૩૩૫)

૪-તેથી સાબિત થયું કે જીવ આગળી કીચી ન કરી
શકે આગળીની અવસ્થા પોતાના પુદ્ગલના સ્વભાવથી
પરિણમવા યોગ્ય હોય ત્યારે એક વિકારી જીવની ઇચ્છા
ત્યા હોય છે એવો નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સબધ જાણી
આગળી જીવની જીવે કરી એમ યોગ્ય છે, પણ તે તો
મોક્ષથી માન છે-ખરું સ્વરૂપ નથી દ્રવ્યસમ્યક્ના
પાના ૧૮ મા આ જાણતમા નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે -

'પણ શુદ્ધ-અશુદ્ધ ભાવોનું જે પરિણમન તેનું
જર્ણવ જીવમા જાણવું નેમજી, અને હસ્તાદિના વ્યાપાર
રૂપ પરિણમનોનું ન સમજવું'

સમ્યક્ ટીકામા તે જ પાને નીચે પ્રમાણે લખ્યું છે -
'વિન્તુ શુદ્ધાશુદ્ધ ભાવાના
જ્ઞાતવ્ય ન ચ હસ્તાદિ વ્યાપાર

ભગવતી સૂત્રમા પણ તે જ પ્રમાણે નીચેના શબ્દોમા કહ્યું છે - (સતક ૫ ઉદ્દેશો ૪ પા-૧૮૭-૧૮૮ પ્રશ્ન-૩૬)

હે ભગવાન ! કેવળ આ સમયમા જે આકાશ પ્રદેશોમા હાથને, પગને, બાહુને અને ઉરુ (સાથળ) ને અવગાહી રહે અને જે સમયમા રહે તે પછીના અવિધ્ય કાળના સમયમા તે જ આકાશ પ્રદેશોમા હાથ-યાવત્ અવગાહીને રહેવા કેવળી સમર્થ છે ?

૩૬-ઉત્તર -હે ગૌતમ, આ અર્થ સમર્થ નથી.

૩૭-પ્રશ્ન -હે ભગવાન ! તે કયા હેતુથી ?

૩૭-ઉત્તર - હે ગૌતમ, કેવળીને વીર્ય પ્રધાન યોગ વાળું જીવ દ્રવ્ય હોવાથી તેના હસ્ત વગેરે ઉપકરણો અગો ચલ હોય છે, અને હસ્ત વગેરે અગો ચલ હોવાથી ચાતુ સમયમા જે આકાશ પ્રદેશોમા હાથને યાવત્ અવગાહીને રહે છે એ જ આકાશ પ્રદેશોમા ચાતુ સમય પછીના અવિધ્ય કાળના સમયમા કેવળી હાથ વગેરેને અવગાહી યાવત્ રહેવા સમર્થ નથી માટે તે હેતુથી એમ કહ્યું છે કે કેવળી આ સમયમા યાવત્ રહેવા સમર્થ નથી ૧

૧ આ કથન નિમિત્ત-નેમિત્તિક સબધથી છે, હાથ પોતાથી ચાતુના લાનડ ન હોવા ત્યારે નિમિત્ત પણ તેને લાયક જ હોય એ ઉપર ચાતુના ધણી કેવળી નથી માટે હાથ વગેરે ચતાવી ન શકે કેવળીના ઉકડણુ ચળ છે તો બીજાના પણ ચલ હોય જ, માટે કોઈ ન રાખીશકે

૫:-(૧)તત્ત્વાર્થ સૂત્રના અધ્યાય ૬ (આત્મવ અધિષ્ઠાર) ના પાંચમા સૂત્રમાં પૃથ્વીસ પ્રકારની ક્રિયા માંપરાધિક આત્મવ તરીકે જણાવી, તેની ટીકામાં કેટલીક ચર્ચાની ક્રિયા પણ જણાવી છે આ બેઠો વ્યવહારથી એટલે કે નિમિત્તથી છે; તે વ્યવહારનયનું નામ અસદ્મૂલ વ્યવહાર-નય કહેવાય છે. તે શબ્દનો અર્થ પ્રકરણ ૨૦ પાસ ૨ માં આપ્યો છે, તે પ્રમાણે તે ક્રિયા આત્મવ પોતે નથી પણ નિમિત્તની ભાષા છે; તે પણ અસદ્મૂલ (સાચું નથી) એમ દહેવાનો ભાવ છે. ખરી રીતે (નિશ્ચયથી) તે ક્રિયાની પાછળ જીવના પ્રદેશોનું જે કંપન છે તે આત્મવ છે; અંધ તો અંધવસાયથી થાય છે. એ પ્રમાણે નિશ્ચય અને વ્યવહારનું સ્વરૂપ સમજવું.

(૨) 'નય' તે કૃતજ્ઞાનનો અંશ છે, સમ્યગ્દષ્ટિને કૃતજ્ઞાન હોય છે (મિષ્ટાદષ્ટિને કૃત્રુત છે) તેથી નય પણ સમ્યગ્દષ્ટિને જ હોય છે, જન્ને નય સાથે જ હોય છે. આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્રમાં તે સંબંધે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:-

‘નય નિશ્ચય એકાંતથી આમાં નથી કહેવ,

એકાંતે વ્યવહાર નહીં જન્ને સાથે રહેવ. ગા. ૧૩૨

(૩) અજ્ઞાનીની નિશ્ચય તથા વ્યવહારની સમજણ જાણ તો મોક્ષમાર્ગ સાધી-જાણી શકે, પણ મૂઢ મોક્ષ-માર્ગ સાધી બાંહે નહીં. શા માટે? તે સાંભળો; મૂઢ જીવ આગમ પદ્ધતિને વ્યવહાર કહે છે અને અધ્યાત્મ પદ્ધતિને નિશ્ચય કહે છે, તેથી તે આગમ અંગને એકાંત-પણે સાધી મોક્ષમાર્ગ દર્શાવે છે; અધ્યાત્મ અંગને વ્યવ-

હારથી પણ જાણે નહીં, એ મૂઠકાદિ જીવનો સ્વભાવ છે; તેને એ પ્રમાણે સૂચે જ ક્યાંથી? કારણ કે આગમ અંગ જાણ કર્યાપણ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે, તેનું સ્વરૂપ સાધવું તેને સુગમ છે, તે જાણ કર્યા કરતો થકો મૂઠ જીવ પોતાને મોક્ષમાર્ગનો અધિકારી માને છે, પણ અંતર્ગમિત અધ્યાત્મરૂપ ક્રિયા જે અંતરદષ્ટિ જાણ છે તે ક્રિયાને મૂઠ જીવ જાણે નહીં; કારણ અંતરદષ્ટિના અભાવથી દષ્ટિગોચર આવે નહિ; તેથી મિથ્યાદષ્ટિ જીવ મોક્ષમાર્ગ માધવા અમમથ છે. (જુઓ શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક-શ્રી પરમાર્થ વ્યનિકા પા. ૩૫૪)

પ્રકરણ : ૨૯

જીવની અનાદિથી ચાલી આવતી બુદ્ધો.

૧:—સાત ભૂલોનું વર્ણન.

(૧) શરીર તે હું (જીવ તત્ત્વની ભૂલ)

(૨) શરીરની ઉત્પત્તિથી આત્માનો જન્મ અને શરીરના વિયોગને આત્માનું મરણ માને છે. (અજીવ તત્ત્વની ભૂલ)

(૩) રાગાદિ પ્રગટ હુઃખ કરનારાં છતાં તેનું સેવન કરતાં સુખ માને છે. (આસ્રવ તત્ત્વની ભૂલ)

(૪) શુભ બંધના દ્વંષમાં રતિ અને અશુભ બંધના દ્વંષમાં અરતિ માને છે. (બંધ તત્ત્વની ભૂલ)

(૫) આત્માના પિત માટે મગ્યગ્જાન મેળવવું અને તે મગ્યગ્જાન પૂર્વક વૈરાગ્ય (રાગ-દ્વેષનો અભાવ) કપ્ત આપનારા માને છે (સવર તત્ત્વની ભૂવ)

(૬) પોતાની આત્મશક્તિ જોઈને પાત્ર ઇન્દ્રિયોના વિનયોની ઈચ્છાઓને ન રોકવાનું ભવું માને છે (નિર્ગન્ધ તત્ત્વની ભૂવ)

(૭) નિરાકુળતા મોક્ષરૂપ છે એમ માનના નથી (મોક્ષતત્ત્વની ભૂવ) (શ્રી દોષતરામજી કૃત છન્દ-દાવાને આધારે)

૨.—આ ભૂલોનું મૂળ મારજુ મિથ્યાદર્શન છે, અને તે અનાદિથી છે, તે ઠાળના ગીખવવાથી થયું નથી તેથી તેને નિસર્ગ મિથ્યાદર્શન પણ કહે છે

૩.—જીવ અને આત્મા એક જ અર્થમાં વપરાય છે

૪.—એ ભૂલોને ટાળી તે મગ્યગ્જાન છે, જીવને અનાદિનું તે પ્રગળ્યું નથી, માટે પ્રથમ તે શુભ પ્રાપ્ત કરવો જોઈએ તે પૂર્વે કોઈ વખતે પ્રગળ્યો નથી, માટે પ્રગટે ત્યારે તે ‘અપૂર્વ’ કહેવાય છે, તેની રીત પણ ‘અપૂર્વ’ જોઈએ જીવ આ મનુષ્ય ભરમા જો આ કામ નહીં કરે તો તેનો સ સાર (કુળ) રહેવાનો ન જી

‘સ સાર’નો અર્થ પોતાની શુદ્ધતામાંથી સાગી ગીતે સરી જવું—ખતી જવું,—ત્રી, કુંડળ, લક્ષ્મી કે બહારની કોઈ ચીજ સમાર નથી

૫.—માટે ‘પોતાનું સ્વરૂપ પ્રથમ સમજવું’, એમ અનતજ્ઞાનીઓએ કહ્યું છે પહેલા પારામા કહેવી ભૂલો

તો તે જ જીવ સુખ પામે. શ્રી આત્મસિદ્ધિ શાસ્ત્ર શરૂ કરતાં પહેલી ગાથામાં જ તે નીચેના શબ્દોમાં કહ્યું છે:-
'જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના પામ્યો દુઃખ અનંત;
સમજાવ્યું તે પદ નમું શ્રી સદ્ગુરુ ભગવંત.' ગાથા. ૧.
સ્વરૂપ નહીં સમજવાનું ફળ અનંતું દુઃખ છે, તેથી
એમ થયું કે સ્વરૂપ સમજવાનું ફળ અનંત સુખ છે.

પ્રકરણ : ૩૦

જીવનાં અનાદિનાં સાત વ્યસન.

૧.-સાત ભાવ વ્યસનો જીવને અનાદિના છે, તે ટાળ્યે
આત્મા ઓળખાય છે, માટે તેનું સ્વરૂપ અહીં લખ્યું છે:-

૨.-સપ્તભાવ વ્યસનોનું સ્વરૂપ.

[સવૈયા એકત્રીસા]

અશુભમે હારિ શુભ જીતિ યહૈ ક્ષત કમ,
દેહકી મગનતાઇ યહૈ માંસ લખિવૌ ।
મોહ કી ગદ્ગલ સૌ અભન યહૈ મુરપાન,
કુમતિધી રીતિ ગનિકાકૌ રસ અખિયૌ ॥
નિરદૈ દુવૈ પ્રાનઘાત કરવૌ યહૈ સિકાર,
પરનારી સંગ પર જુદિ કૌ પરખિવૌ ।
ખ્યારસૌ પરાઈ સૌ જ ગહિવે કી વ્યાહ ચોરી,
એ ઇ સા તૌ વિસન ન ગિઝારૈ બ્રહ્મ લખિવૌ ॥૨૯॥

(જુઓ સમયસાર-નાટક સાધ્ય સાધક દ્વાર)

૪ પન-પરિસ્થાન) જતા અયોગી સ્વભાવ પ્રગટે છે, તેનું કાળ મિલ્લપણ છે. (ભુજો. શ્રીમદ્ ગાન્યદ્ર સાગ-બીજે-પા' -૪૪૯ આક=૫૫૫)

પ્રકરણ : ૩૧

સત્ય પુરુષાર્થ.

૧.- આત્માનો 'વીર્ય' નામનો ગુણ છે, માટે જીવ અનાદિથી પુરુષાર્થ કરે છે, પણ તે શુભ-અશુભ ભાવમાં કરે છે તેથી જાનીઓ તેને અસત્ય પુરુષાર્થ કહે છે. પરનો પુરુષાર્થ થઈ શકતો નથી છતાં જીવ પરતુ કરી શકું એમ માની પુરુષાર્થ કરે છે તે અસત્ય પુરુષાર્થ છે. શરીર પડે છે કેમકે તે અનત પુદ્ગલોનો પિંડ છે, તેમાં જીવનો પુરુષાર્થ આવી શકે નહીં-છતાં તેમાં ઉપાય કરવો તે અમત્ય પુરુષાર્થ છે, મોહ, નાગ-દેવ ટાળવા લાયક છે તેથી જ તેને ટાળવા પુરુષાર્થ કરે છે તેનો પુરુષાર્થ સત્ય છે

૨.—શ્રી પ્રવચનસાગર અધ્યાય ૧ ની ગાથા ૮૮ માં નીચે પ્રમાણે ક્ષુ છે -

“ જો કે મોહનો નાશ કરવાનો ઉપાય જિનેશ્વરનો ઉપદેશ છે, પરતુ તેના લાભ માટે પણ પુરુષાર્થ કાર્ય-કારી છે માટે ઉદ્યમને દેખાડે છે —

જો મોહરાગદોષે નિહળદિ ચપલમ જોન્દમુદેસં ।

સો સવ્યદુક્ષમોસ્ય પાત્રદિ અચિરેણ કાલેણ. ॥૮૮॥

યો મોક્ષગાત્રે પાત્તિહન્તિ ઉપલબ્ધ્ય જૈનમુપદેશમ્

સ સર્વં દુલ્ભમોક્ષ પ્રાપ્નોયચિરેણ વાલેન ॥ ૮૮ ॥

૩—અર્થ—જે પુરુષ વીતરાગ પ્રલિપ્ત આત્મધર્મના ઉપદેશને પામી મોક્ષ, રાગ-દેવ ભાવોનો વાત કરે છે તે બદુ જ થોડા કાગમાં સંપૂર્ણ દુઃખોથી ભિન્ન (જુદી) અવસ્થાને પામે છે

ભાવાર્થ—આ અનાદિ સંસારમા કોઈ એક પ્રકારના તત્ત્વવારની ધારની સમાન જિન પ્રલિપ્ત ઉપદેશને પામી જે મોક્ષ, રાગ-દેવરૂપ શત્રુઓને મારે છે તે જીવ શીઘ્ર જ સર્વ દુઃખોથી મુક્ત થઈ [જુદી] મુખી થાય છે. જેમકે સુમત તવવારથી શત્રુઓને મારીને મુખથી જેમે છે, એથી હું સર્વ પ્રકારે ઉદ્ધમી થઈ મોક્ષનો નાશ કરવા માટે પુરુષાર્થમા સાવધાન થઈ જોઉં છું.

૪—શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકમા આ સળધમાં નીચે મુજબ (પા ૩૧૧ મા) કહ્યું છે—

પ્રશ્ન—મોક્ષનો ઉપાય કાગક્ષિધિ આવતા બલિતબ્ધ અનુસાર બને છે કે મોક્ષાદિકનો ઉપશમાદિ ધર્તા બને છે, કે પોતાના પુરુષાર્થપૂર્વક ઉદ્ધમ કરતાં બને છે? તે કહો જે પહેલાં બે કારણો મળતાં બને છે તો તમે અમને ઉપદેશ શા માટે આપો છો? તથા જે પુરુષાર્થથી બને છે તો સર્વ ઉપદેશ સાબળે છે છતાં તેમા કોઈ પુરુષાર્થ કરી શકે છે તથા કોઈ નથી કરી શકતા—તેનું શું કારણ?

મોક્ષ સાધનમાં પુરુષાર્થની મુખ્યતા.
(જુઓ મોક્ષમાર્ગ પ્ર પા ૩૧૧-૩૧૨)

ઉત્તર:-એક કાર્ય થવામાં અનેક કારણો મળે છે. મોક્ષનો ઉપાય બને છે ત્યાં તો પૂર્વોક્ત ત્રણે કારણો મળે છે, તથા નથી બનતો ત્યાં એ ત્રણે કારણો નથી મળતાં; પૂર્વોક્ત ત્રણે કારણો કદાં તેમાં કાળલબ્ધિ વા ભવિતવ્ય તો કોઈ વસ્તુ જ નથી, જે કાળમાં કાર્ય બને તે જ કાળલબ્ધિ તથા જે કાર્ય થયું તે જ ભવિતવ્ય. વળી કર્મના ઉપશમાદિક છે તે તો પુદ્ગલની શક્તિ છે, તેના કર્તા-હર્તા આત્મા નથી, તથા પુરુષાર્થપૂર્વક ઉદ્ધમ કરવામાં આવે છે તે આત્માનું કાર્ય છે માટે આત્માને પુરુષાર્થ પૂર્વક ઉદ્ધમ કરવાનો ઉપદેશ આપીએ છીએ. હવે આ આત્મા જે કારણથી કાર્ય સિદ્ધિ અવશ્ય થાય તે કારણરૂપ ઉદ્ધમ કરે ત્યાં તો અન્ય કારણો અવશ્ય મળે જ અને કાર્યની સિદ્ધિ પણ અવશ્ય થાય જ, તથા જે કારણથી કાર્યસિદ્ધિ થાય અથવા ન પણ થાય તે કારણરૂપ ઉદ્ધમ કરે તો ત્યાં અન્ય કારણ મળે તો કાર્ય સિદ્ધિ થાય, ન મળે તો ન થાય. હવે જિનમતમાં જે મોક્ષનો ઉપાય કહ્યો છે તેનાથી તો મોક્ષ અવશ્ય થાય જ, માટે જે જીવ શ્રી જિનેશ્વરના ઉપદેશ અનુસાર પુરુષાર્થપૂર્વક મોક્ષનો ઉપાય કરે છે તેને તો કાળલબ્ધિ વા ભવિતવ્ય પણ થઈ ચૂક્યાં તથા કર્મના ઉપશમાદિ થયાં છે ત્યારે તો તે આવો ઉપાય કરે છે; માટે જે પુરુષાર્થપૂર્વક મોક્ષનો ઉપાય કરે છે, તેને તો સર્વ કારણો મળે છે અને અવશ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવો નિશ્ચય કરવો. તથા જે જીવ પુરુષાર્થપૂર્વક મોક્ષનો

★ શુદ્ધિ પત્રક ★

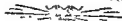
પાનું	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૦	૧૦	ભાવ ક્રિયા તે	ભાવ ક્રિયા કે
૨૪	૧૧	દેલાવંનાર	દેલાનાર (દ્રવ્ય)
૨૬	૧૦	શરીરને ક્રિયાને	શરીરની ક્રિયાને
૩૪	૧૫	દષ્ટાંતમાં	દાષ્ટાંતમાં (સિદ્ધાંતમાં)
૩૪	૧૭	દષ્ટાંતને	દાષ્ટાંતને
૩૫	૨૦	અનુભવન..... આવે છે.	આ કાઢી નાખવું
૩૫	૨૨	માણંતરચ્છિદે	માયાંતરચ્છિદે
૩૮	૨૫	તેથી તેનું	તેથી તે છોડવા માટે તેનું
૪૦	૧૬	સાયકરૂપ છું	સાયકભાવ છું
૪૦	૨૩	સાગનો, જે	સાગનો જ
૪૧	૧૧	ચોતાનું	ચોતાને
૪૧	૨૨	પ્રત્યક્ષ પશુ	પ્રત્યક્ષરૂપ પશુ
૪૨	૧૦	હું આત્માને	હું આત્માના
૪૨	૧૭	ચુકિતનું અવલંબન	ચુકિતનું અવલંબન
૪૪	૪	છે કે ઠેવળી-	છે કે આત્માને ઠેવળી
૪૫	૧૦	ચયું છે કે	ચયું છે કે કેમ
૪૬	૧૬	એવા તથા કુદર્શ- નનું છોડવું	એવાના તથા કુદર્શની- ઓના સંગને છોડવો

૪૮	૫	સાધુઓ છે તે તેઓ	સાધુઓ છે તેઓ
૫૭	૧૦	તે ચારિત્ર અપે-	તે 'કર્મતિ ક્રિયા' છે,
	૧૧	ક્ષાઓ 'કરોતિ ક્રિયા' છે,	
૫૯	૧૯	ક્રિયા-	ક્રિયા,
૫૯	૧૯	શકું,	શકું,
૫૯	૨૦	પગ,	પગ
૬૦	૨૦	અશુભ કરન	અશુભ કરમ
૬૪	૧૪	૮	૮
૬૪	૧૭	પ્રકરણ-૨૨	પ્રકરણ ૨૨
૬૫	૧	તેનો	તેને
૬૫	૨	(Sendo)	(Sendo)
૬૬	૩	એકાગ્રતા-	એકાગ્રતા છે એ
૬૬	૧૫	તે ઠણું છે	સમવસર મુદ્દા
૭૦	૫	એ પાઠ જાણવા	જે મુદ્દે,
૭૦	૨૩	અનુભવન છે)	એ પદ છે
૭૨	૬	ભવિકાળગુ	અનુભવન છે
૭૨	૧૦	પરાખતો	ભવિકાળગુ
૭૨	૧૫	સ્વરૂપ છે, અને	સ્વરૂપ
૭૪	૪	માત્ર જ્ઞાન જ	સ્વરૂપ છે અને
૭૭	૬	તે સ્વરૂપ છે,	સ્વરૂપ
૮૦	૧૪	કરશે ?	તે સ્વરૂપ
૮૩	૧૦	પ્રકરણ ૮	કરશે ?
૮૫	૮	ટકા,	પ્રકરણ

૧૪૪]

મોક્ષની ક્રિયા : ૧

૬૬	૧૫	પવિત્રતા શું તે	પવિત્રતા એટલે કે
	૧૬	એટલે કે આત્મા- ના સ્વરૂપને....	આત્માનું સ્વરૂપ શું તે
૬૭	૨૧-૨૨	થાય થાય છે	થાય છે
૬૮	૧૫	અભિધાત કરવા	અભિધાત કરવા જેવા
૧૦૫	૧૫	'નિર્જ'રા પામે છે,	'નિર્જ'રા' નામ પામે છે,
૧૦૭	૧૨	એ કારણ	એ કારણે
૧૦૭	૨૦	જોડાય તો	જોડાય તો..
૧૧૧	૧૮	સમયસારનાટકમાં	સમયસાર નાટક- માં અનેક ઠેકાણે હજી છે; જુઓ-
૧૧૩	૨૩	ઢોપ કરીએ ?	ઢોપ કરીએ ?
૧૧૭	૧	પર વટે કરી	પર વટે કૃષ્ણ કરી
૧૧૭	૧૧	કૃષ્ણભાવે ચામ	કૃષ્ણભાવે
૧૨૨	૯	પરમાર્થ સમજાવે	પરમાર્થ સમજાવે
૧૨૨	૨૩	છે તેને	છે તે
૧૨૩	૬	તેમ પણ	તેમ બને, પણ
૧૩૨	૬	પ્રકરણ-૨૦	પ્રકરણ-૨૧
૧૩૨	૭	આસવ પોતે	પોતે આસવ
૧૩૨	૧૬	વ્યવહારની સમજણ	વ્યવહારની સમજણનું સ્વરૂપ:-
૧૩૩	૭	અભાવથી	અભાવથી અંતર કિંમી
૧૩૪	- ૨	વૈરાગ્ય.	વૈરાગ્ય

અને એ મારે સત્ગાનો જરૂરી છે

શ્રી નમવતાર પ્રવચન	૩ ૭-૦
શ્રી મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક	૩ ૮-૦
શ્રી ગ્યાનમનિહિ શાસ્ત્ર પ્રવચનો ૩-૩-૩	
શ્રી મત્તા સ્વરૂપ	૦-૬-૦
શ્રી જૈન નિદાંત પ્રવેશિકા	૦-૮-૩
શ્રી દ્રવ્ય જ પ્રક	૦-૭-૦
શ્રી અપૂર્વ અવનર પ્રવચનો	૦-૮-૦
શ્રી મર્મ આમાન્ય પ્રતિકમ્બુ	૦-૮-૦
શ્રી જ્ઞાનમયમની ફાઉન્ડેશન	૩-૪-૦
શ્રી જ્ઞાનમયમની	૦-૪ ૦
શ્રી અનુભવ પ્રકાશ	૧-૭ ૦
શ્રી ધાર બાવલા	૦-૬-૦
શ્રી સમયનાર (ગુડીચીત)	૦ ૨ ૦
શ્રી સમયનાર (મુદ્રેકા)	૦ ૫ ૨
શ્રી મોક્ષાની ક્રિયા	૦-૧૦-૦

વેંકટ દપાલ જય શુભ

માધ્વ ન્યાય

શ્રી જૈન ન્યાય મંદિર દૂર
મો ન અ હ
(ગ્રંથાવાહ)